

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
Дидактика

Загорка Донска
**МОРАЛНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО НАСТАВНИТЕ СОДРЖИНИ ПО
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ОД ПЕТТО ДО ОСМО ОДДЕЛЕНИЕ**
- МАГИСТЕРСКИ ТРУД –

Штип, Декември 2011

Комисија за оценка и одбрана

Ментор:

Проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева

Член:

Проф. д-р Снежана Мирасчиева (Претседател)

Член:

Проф. д-р Блаже Китанов

ДОСЕГАШНИ ОБЈАВЕНИ ТРУДОВИ НА ОВАА ТЕМА

Во Република Македонија досега не се објавени трудови на тема на која е посветен овој магистерски труд. Не е спроведено ниту какво било истражување посветено на детектирање и анализа на текстовите во кои се застапени морални вредности во наставните содржини по македонски јазик во предметна настава - деветгодишно образование. Поради специфичноста на овој наслов (кој е лимитиран само на наставата по македонски јазик во училиштата во Република Македонија) логично е дека вакви истражувања и трудови не се објавени ниту во странство. Ова претставува прво истражување од ваков вид во Република Македонија и пошироко.

Моралните вредности во наставните содржини по македонски јазик во предметна настава од петто до осмо одделение

Краток извадок

Моралот е една од најважните категории во човековото однесување. Секој човек се цени според своите морални квалитети, при што некои сметаат дека моралниот лик на секој човек, всушност ја претставува самата негова личност.

Зборот „морал“ доаѓа од латинскиот збор *moralites*, што значи „начин, карактер, правила на однесување“. Моралот претставува систем на доблесно однесување.

По своето значење моралот може да се однесува на лични или на културни вредности, кодекси на однесување или на општествени обичаи со кои се прави разлика помеѓу она што е правилно и она што е погрешно во човековото општество. Меѓутоа, постојат и такви морални верувања кои се засновани на предрасуди и незнаења.

Во својата „нормативна“ смисла на зборот, моралот го третира она што е исправно и погрешно, без оглед на она што го мислат луѓето.

Моралот, исто така, може да се дефинира и како синоним за етика. Според ваквата дефиниција етиката не само што претставува филозофска студија за моралот, туку таа исто така се користи и како синоним за самиот морал.

Клучни зборови: морал, етика, морални вредности, учебници по македонски јазик.

Moral Values in the Teaching Contents of Macedonian Language from fifth to eighth class

Abstract

Teaching the moral values is very important in the forming of the pupils' moral identity. This teaching happens mainly through the school subject Macedonian language. We investigated the texts in which moral values are present, from the fifth up to eighth grade in elementary schools. We investigated all fourteen school text-books of Macedonian language that are officially recognized by the Ministry of education and science of Republic of Macedonia. We discovered that there is magnificent amount of texts in all of them, dedicated to the moral values for the pupils from fifth to eighth grade in elementary school.

We concluded that these texts were written in different literary forms (poetry, prose, drama, autobiographical segments and so). Also, except Macedonian, foreign authors are present as well. We also concluded that the most important moral values are present in these texts – most of them positive, but negative moral values are present as well, in order to teach the pupils how they shouldn't behave. Also, we concluded that in some texts extra explanations from the teachers may be required in order for the children to better understand the particular moral value present in the text. Also we concluded that quantity of the texts with the messages dedicated to the moral values is not important, but rather quality is more important in these texts.

Finally, we made an inquiry with a number of teachers of the Macedonian language asking them questions regarding the texts with moral values in the school text-books, and we are presenting their opinion here.

Final conclusion is that in the text-books for Macedonian language in the nine years long primary education, there are enough texts in which moral values are present and they (with help from the teachers) could have an important role in creating the high moral identity of the pupils.

Key words: morality, ethics, moral values, school books of Macedonian language.

СОДРЖИНА

Досегашни објавени трудови на оваа тема.....	3
Моралните вредности во наставните содржини по македонски јазик Од петто до осмо одделение (Краток извадок)	3
Moral Values in the Teached Contents of Macedonian Language From fifth to eighth class (Abstract)	5
Содржина.....	6
1. Вовед.....	8
1.2. Дефинирање на основните поими.....	8
1.2.1. Што е морал?	9
1.2.2. Што е етика?.....	12
1.2.3. Што се морални вредности?.....	13
1.2.4. Моралните вредности и заедничкото живеење.....	14
1.2.5. Историјатот на училиштето.....	17
1.2.6. Што се тоа воспитание и образование?.....	24
2. Теории за моралот.....	27
3. Формирање и историјат на моралот.....	30
4. Моралното воспитание во образовниот процес.....	36
4.1. Историја на моралното воспитание во воспитно-образовниот процес.....	37
4.2. Аспекти на моралното воспитание.....	45
4.3. Цел и задачи на моралното воспитание.....	47
4.4. Методи на моралното воспитание.....	48
5. Резултати.....	50
5.1. Анализа на текстови.....	50
5.1.1. Учебник по македонски јазик за петто одделение од Љубица Севдинска и Весна Настоска.....	51
5.1.2. Учебникот „Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование“ од Косара Гочкова.....	62
5.1.3. Учебникот „Македонски јазик за V одделение “	

од Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова.....	75
5.1.4. Учебникот „Македонски јазик за VI одделение, основно образование“ од Билјана Димовска и Сузана Цветковиќ.....	81
5.1.5. Учебникот „Македонски јазик за шесто одделение во осумгодишно основно образование“ од Раско Лозановски и Зорица Русевска.....	96
5.1.6. Учебникот „Македонски јазик за VI одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска.....	105
5.1.7. Учебникот „Македонски јазик за VII одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска.....	112
5.1.8. Учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски.....	117
5.1.9. Учебникот „Македонски јазик за 8 одделение на осумгодишно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска.....	120
6. Заклучок.....	125
7. Користена литература.....	131

1. ВОВЕД

Застапеноста на моралните вредности во учебниците по македонски јазик од основното образование во Република Македонија е еден од клучните фактори кои влијаат врз оформувањето на моралниот лик на нашите ученици и идни кадри. Во основното училиште децата за прв пат организирано и систематски се среќаваат со различни знаења и сознанија, меѓу кои и со насоките и примерите за позитивното морално однесување. Заради тоа важно е да се открие во колкав степен се застапени моралните вредности токму во учебниците од основно образование (во предметната настава) во основното образование.

Притоа се фокусиравме на предметот македонски јазик во предметната (а не во одделенската) настава затоа што сметаме дека токму предметната настава се поклопува со возраста на децата (а тоа е периодот од петто до осмо, односно од шесто до девето одделение) во која се случуваат најважните промени во психо-физичкиот развој (влегувањето во пубертет), па токму тогаш (кога тие се најчувствителни) најмногу треба да се влијае врз нивно насочување кон правилно морално воспитување. Затоа е многу важно да направиме преглед и анализа на текстовите со морални вредности токму во учебниците по македонски јазик (предметна настава) кои, во случајов, претставуваат важен фактор и средство за правилното морално воспитување на учениците.

1. 2. Дефинирање на основните поими

Пред да одговориме на задачата што ја поставува овој труд, а тоа е преглед и анализа на моралните вредности во наставните содржини по македонски јазик во предметна настава - деветгодишно образование, т.е. пред да дадеме преглед на резултатите од нашава анализа, ќе дадеме дефинирање, т.е. објаснување за значењето на основните поими поврзани со темата, а тоа се: моралот и етиката, моралните вредности, како и воспитно-образовниот процес, односно училиштата како најзначајни институции преку кои се одвива воспитно-

образовниот процес во рамките на кој се експонираат и моралните вредности преку наставните содржини по македонски јазик.

1.2.1 Што е морал ?

Моралот е една од најважните категории во човековото однесување. Секој човек се цени според своите морални квалитети, при што некои сметаат дека моралниот лик на секој човек, всушност ја претставува самата негова личност.

Зборот „морал“ доаѓа од латинскиот збор *moralites*, што значи „начин, карактер, правила на однесување“. Моралот претставува систем на доблесно однесување.

По своето значење моралот може да се однесува на лични или на културни вредности, кодекси на однесување или на општествени обичаи со кои се прави разлика помеѓу она што е правилно и она што е погрешно во човековото општество. Меѓутоа, постојат и такви морални верувања кои се засновани на предрасуди и незнаења.

Во својата „нормативна“ смисла на зборот, моралот го третира она што е исправно и погрешно, без оглед на она што го мислат луѓето.

Моралот, исто така, може да се дефинира и како синоним за етика. Според ваквата дефиниција етиката не само што претставува филозофска студија за моралот, туку таа исто така се користи и како синоним за самиот морал.

Се поставува прашањето за значењето на термините „морално“ и „неморално“. Според едно гледиште постојат објективни морални вредности засновани врз морални факти. Наспроти тоа, постои гледиште според кое моралот потекнува од некои норми прифатени во општеството, кои не мора секогаш да бидат исправни. Некои аналитичари сметаат дека не постои точна дефиниција за вистинското однесување, туку дека моралот може само да се проценува во однос на конкретни ситуации, во рамките на стандардите на лични уверувања во историско-општествените контексти.

Според истражувачите Петерсон и Селигмен главни доблести поврзани со моралот се: *мудрост/знаење, храброст, човечност, праведност и умереност.*

Секоја од нив е составена од неколку сегменти. На пример *човечноста* е составена од: *љубов, добрина, хуманост и социјална интелигенција* и т.н. (Peterson, 2004).

Современиот морал претставува процес што е тесно поврзан со еволуцијата на човештвото. Некои истражувачи сметаат дека моралот е производ на еволутивните сили. Според тоа, моралноста не е апсолутна, туку релативна категорија и таа претставува збир на однесувања, кои ги поттикнуваат луѓето на соработка врз основа на својата идеологија.

Биолозите тврдат дека дури и сите видови социјални животни, од мравки до слонове, во своето однесување, ја ограничуваат себичноста за сметка на подобрување на условите за живот во групата во која живеат.

Човековиот морал, иако е далеку посоефицициран и покомплексен во однос на животните, во суштина претставува природен феномен на ограничување на сопствениот индивидуализам и поттикнување соработка. Во врска со тоа моралните кодови во крајна линија претставуваат емоционални инстинкти и интуиции, кои ги помагаат човековиот опстанок и репродукција (Shermer, 2004).

Постојат разни мислења во врска со потеклото на моралот. Некои од нив ова потекло го лоцираат во човековиот мозок (невроните) (Rizzolatti, 1996), а приврзаниците на моралната психологија сметаат дека моралот се менува преку личниот развој.

Моралот е присутен во разни области од човековиот општествен живот (политика, спорт, работа и сл.). И светски најпознатите религии посветуваат внимание на моралот и тие се сметаат како извори на пораки за правилно морално однесување.

Моралот претставува збир од напишани правила и обичаи кои ги утврдуваат меѓучовековите односи и просудуваат што е добро, а што лошо. Тој се дефинира како облик на општествената свест, систем од обичаи, навики и норми. Моралот е релативен затоа што не е ист во сите општествени групи и историски периоди. Централни вредности на моралот се: добро, исправно и праведно.

Моралот бил создаден во човековото општество и тоа уште во првобитната заедница. За време на својата еволуција човекот најпрво живеел во мали групи во

кои било потребно да се ускладат неговите потреби со потребите на другите. Врз основа на барањето решенија за тоа, биле создадени правила на човековото однесување од што настанала филозофската дисциплина – етика (<http://www.link-elearning.com/linkdl/elearning/jedinica.php?IDJedinice=4295>).

Моралот претставува објективна општествена појава која се одредува со збир правила или норми кои го регулираат однесувањето на членовите на една општествена заедница, но и навика на однесување. Проценувањето на моралот или моралниот суд се донесува врз основа на постапки, расудувања, однесувања или воопшто карактерот на некој човек. Во склад со тоа и со сложената комуникација која се одвива во општеството, луѓето ја формираат својата личност, ја насочуваат својата мотивација и дејствување, ги вреднуваат и судат на себе и на другите.

Всушност, секоја заедница (било да е општество или помала група) си има изградено стандарди во однос на тоа што е исправно, а што не е. Врз основа на тие стандарди се воспоставуваат прописи што се однесуваат на однесувањето на членовите на таа заедница (општество или помала група). Тоа всушност се моралните норми, врз основа на кои се гради моралниот систем и моралните принципи (Рот, 1987).

Различни општества во различни периоди имале различни морални вредности, иако помеѓу нив често може да се повлече и заеднички именител. Како општо прифатени морални вредности (на кои ќе направиме осврт во овој труд) се: чесноста, почитта кон другите, искреноста, правдољубивоста, човекољубието и други.

Никола Рот смета дека моралната свест се состои од три компоненти и тоа:

- 1) Интелектуална (составена од знаења за моралните принципи според кои треба да се постапува).
- 2) Емоционална (составена од чувствата во врска со постапките што ги оценуваме како морални и неморални).
- 3) Активна (која ја претставува подготвеноста за донесување одлука да се постапи во склад со усвоените морални норми и доследност во нивното извршување. (Рот, 1987).

1.2.2. Што е етика?

Коренот на зборот *етика* лежи во грчкиот збор *ethos*, што значи: обичај, однесување. Старите Грци човековото однесување го нарекувале *ethike tehne* (вештина на однесувањето). Со текот на времето зборот *tehne* изостанал, па останал само зборот *ethike*. Овој збор, со истата основа, денес постои во повеќе јазици (*етика*, *ethique*, *ethics* и сл.).

Денес, во меѓународниот жанр под *етика* се подразбира науката за однесувањето. Од истиот корен се изведени и други зборови (*етичар*, т.е. моралист), *етичко* (морално), *етичност* (моралност) и други.

Етичноста (моралноста) има две главни значења и тоа: а) актот и квалитетот на постапките на некој човек и б) вистинската морална состојба на поединец, група или општество.

Од основата на зборот *етика* подоцна е создадена и именката *етикета*, која најпрво се појавила на францускиот кралски двор и значела дворска церемонија. Во поново време именката *етикета* значи налепница што се става на разни производи и предмети, а денес се употребува и глаголот *етикетирање*, кој нема многу врска со значењето на изворниот збор *етика*.

Практично *етиката* и *моралот* етимолошки и семантички имаат сосема исто значење. Тие претставуваат синоним еден на друг. Но, како синоними, тие со текот на времето почнале да стануваат еден вид *ривали* еден на друг. Постепено, одредени теоретичари почнале да препознаваат разлики кај овие два поима, кои сепак се од секундарно значење. Меѓутоа, овие разлики денес се прифатени од голем број теоретичари.

Било истакнато дека етиката настанала на хеленското говорно подрачје и неа ја заговарале најголемите тогашни филозофи: Сократ, Платон и Аристотел (кој бил роден во Македонија, но потоа дејствувал среде хеленското говорно подрачје). Според филозофијата од тоа време главниот критериум на умствена дејност и вреднување бил разумот. Заради тоа нивната етика всушност претставува гранка на филозофијата, т.е. тоа е „филозофска етика“ и истата е заснована само врз разумните причини. Хеленската етика ретко бара поткрепа во

религијата, иако ја почитува. Таа е профана и рационална. Таа е повеќе теориска, отколку практична.

Терминот и поимот на моралот претставува плод на римската култура и истиот се има афирмирано во време во кое латинската култура била христијанизирана. Заради тоа латинските христијански моралисти, освен разумот како целосно валиден критериум на моралноста, како своја етичка основа ја земале и Божјата објава, т.е. верата. Изворот на етиката тие не го барале само во човековиот разум, туку и во Божјата волја, т.е. Бог кој го претставува апсолутното Добро. Значи, во моралот е вметната и теолошката компонента. Моралот во целост ги прифаќа основите на разумот, со тоа што ним им ги додава, т.е. ги дополнува со верските аргументи. Практично моралот претставува поширок и поцелосен назив за етиката, иако тие во суштина имаат исто значење. (Bezic, 2010).

1.2.3. Што се морални вредности?

Пред да ги претставиме резултатите од нашата анализа за застапеноста на моралните вредности во учебниците по македонски јазик (предметна настава) во основните училишта во Република Македонија, кои се одобрени од Министерството за образование и наука за учебната 2010/2011 година, ќе дадеме кратко објаснување и за поимот морални вредности.

Моралните вредности претставуваат стандарди на доброто и лошото, кои го определуваат однесувањето на поединецот. Моралното однесување на поединецот може да потекнува од општеството, т.е. од владата, од религијата или од некои други извори. Кога моралните вредности произлегуваат од општеството и владата тие понекогаш можат да се менуваат во зависност од менувањето на законите во општеството. Пример за ова е разликата во термините „браќ“ и „заедничко живеење“, во смисла дека порано било незамисливо маж и жена да живеат заедно ако не се во брак, но денес тоа е дозволено и не се смета за неморално.

Според делото „Сè за филозофијата“, моралните вредности се правила преку кои донесуваме одлуки во врска со исправното и погрешното и во врска со доброто и лошото. Тие, исто така ни укажуваат на тоа кои нешта се повеќе или помалку важни. (Повеќе детали за сето ова на: <http://www.allaboutphilosophy.org/moral-values-faq.htm> „All About Philosophy - The Big Questions“, Copyright © 2002 – 2011, AllAboutPhilosophy.org.).

1.2.4. Моралните вредности и заедничкото живеење

Моралните вредности се тесно поврзани со заедничкото живеење. Всушност заедничкото живеење создава услови за експонирање на моралните вредности. Во врска со ова интересен труд под наслов „Основните вредности на заедничкото живеење“ има проф. д-р Кирил Темков („Нова Македонија“, бр. 2879 петок 08.01.2010 г.), кој посочува на најзначајните морални вредности кои се експонираат при заедничкото живеење.

На почетокот д-р Темков дава краток воведен дел во кој ја потенцира потребата од заедничкото живеење и улогата на етиката во него. Овде читаме:

„Луѓето живеат заедно со многу други луѓе, а сите се ближни и може да си станат блиски кога ќе се запознаат и кога ќе соработуваат. Но, секој треба да ги почитува сите луѓе од својата близина, својот крај, од поширокиот регион и од целиот свет, зошто сите луѓе се еднакви и најдобро е да бидат пријатели меѓу себе.

Етиката учи за таквите добри вредности на односите меѓу луѓето. Такви вредности се: мир - да нема судири ни војна меѓу луѓето, љубов - чисти чувства и големо почитување, добра волја - да имам желба да се однесувам добро и да ги сакам сите луѓе, пријателство - меѓусебни пријатни и корисни чувства и дружење.“

Во продолжение д-р Темков ги набројува и поединечно ги наведува позначајните морални вредности до кои луѓето треба да се придржуваат и да ги практикуваат во заедничкото живеење. Воедно д-р Темков дава и кратко

објаснување за значењето на секоја од овие вредности. Во продолжение на неговиот спомнат труд читаме:

„Една група вакви вредности се основни вредности на заедничкото живеење и нив треба да ги следи секој човек: толеранција, грижа, помош, соработка, разбирање.

ТОЛЕРАНЦИЈАТА значи трпеливост, сфаќање дека другите луѓе имаат свои својства и дека се различни од нас, разбирање на разликите меѓу луѓето и непротивење со нив, поднесување туѓо постоење, мислење, верување или погледи. Толерантноста советува да не се употребува насилство и притисок при расправата, застапувањето, проповедувањето и ширењето на своите ставови и при побивањето на туѓите мислења. Грда спротивност е нетолерантноста, кога никого не поднесувам, само се карам, мислам дека само мојот став е правилен и настапувам против секого. Тоа е поврзано со насилство, агресија, зломисла, злосторство.

Индијците имаат убав став за толеранцијата. Тој стан познат во целиот свет. Го нарекуваат ахимса - ненасилство, неправеење зло ни во мислите, ни созборови, ни со дела; и ова не е ограничено само кон луѓето, туку се однесува и на животните и на растенијата.

ГРИЖАТА е заинтересираност за состојбата на некого или на нешто, желба да им биде добро, и такво сообразно човечко постапување. Тоа сведочи за нашето искрено чувство за другите луѓе или за некоја работа, а ние ги посветуваме мислите и делата на некоја состојба или луѓе за да се поправат и да им биде добро на сите, а со тоа да ми биде добро и мене. Добро е ако грижливо, со внимание, со заинтересираност, со предаденост ги извршуваме своите задачи.

ПОМОШТА значи давање нешто некому, како поддршка и придонес за неговото живеење или работење. Помошта дава поткрепа на луѓето и им ги олеснува задачите и тешкотиите, овозможува согласување меѓу луѓето во добрите намери и соработка во дејствувањето. Затоа помагањето се оценува како благородно дело, кое им е потребно на луѓето и секој човек треба да го прави кога ќе може.

На англиски јазик денес се вели – HELP EVER, HURT NEVER (Секогаш помагај, никогаш никого немој да повредуваш!). Тоа е најпознатата современа куса етичка порака.

СОРАБОТКАТА претставува заедничко извршување на работата, помош при работата, особено од колега со кого се делат задачите, работното време и апарати. Со поделбата на работата таа се извршува полесно и се добива подобар успех. Соработувањето овозможува потпирање врз колегите во работата и во животот, што е добро за луѓето.

РАЗБИРАЊЕТО е умно размислување и однесување. За заедничкиот живот на луѓето тоа значи меѓусебно добро сфаќање на животот, како и на целите, намерите и постапките на другите, согласување на мнозина за заедничкото живеење. Со разбирањето се постигнува спогодба и меѓусебна доверба, заемна согласност и соработка. Разбран го нарекуваме оној што добро размислува и што ги следи моралните правила.

Овие морални вредности се многу значајни. Тие овозможуваат луѓето да се согласуваат и да сакаат добро да постапуваат. Од нив извира ЖЕЛБАТА ЗА ЕТИЧКО ОДНЕСУВАЊЕ, која е основа за моралот и претставува почитување на значењето на моралот за човековото живеење, односно стремеж на човекот да дејствува добро, правилно, чесно. одговорно...

Спротивните цели и однесување - како нетолеранцијата, немањето грижа, непомагањето, несоработувањето, неразбирањето - значат отфрлање на етиката и прифаќање на насилството, злобата, непријателството. Луѓето не ги сакаат оние што не ги почитуваат основните вредности на заедничкото живеење; таквите негативни личности треба да си го сменат однесувањето и да се променат за да бидат достоинствени членови на човечката заедница“ (Проф. Д-р Кирил Темков „Основните вредности на заедничкото живеење“, „Нова Македонија“, бр. 2879 петок 08. I 2010 г.).

Сметаме дека нема многу што да се додаде на ваквите прецизни набројувања и објаснувања на најзначајните морални вредности и на нивната улога во заедничкиот живот на луѓето. Дел од таквото заедничко живеење меѓу луѓето е школувањето, а во овој труд ќе се задржиме токму на практикувањето на

моралните вредности во воспитно-образовниот процес конкретно преку наставните содржини по македонски јазик во предметна настава – деветгодишно образование.

1.2.5. Историјатот на училиштето

Веќе објаснивме што е тоа морал и етика, како и што се тоа морални вредности. Заради нивната поврзаност со воспитно-образовниот процес (како што гласи темата на овој труд) должни сме накратко да објасниме и што е тоа воспитно-образовен процес, т.е. како настанале училиштата како главни институции во кои се одвива овој процес.

Познато е дека уште во антиката постоеле лични воспитувачи. Таков пример е опишан во „Илијадата“ (Деветта книга), каде читаме дека Ахил имал свој тотор, кој се викал Феникс. Свој тотор (педагог и учител) имал и Александар Македонски во лицето на Аристотел, а таков бил случајот и со други личности во антиката.

Во стариот Египет школувањето било привилегија за децата на богатите. Во тоа време школувањето почнувало на возраст од четири години. Училиштата биле насочени за одделни насоки, па секој родител го испраќал на школување детето во она училиште за кое сметал дека ќе му помогне во кариерата. Така, на пример, оние кои се подготвувале да бидат собирачи на данок, се запишувале на математика и сл. Не постоеле посебни објекти каде се изведува наставата, туку учениците оделе по домовите на наставниците, каде останувале поголем дел од денот, при што си носеле и храна. Пишувањето се одвивало на папирус со црвено мастило.

(Повеќе детали за ова на:

<http://library.thinkquest.org/J002606/AncientEgypt.html>).

Слика бр. 1. Училишна атмосфера во антички Египет.

Figure 1. School atmosphere in ancient Egypt.

Концептот на групирање ученици на едно место за да учат заедно се појавил во класичниот период на антиката. Училишта имало на Балканот, во Рим, во античка Индија и во Кина.

Познато е дека Аристотел ја формирал воспитно-образовната установа позната под името *лицеум*. Таму предавањата Аристотел ги држел наутро. Учениците правеле истражувачки проекти, а на секои десет дена се избирал ученик (студент) кој бил еден вид администратор на другите. На тој начин и учениците се вклучувале во наставниот процес, што секако дека позитивно влијаело во одржувањето на дисциплината во лицеумот. Инаку лицеумот Аристотел го организирал во Атина во времето кога таа била под власта на Македонците.

Слика бр 2. Аристотеловото училиште лицеум

Figure 2. Aristoteles' school lyceum

Во Спарта воспитанието на младите било организирано од страна на државата, а младите требало да се воспитуваат исклучиво за да можат што подобро да служат на државата која ги школувала. Таму поединецот бил подреден на заедницата. Учениците заедно живееле во помали комуни, каде биле тренирани на сурови услови за живот. Така, на пример, облека им била давана еднаш во годината, спиеле сите заедно и оскудно се хранеле.

Во Рим отпрвин воспитувањето на децата се одвивало во рамките на семејството. Понекогаш ваквото воспитување го вршеле и робови. Античкиот историчар Плутарх пишувајќи за школувањето на синот на римскиот политичар Маркус Като, вели дека Като самиот го школувал својот син, иако имал слуга кој бил одличен учител и кој учел многу други деца на познати Римјани. Като велел дека не може да дозволи слуга да му го школува синот затоа што не можел да замисли слугата-учител да го укорува неговиот син или да го тегне за увото ако не внимава за време на предавањето (Plutarch, Lives).

Подоцна почнало организирање на училишта. Таму децата пишувале на дрвени табли покриени со восок со помош на остро железно или бронзено стапче, кое се викало *стилус*. Другиот крај бил рамен и служел за бришење на напишаното.

Слика бр. 3. Училиште во римско време

Figure 3. School from Roman times

Слика бр. 4. Римски стилус

Figure 4. Roman stilus

Во Индија, под покровителство на будизмот, биле преземени активности за организирана едукативно-воспитна дејност, т.е. за отворање училишта. Во овој период познат будистички културен центар бил Банаваси.

Образованието во периодот на најраниот будизам се одвивало во будистичките манастири. Таму учениците учеле да читаат и пишуваат, а се изучувале и математика, медицина, логика и уметност (Watters, 1904). Во будистичките манастири отпрвин се воспитувале будистичките монаси, но со текот на времето тие станале отворени и за останатата популација. Крај градовите се појавиле големи манастири кои биле спонзорирани од кралските семејства и од богатите со што станале значајни воспитно-образовни центри во Индија, во кои доаѓале посетители дури и од Кина, Јапонија и Кореја (Watters, 1904). Универзитет бил отворен и во големиот будистички манастир во Наланда (североисточна Индија).

Во Кина во антиката образованието имало свој организиран облик во областите каде доминирал конфучионизмот. На воспитно-образовниот процес се обрнувало големо внимание заради тоа што се сметало дека едуцирањето на луѓето ќе доведе до социјална хармонија (Merson, 1990). Преку воспитно-образовниот систем под влијание на конфучионизмот бил создаден моќен механизам за имплементирање на моралните и социјалните норми во кинеското општество. Државниот образовен систем бил востановен во 124 година пред Христа за време на императорот Ву Ти. Тогаш била создадена и Големата Академија, на која студентите ги изучувале оние области кон кои подоцна се

определувале во своите работни кариери. Отпрвин во Академијата биле примани само педесет и пет студенти, а околу 8 година пред Христа нивниот број бил околу три илјади. Во време на династијата Хан (III век) училишта под влијание на конфучионизмот имало распространето во голем број области на тогашна Кина (Merson, 1990). Влијанието на конфучионизмот врз образовниот систем во Кина се чувствува дури до денешен ден.

Во Израел основните училишта се појавиле во првиот век пред Христа. Во еврејската света книга „Талмуд“ пишува дека децата треба да почнат да одат на училиште од шестгодишна возраст. Овде постојат и пораки со чисто педагошка содржина во кои, на пример, пишува дека учениците не смеат да бидат тепани од страна на наставниците, дека постарите ученици треба да им помагаат на помладите. Исто како и кај другите религии, и во јудаизмот првите училишта биле отворени крај храмовите (синагогите).

Егзистирањето на училиштата продолжило и во Византиската империја, која организираше школување кое отприлика одговарало на денешното основно образование. Ова школување почнало од 425 година и егзистирало сè до крахот на оваа империја во 1453 година. За воените лица било задолжително да го завршат ваквото основно училиште (Bentley, H., 2006).

За време на раниот Среден век манастирите биле центри за образование и писменост. Средновековните универзитети во христијанските земји, уште од VI век, официјално го носеле епитетот „христијански“, а на нив предавале калуѓери и калуѓерки (Riché, 1978). Вакви универзитети биле основани во Италија, Франција и Англија и во нив се изучувале уметност, право, медицина и теологија. И во Ирска биле изградени голем број манастири кои воедно служеле и за воспитно-образовна дејност.

И на нашиве простори првите училишта за христијаните биле отворани веднаш крај црквите (во црковните дворови) и ова е добро познат податок. До денес, крај многу цркви во Македонија, сè уште постојат згради кои некогаш биле (или сè уште се) училишта. Ваков бил случајот и во сите други земји во кои доминирало христијанството.

Во исламските земји релативно рано се појавиле првите организирани облици на школување. Што се однесува до отворањето училишта во исламскиот свет, тие почнале да се отвораат уште во VII век. Во овој век во Сасанидската империја постоел центар за учење во кој се изучувала медицината, филозофијата, теологијата и науката.

Во Багдад во периодот помеѓу IX и XIII век постоела „Куќа на Мудроста“, во која се вршеле преводи, како и воспитно-образовна дејност. Биле проучувани астрологијата, математиката, земјоделството, медицината и филозофијата, а се изучувале и текстови од античките автори.

Исламските училишта кои се граделе крај џамиите биле нарекувани „медреси“. За време на Отоманската империја главни центри на учењето биле Бурса и Едрене. Во Африка во XV и XVI век најголемиот исламски центар за образование и едукација бил сместен во градот Тимбукту (во денешната држава Мали). Во него се школувале студенти кои доаѓале дури и од Блискиот Исток. Освен Куранот, овде се изучувале и: логика, астрономија, музика и историја.

Организираното школување било присутно и кај Ацтеките и Инките. Школувањето кај Ацтеките (моќна средновековна империја која се наоѓала на тлото на денешен Мексико) почнувало од тригодишна возраст и истото се одвивало од страна на родителите во домашни услови. Подоцна децата можеле бесплатно да се школуваат при што сиромашните и припадниците на средната класа се школувале одвоено од децата на богатите. Наставата изобилувала со песни, танци и учење на митовите и историјата на Ацтеките. Се изучувале исто така и медицината, правото, астрологијата и архитектурата.

На сличен начин се одвивал воспитно-образовниот процес и кај Инките (јужноамериканска цивилизација која егзистирала од XIII - XVI век). Тие немале свое писмо, па учењето се одвивало наизуст со безброј повторувања.

Зачувани се податоци за училиштата во САД во XVII век. Во тоа време раководителите на училиштата повеќе време минувале во дисциплинирање на учениците отколку во нивно образование. Најголемиот број училишта во САД во тоа време биле составени само од една просторија и во нив заедно учеле машките и женските ученици.

Во Македонија најграндиозна личност, која дала значаен придонес во воспитно-образовната сфера и во организираното школување не само во Средниот век, туку и подоцна, без сомнение бил свети Климент Охридски.

Не се знае кога точно се родил свети Климент Охридски. Единствено се знае дека бил погребан на 27 јули 916 година во неговиот манастир во Охрид. Се знае дека свети Климент бил високо образован човек, а силна индиција за тоа е фактот што тој бил учесник во Моравската мисија на која е познато дека византиската власт упатила само високо образовани луѓе.

По смртта на свети Методија, дошло до судир помеѓу нивните ученици (на чие чело застанале свети Горазд и свети Климент) со латинското свештенство во Моравија, кое жестоко се спротивставило на нивната мисија, Заради тоа свети Климент, во придружба на свети Наум и свети Ангелариј, заминале за Бугарија, каде од страна на кнезот Борис добиле свои задолженија. Свети Климент бил испратен во областа Кутмичевица (лоцирана некаде во охридскиот крај). Таму свети Климент отворил своевиден универзитет со околу 3.500 ученици. Оваа бројка и за денешни услови е голема, а камоли за времето на преодот од IX во X век и тоа во прилично заостанат крај како што во тоа време била Кутмичевица. Институцијата што свети Климент ја основал денес е позната под имињата „Прв словенски универзитет“ или „Охридска книжевна школа“. За тоа како свети Климент го минувал времето во својата образовна дејност, охридскиот архиепископ Теофилакт Охридски пренесува сведоштво од негов ученик (чиј идентитет останал непознат, но се зачувал записот). Овде читаме:

„А нас смирените и недостојните, поради величието на својата добрина, беше нè сторил поблиски од другите и постојано бевме со него... Ние никогаш не го видовме да е безработен, туку тој ги учеше децата на разни начини – на едни им ги покажуваше формите на буквите, на други им ја објаснуваше смислата на напишаното, а на трети им ги водеше рацете за да пишуваат...“ (Конески, 1966, стр. 19).

Оваа дејност на свети Климент траела цели седум години, а за подоцнежната судбина на овој универзитет нема податоци.

Во Новиот век продолжило развивањето на воспитно-образовниот процес и на училиштата како институции каде се одвивал ваквиот процес. Во САД во петтата деценија на XIX век бил востановен воспитно-образовен систем во кој било воведено бесплатно основно образование кое било финансирано од јавниот сервис. Слично било и во Англија, каде исто така во средината на XIX век бил востановен воспитно-образовен систем, кој сепак сотанал привилегија за побогатите слоеви, додека работничката класа не покажала интерес. Во 1870 година во Англија бил донесен специјален закон, кој се смета за зачетник на модерниот систем на образование во Англија. Со овој закон било предвидено отворање основни училишта низ целата земја, која била поделена на училишни реони. (http://www.know-britain.com/general/education_in_england_2.html).

Слично било и во останатите делови од светот, во кои Новиот век донел низа позитивни промени во воспитно-образовниот процес, кој процес стигнал сè до денешново време на современи и модерни училишта (посебно во развиените и средно развиените земји).

И во Македонија во Новиот век дошло до промени во образованието, кое сепак се одвивало под туѓи покровителства (а најмногу во грчки, бугарски и српски училишта). Од 1945 година, во вардарскиот дел на Македонија е основана Македонска република во рамките на Југославија, во која се јавуваат првите слободни македонски воспитно-образовни институции.

1.2.6. Што се тоа воспитание и образование?

Откако направивме краток преглед на историјатот на училиштата како главни институции во кои се одвива воспитно-образовниот процес, во објаснувањето на основните поими кои провејуваат низ овој магистерски труд, ќе дадеме објаснување и за самите поими *образование* и *воспитание*..

Под **образование** се подразбира предавање и учење специфични вештини, како и формирање знаења и можност за правилно расудување и мудрост. Образованието како една од своите фундаментални цели го има пренесувањето на култура од една генерација на друга. Образование најчесто се стекнува во

детските забавишта, основните училишта, средните училишта, колеџите, факултетите, уневерзитетите и сл. Најмногу образование се стекнува од наставник или професор кој подучува во училиштата. Исто така децата кога се мали стекнуваат образование од своите мајки, татковци, баби, дедовци и сл. Образование може да се стекне и со читање на книги, весници и секакви пишани дела. Многу образование се стекнува од телевизијата преку разни емисии и филмови.

Образованието во основа отсекогаш се поврзувало со тенденциите за напредок и подобрување на животот на луѓето. За мнозина образованието претставува начин за постигнување поголема еднаквост, но и за стекнување богатство и статус. Образованието се смета за место каде што децата можат да се развиваат во согласност со своите единствени потреби и потенцијал. Исто така образованието се смета за еден од најдобрите начини за достигнување подобра општествена еднаквост. Многумина би кажале дека целта на образованието би била да го развие секој поединец до степен на неговиот целосен потенцијал и да му даде шанса да постигне во животот се што му дозволуваат можностите.

Што се однесува до воспитанието, за да го објасниме овој поим, ќе се послужиме со извадоци од книгата „Основи на педагогија“ од д-р Емилија Петрова Ѓорѓева (Штип 2010) каде концизно се дадени најважните сегменти за објаснување на овој поим. Овде читаме:

„Под воспитание се подразбира секое намерно влијание врз развојот на личноста, но и она со кое се овозможува личноста да стекнува знаење, она со кое се овозможува личноста да усвојува умеења, она со кое се канализира процесот на изградување на навики, она што придонесува за развивање на нејзините психо-физички способности и она кое се однесува на нејзиниот поглед на свет. Затоа воспитанието може да се дефинира како овозможување на личноста да се стекне со одредени знаења, умеења и навики, негувајќи ги своите психо-физички способности и формирајќи реален поглед на свет.“

Ваквата дефиниција за воспитанието и ваквото толкување на овој процес, ги опфаќа сите сегменти што го формулираат воспитанието, т.е. што ги претставуваат неговите основни компоненти. Во продолжение д-р Емилија

Петрова Ѓоргева формулира и објаснува некои форми на воспитание, т.е. начините преку кои овој процес практично се изведува. Конкретно се работи за непосредното и посредното воспитание. Притоа прави посебен осврт на образованието преку авторски дела создадени вон воспитно-образовниот процес, кои наставникот може да ги искористи во процесот на образование. Овде читаме:

„Бидејќи на развојот на личноста може (намерно) да се влијае директно и индиректно (преку книги, весници, филмови, телевизиски емисии, театарски претстави, радио-програми, музика, слики и т.н.), постои посредно и непосредно воспитание. Во врска со ова треба да се нагласи дека создавањето раскази, новели, романи, песни, драмски дела, весници, списанија, филмови, телевизиски емисии и радио-програми, композирањето музика, сликарството и т.н. може да се смета за воспитен чин само доколку постои соодветна интенција т.е. ако писателот, новинарот, режисерот, музичарот, сликарот и т.н. има за цел да влијае на развојот на оние за кои пишува, режира, композира, слика. Ако отсуствува ваквата намера – назначеното создавање надвор од она што се подразбира под воспитание. Меѓутоа, мора да се има предвид дека резултатите од таквите креации (пишување, режирање, композирање...без намера да влијаат врз нечиј развој) не само што можат да извршат значително влијание врз развојот на луѓето, туку е можно и да се користат во воспитанието. На пример наставник заклучил дека читањето на некои дела (за кои авторот воопшто не помислил дека ќе влијаат врз нечиј развој), позитивно влијаеле врз развојот на неговите воспитаници, па затоа тој намерно им ги давал да ги прочитаат. Со тоа наставникот посредно воспитувал, и тоа со посредство на книга која е пишувана без воспитни интенции. Секако оваа книга и без тоа може значително да влијае врз нечиј развој, но тогаш тоа нема да биде воспитание.“ (Емилија Петрова Ѓоргева, 2010).

Всушност поимот образование претставува потесен поим од поимот воспитание, но тие се меѓусебно поврзани. Значи не постои образование без воспитание и обратно.

2. ТЕОРИИ ЗА МОРАЛОТ

Да кажеме нешто и за теориите за моралот и моралното воспитание. Како основна литература во ова поглавие ќе се послужи со извадоци од книгата под наслов „Современото училиште и моралното воспитание“ од проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева (Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип, 2005 год.), каде ова прашање е третирано аналитички и прегледно. Врз основа на сопствените анализи и ставови на други истражувачи д-р Емилија Петрова Ѓоргева пише:

„Анализирајќи ги истражувањата на моралниот развој и моралното воспитување, може да се заклучи дека во литературата постојат различни, а понекогаш и спротивни сфаќања за овој проблем. Едни автори говорат за теории на моралниот развој, други за проблемот на моралниот развој во современите психолошки теории, а трети говорат за учењето и сфаќањето на моралноста, што значи едно исто истражување, едни автори го нарекуваат теорија на моралниот развој, други го проучуваат во рамките на некои психолошки школи или правци, а трети изолирано зборуваат за истражувањата и учењата на поедини автори за моралниот развој или моралот“. (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 58).

Во продолжение на својата анализа д-р Емилија Петрова Ѓоргева ги претставува најзначајните теории на моралот и моралното воспитание. Овде читаме за **Психо-аналитичките теории на моралот и моралното воспитание**, чии претставници се: Фројд, Флугел, Рамзи, Хартман, Ериксон и други. Секако дека најпознат од нив е Сигмунд Фројд Тој го издвоил моралното однесување од филозофското и помогнал да се објасни настанокот на моралните вредности. Неговата теорија на моралност се засновува на конфликти, а самата моралност е резултат на компромисот на внатрешните и надворешните сили. Како важни точки во својата теорија Фројд ги истакнал: самољубието, идентификацијата со саканиот и изгубен објект и супер-егото, кое е од големо значање за развојот на личноста.

Според Џекобсон (кој исто така е претставник на психоаналитичкото сфаќање за моралноста, детето создава идеализирана слика за родителите, а потоа создава идеализирана слика за себе со која се спротивставува на омаловажувањата на себе. Џекобсон смета дека при објаснување на моралноста треба да се има предвид дека супер-егото суди со помош на моралните термини: исправно-неисправно, добро-лошо и со нив се среќуваат општествените односи и се проценува егото. (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 58 - 60).

Според **конгнитивно-развојните теории на моралот и моралното воспитување** акцентот е ставен на когнитивната страна на моралноста и на нејзината развојна страна. Претставниците на овој правец го истакнуваат активното мислење како главна организациска и развојна страна на моралноста. Тие сметаат дека мислењето кај децата битно се разликува од мислењето кај возрасните при што својот заклучок за моралниот развој го засновуваат за проучување на начините како децата донесуваат морални судови и како ги формираат со текот на возраста. Најзначајни претставници на овие теории се Жан Пијаже и Лоренс Колберг (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 60).

Жан Пијаже ја проучувал изградбата на моралните судови кај младите суштества, при што утврдил дека моралната свест се развива не само кон поголемо прифаќање и разбирање на моралните ставови, туку и кон изградба на етички капацитети на личноста, која станува морален субјект, суди самостојно и има свои морални ставови. Пијаже воспоставува паралелизам на моралниот и на интелектуалниот развој, односно на развитокот на етиката на личноста со нејзиниот развиток во сознајната сфера. Тој ги проучува и стадиумите на моралниот стадиум кај децата. Овие стадиуми продолжува да ги проучува и анализира и Колберг во својата книга „Филозофија на моралниот развиток“. Овде тој укажува на реалноста на етичкиот развиток како процес што ја води личноста од нормите од некој авторитет кон нормите на самото дејствување и сознание на личноста. Тој востановува шест стадиуми во развитокот на моралното судење кои се изразуваат низ три нивоа: *доконвенционално*, *конвенционално* и *постконвенционално* (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 61 - 63).

Според д-р Владимир Вујчиќ денес не постојат стандардизирани критериуми за класификација на теориите на моралниот развој. Притоа тој го потенцира постоењето на три критериуми во одредувањето на теориите за моралниот развој. Тие се: 1) Отпорност кон искушение 2) Обем на чувство на вина и 3) Способност за морално расудување. Врз основа на овие критериуми Вујчиќ разликува три теории за моралниот развој: 1) Теорија на идентификација, 2) Бихејвиористичка теорија и 3) Теорија на развој на моралните вредности според мотивациски развојниот и когнитивно развојниот пристап. (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 67).

3. ФОРМИРАЊЕ И ИСТОРИЈАТ НА МОРАЛОТ

И процесот на формирањето на моралот јасно и детално го обработува д-р Емилија Петрова Ѓоргева, па затоа во продолжение ќе се послужи со сегменти од нејзините истражувања, надополнети со наши сознанија.

Се смета дека првите импулси на моралот се јавиле уште во првобитното општество. Во овој период се смета дека се појавиле неколку значајни добродетели и тоа: трудољубивост, чесност, почит кон другите (посебно кон родителите и повозрасните), самопочит, другарство и други. Во ова општество важна била поделбата на трудот (според возраста и полот), а разните видови работни активности довеле и до појавата на првите морални одлики: смелост, упорност, доаѓање до целта, подготвеност добрата да се споделат со друг и сл. Во тоа време постоеле и морални казни (бркање од племето, презир и сл.). Моралните вредности се пренесувале од генерација до генерација. (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 9).

Меѓутоа, донекаде позитивниот тренд на моралното воспитување што почнал во првобитното општество, целосно застранил во робовладетелското општество. Овде припадниците на владеечката класа биле воспитувани во духот на класната надмоќ и тие не чувствувале никаква одговорност во однесувањето кон робовите.

Како важен фактор во појавата и оформувањето на моралните вредности уште во антиката многу важна улога одиграла религијата. Затоа во продолжение ќе направиме осврт на оваа тема.

Религијата е најстарата идеолошка определба во историјата на човештвото и религијата (покрај основната улога, а тоа е верувањето во Бог и во живот по смртта) одиграла големо влијание и во други значајни сфери во културата на човештвото.

Притоа, кога велиме *религија* ги имаме предвид сите посериозни поголеми религиозни определби, а тоа се: христијанството, исламот, будизмот, хиндуизмот, јудаизмот, таоизмот, конфучионизмот и уште некои.

За улогата на религијата во создавањето, развојот и почитувањето на моралните вредности доволно е да спомнеме дека во сите сериозни религиозни

учења најостро се осудени убиствата, самоубиствата, кражбите и други нечесни дејства, што впрочем, се и основни вредности на моралното однесување. Со ваквите пораки религиите несомнено дека имаат и воспитна дејност.

Така, на пример, Библијата изобилува со голем број воспитно-образовни пораки во кои доминираат оние што се од морален карактер. Во Библијата е јасно посочено дека треба да им се помага на сиромашните. Ова е потенцирано и во Стариот и во Новиот Завет (Псалм 41, Евангелие по Лука, Прво Послание на свети Павле до Коринтјаните и други).

Во Стариот Завет се застапени пораки со високо морална содржина. Ова пред сè се однесува на добро познатите Десет Божји заповеди. Во книгата „Левит“ (20, 10-17) е предадена остра осуда на прељубниците, но и на оние кои спроведуваат инцест и други неморални дејства главно поврзани со сексуална изопаченост. Пораки со слична содржина се застапени и во книгата „Езекиел“ (16: 49-50) и во книгата „Второзаконие“ (23, 17).

Од аспект на моралот, христијанството е засновано врз неколку групи правила и регулативи што се дадени од страна на Господ Бог Исус Христос. Секој христијанин треба да се придржува на овие принципи и да се однесува во склад со нив.

Воспитно-образовни поуки и пораки поврзани со моралните вредности се претставени и во Писмата на светиот апостол Павле. Во „Евангелието по Матеј“ (19, 1 - 9) се пренесени пораки во однос на светоста на бракот и забраната за прељуба. Во Новиот завет (1 Тимотеј, 1, 10) исто така има осуда на прељубниците и останатите форми на неморално однесување.

Се разбира дека најетичкиот и највисокоморален лик среде христијаните е ликот на Исус Христос. За неговиот морален лик повторно ќе цитираме дел од статија на д-р Кирил Темков:

„Ние, луѓето, учиме од исклучителните морални личности, чии дела и зборови се квалитетни, етички важни и влијателни. Секој човек треба да го повторува тој идеален морален пример. Исус Христос има најзначајно место во историјата, пред сè за христијаните, како најраширена религија на светот,

кои го сметаат за Божји син, Богочовек и Спасител, а и другите луѓе ги ценат неговите извонредни морални својства, дела и поуки.

Христос постојано зборувал за љубовта и покажал дека со својата доблест може да најдеме решение и спас. Тој им го посочувал на луѓето патот кон исправен живот и избавување. Тој имал апсолутна моралност, што е една од најзначајните етики во човечката историја. Исус бил полн со добродетели, најдобрата личност што живеела на Земјата. Бил благ, тивок, не го кривал гласот, не завидувал никому, не се налутил никому, тој немал ни една зловна намера, не направил ни едно зло дело. Бил образец на трпеливоста и издржливоста. Кај него се едногласни неговите својства, намери и постапки. Од Христовото живеење и учење ја откриваме смислата на моралот и јасно се претставува најдобрата содржина на етиката. Основата за овој морал е љубовта на Христос, која ја разбудува човековата заинтересираност за светот, за блиските, за својот живот, го поттикнува да го разбере светот околу себе и суштествата со кои живее. Најмногу раздвижува токму највисоката љубов што ја покажа Исус Христос - љубовта за сите луѓе. Од таа љубов сме посвесни и подобри.” (Д-р Кирил Темков, „Нова Македонија“, бр.2879 петок 08.01.2010 г.).

Промовирање на моралните вредности се среќава и со исламот. Во исламската света книга Куран, застапени се бројни пораки кои главно се однесуваат на поуки од морална природа и истите се однесуваат на различни сегменти од човековиот морален живот. Така, на пример, во Куранот (17:31) строго е осуден абортусот и според исламското учење Бог (Алах) прво ги создал душите на луѓето, а потоа ги внел во фетусите. Во Куранот се осудени и ароганцијата, сомничавоста, лицемерието и озборувањето. Во исламската света книга се поттикнува чесноста, љубовта и почитта кон останатите, но и љубезното и скромно однесување. Посебно внимание е посветено на простувањето и милоста (Куран, сури: 17, 31, 49, 16, 2, 86, 63, 53, 57).

Промовирање на морални вредности има и во будизмот. Основа на будизмот се моралните поуки, кои се содржани во петте дисциплини на кои, во текот на својот живот, е должен да се придржува секој будист. Тие се познати под

името *Панца соја* и се состојат од: забрана за убивање и почит на животот, забрана за крадење и почит на сопственоста, забрана за сексуално злоставување и почит кон природата, забрана за лажење и почитување, забрана за користење дроги и опојни средства, како и почит кон телото и душата.

Според учењето на будизмот моралните принципи се засновани врз осознавањето дали некоја активност поврзана со телото или со говорот, повредува или не некого. Доколку повредува, тогаш таквите активности треба да се избегнуваат.

Моралните вредности се форсирани и во јудаизмот (конкретно во текстовите на нивните свети книги: хебрејската Библија, Талмудот и Тората. Во јудаизмот исто така се забранети: лажењето, ласкањето, кривоклетството и лажното колнење, како и други негативни дејства. Мирот (*шалом*) е еден од основните принципи и на Тората. Посебно внимание е посветено и на љубовта и сожалувањето (Jewish encyclopedia), како и на пријателството, кое е посебно почитувано во Талмудот. Во Тората се претставени и морални поуки во врска со бизнисот, семејството, бракот, војувањето, односот кон припадниците на другите религии, па дури и за говорот во кои се вели дека зборувањето лоши работи претставува грев. Во Талмудот пишува дека ако некого намерно го засрамиш, тоа е рамно на убиство (Jewish Encyclopedia). Во оваа света книга дури е потенцирано и дека должност на родителите е да ги воспитуваат своите деца, а на децата е должност да ги почитуваат своите родители и да ги гледаат во староста. Посебно внимание во Библијата и во останатите јудејски текстови е посветено на односот кон животните (Lev. XXII). Забрането е малтретирање на животните. Луѓето се обврзани да ги хранат домашните животни пред самите да седнат да јадат. Забранети се спортови во кои се повредуваат животни, а кога се убиваат животни заради храна на луѓето, тоа треба да се стори на најбрз можен начин. Луѓето треба да се однесуваат добро и кон растенијата (Talmud, *tracate Shabbat* 105b, 129a, 140b, et al.). Во јудаизмот е посветено внимание и на медицинската помош.

Моралните вредности се пропагирани и во кинеската религија таоизам. Во таоизмот постојат „Три богатства“ и тоа: сочувство, воздржаност (умереност) и

скромност. Тие ги сочинуваат правилата кои ја создаваат основата на практичната страна на учењето на таоизмот уште од најраните времиња (Waley, 1958).

И кинеската религија конфучионизам посветувала внимание на моралните вредности. Ова е посебно потенцирано во Конфучиевото Златно правило, кое гласи: „Не им го прави на другите тоа што не би сакал тие да ти го прават на тебе“. Според Конфучие, суштината на секој човек е човекољубието или *зен*. Тоа претставува материјална суштина на човековата должност кон другите и се изразува преку совесноста кон другите, потоа преку верноста и преку обзирот. Единствено човекољубивиот човек правилно и целосно може да ги исполнува своите должности кон другите. Најморален и најисправен во однесувањето е оној човек кој дејствува од аспект на човекољубие. И конфучионизмот исто така забранува лошо однесување кон останатите луѓе, со посебен повик кон владетелите. Конфучионизмот повикува и на лојалност кон фамилијата, пријателите, брачниот партнер, но и кон владетелот. Конфучионизмот поучува и за почит кон постарите, но и за помош од страна на постарите кон помладите. Идеал на конфучионизмот било создавањето социјална хармонија. (Analects XII, 11). Во конфучионизмот се дадени упатства и како треба да се однесува секој возрасен маж и младич. Тој треба да е високо морално култивиран, лојален, хуман и добродетелен.

Моралните вредности и нивното одржување и форсирање се застапени и во хиндуизмот. Припадникот на оваа религија не смее да лаже, а строго е забрането и крадењето. Сепак најстроγο е забрането убивањето на други суштества, а на ниту еден друг живот не смее да му се нанесе никаква штета. Секој што се придржува до овие правила се смета дека ќе живее чесен и чист живот.

Голема улога при одредувањето на моралните вредности одиграле староиндиските епови кои нагласувале некои основни морални квалитети, како на пример должноста на детето кон родителите, љубов и наклоност што родителите мораат да им ја пружат на своите деца, взаемна почит во бракот, љубов и склад како идеал.

Практично гледаме дека создавањето, одржувањето и форсирањето на моралните вредности има свое високо место во сите најпознати светски религии и тоа уште од антиката и Средниот век.

Освен религиите, со моралните вредности се занимавале и разни поединци учени низ историјата, кои исто така придонеле кон формирањето и развојот на моралот, т.е. моралните вредности какви што денес ги познаваме. Ова посебно се однесува на некои антички филозофи, кои се занимаваат со моралното воспитание. Овде пред сите се издвојуваат Сократ, Платон и Аристотел.

Според Сократ основна добродетел е знаењето, па според тоа извор на моралноста е човековиот ум. Оној што знае, истовремено е мудар и морален. Тој се залагал и за почитување на законите, а сметал и дека незнаењето води кон пороци.

Според Платон, најценети добродетели се: мудроста, смелоста и благиот разум, а според Аристотел основно во областа на моралното воспитание е да се воспитува волјата, да се развие психата и кај децата да се создаваат морални навики преку кои ќе бидат упатени во моралните постапки. Најголема морална добродетел според Аристотел е пријателството поткрепено со љубов.

Мислители кои придонеле за појавата и развојот на моралното воспитание имало и во Римското царство, а најпознати од нив биле: Хорациј, Цицерон, Марко Аврелиј, Лукрециј и други. (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 13 - 15).

4. МОРАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ ВО ОБРАЗОВНИОТ ПРОЦЕС

Откако ги објаснивме основните поими со кои ќе се занимава овој труд, треба да дадеме толкување и на улогата на моралното воспитание во образовниот систем. Веднаш ќе кажеме дека моралното воспитание игра многу важна улога во воспитно-образовниот процес. Тоа претставува организирана дејност на одредено општество, која има за цел младите генерации да ги прифатат основните етички начела на тоа општество.

Со нормите на моралното однесување децата се среќаваат уште во предучилишна возраст и тоа во семејната средина, преку дружењето со врстниците, преку медиумите и сл. (Гргин, 1996). Сепак, со организирано морално воспитание учениците се среќаваат дури во училиштето.

Моралното воспитание воедно претставува и процес на формирање морална личност, што значи изградување морална свест и морално однесување. Според Вукасовиќ, моралното воспитание претставува организирана, свесна, намерна, целесообразна, интенционална дејност на одредена заедница со цел да се прифатат и остварат етичките начела и поставки на таа заедница (Вукасовиќ, 1974).

Моралното воспитание е процес во кој треба да се оствари единство на сите компоненти на моралната личност.

Во процесот на образованието голема улога има наставникот како главен носител на воспитниот процес во училиштата, како и самото активно учество на ученикот. Оттаму многу е важно наставникот да биде морално изградена личност, односно да има етички лик со висока вредност.

Моралното воспитание во процесот на образование има пресудна улога и во подоцнежното формирање на личноста на ученикот, т.е. по каков пат ќе тргне во текот на подоцнежниот живот. Ученикот мора да биде морално воспитуван преку воспитно-образовниот процес за да може да го разликува праведното од неправедното, исправното од неисправното, доброто од лошото. Крајна цел е ученикот да се однесува во склад со позитивните морални вредности во текот на целиот свој живот.

Заради сето ова, многу е важно да се посвети посебно внимание на афирмирањето на моралните вредности за време на наставниот процес. Притоа посебна улога во ова има токму предметот Македонски јазик, т.е. учебниците кои се користат во овој предмет (посебно оние во предметната настава како што објаснивме во Воведот). Ете затоа сметаме дека е важно да направиме преглед на наставните содржини по македонски јазик во учебниците од предметна настава - деветгодишно образование во кои се афирмираат моралните вредности. Практично овие содржини го претставуваат клучниот импулс кој ги оформува учениците од морален аспект затоа што преку нив учениците уште од најрана возраст за прв пат се среќаваат со моралните вредности низ воспитно-образовниот процес.

4.1. Историја на моралното воспитание во воспитно-образовниот процес

Развојот на моралот и моралните вредности низ првобитното општество, робовладетелското и феудализмот (кога доминирал религиозниот сегмент и кои веќе ги објаснивме) продолжил и во времето на појавата на буржоазијата, т.е. капитализмот.

Во доцниот феудализам во Европа почнале да се јавуваат протести против некои екстремни застранувања на делови од Црквата од страна на буржоазијата, која со тоа сакала да си ги заштити своите интереси кои се судриле со интересите на Црквата (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 19). Воопшто, од страна на буржоазијата биле воведени нови вредности во повеќе области од општествениот живот. Во центарот на животот бил поставен човекот што е основа за појавата на хуманизмот, кој вовел нови идеи за воспитание и образование, а се модифицирало и значењето на некои морални вредности. Така, сега доблеста и честа стануваат валидни за целиот народ, а не само за витезите како во периодот на феудализмот.

Еден од најголемите критичари на моралот во феудализмот е Еразмо Ротердамски (1466 – 1536) со своето дело „Пофалба на глупоста“ (1509). Тој ги претставува новите морални принципи за човековото достоинство, честа и вистината и слободата на мислата.

Овие идеи се прошируваат и во Франција, каде најпознати претставници се Рабле и Монте, кои преку своите литературни дела го критикуваат угнетувањето на закрепостените селани. Монте сметал дека, од аспект на моралните вредности, во рамките на образовниот систем децата треба да се воспитуваат на скромност, молчаливост и воздржаност, како и да се избегнуваат грубоста, љубомората и други негативни особини. Тој сметал дека подеднакво треба да се воспитуваат и душата и телото (Емилија Петрова Ѓоргева, 2005, стр. 20).

Вакви идеи во овој период нуди и утопистот Томас Мор (1478 – 1535), кој во своето дело „Утопија“ претставува идеален остров во кој луѓето живеат во хармонија и здрава морална атмосфера. Таму владе: трудољубивоста, почитта, чесноста и искреноста. Луѓето работат само по шест часа, а останатото време го користат за воспитание и одмор.

Слични идеи пропагира и Томазо Кампанела во своето дело „Град на Сонцето“, кој смета дека главна воспитна задача од аспект на моралното воспитание е да се искоренат мрзеливоста, лагата, грубоста... и истите да се заменат со: трудољубивост, културно поведење, граѓанска доблест и друго.

Нов импулс во моралното воспитание во воспитно-образовниот процес внесува познатиот чешки педагог Јан Амос Коменски. Тој претставува една од клучните фигури во развојот на педагогијата. Се родил во 1592 година во Моравска. Потекнува од воденичарско семејство, а на возраст од дванаесет години, останал сирак, па за него се грижеле роднините. Откако го завршил основното училиште, не можел веднаш да се запише во средно училиште, туку три години морал да работи затоа што роднините што го чувале не биле заинтересирани за неговото натамошно школување. На возраст од шеснаесет години се запишал во средно училиште (на латински). Во тоа време во училиштата владееле тешки методи за настава, која била одржувана на латински, а материјалот требало да се учи наизуст. Но, во ова училиште Коменски покажал

голема способност, па овде кај него се родил критичкиот однос кон наставата и наставните методи. По завршувањето на средното училиште, сектата „Чешки браќа“ (на која претходно припаѓал неговиот татко) го финансирала за да го продолжи своето школување на Гербонскиот универзитет, каде ги проучувал делата на мислителите од античкиот свет и на хуманистите. По враќањето во татковината Коменски бил поставен за управник на училиштето „Чешки браќа“ и станал општински свештеник. Како раководител на училиштето тој развил енергична работа на реорганизација на школството и воведувањето нови наставни методи. Бил повикан и во Англија и Шведска да организира нови и да ги реорганизира старите училишта. Според многу истражувачи токму Коменски ги поставил темелите на педагошката наука и токму Коменски прв практично работел во училиштата според новите методи што ги разработил. Негово најпознато дело е „Голема Дидактика“. Коменски починал во 1670 година. (Јесипов Г. К. Гончаров, Н. К., 1949, „Педагогика“, Знање, Београд).

Сл бр 5. Јан Амос Коменски (1592 – 1670)

Figure 5. Jan Amos Komenski (1592 – 1670)

Што се однесува до моралното воспитание Коменски бил застапник на моралните идеи за работните луѓе. Притоа отишол подалеку од нормите со религиски карактер. Тој сметал дека незнаењето е големо зло, кое на светот му носи голема беда. Затоа незнаењето требало да се отстрани, при што посебно

внимание треба да се обрне на моралните вредности и својства. Како главни позитивни особини на човекот Коменски ги смета: мудроста, умереноста, храброста и праведноста, а највисоки морални категории според него се: праведноста, чесноста, трудољубивоста, почитувањето и достоинството на другите народи. Тој се залага за широко воспитание на народните маси и смета дека добрината се постигнува по пат на образование. Коменски ќе остане запаметен како голем хуманист, кој смислата на човековиот живот ја гледа во тежнението за морално усовршување.

Развојниот тек на моралот и моралното воспитание во воспитно-образовниот процес ќе го следиме преку делото на англискиот филозоф Џон Лок (1632 – 1704). Според него моралот не е вроден, туку поведението е определено според условите во животот. Заради тоа и Лок ја потенцирал улогата на воспитанието, при што посебна улога требало да имаат родителите. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 25 и 26).

Во Франција слични идеи имал Жан Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau), кој е познат по тоа што направил темелни промени преку својата филозофија на образованието. Тој сметал дека луѓето се раѓаат како добри суштества, блиски до природата, но подоцна, под влијание на општеството и институциите, тие се денатурализираат, т.е. се оддалечуваат од природата. Теоријата на Русо била насочена кон одгледување на децата во склад со природата и природните закони, како и кон зачувување на доброто во нив. Овие идеи тој ги претставил во својата новела „Емил“, објавена 1762 година. Во неа тој го претставил воспитанието на фиктивниот лик Емил во склад со тоа што тој го сметал како принцип на природното воспитание и образование. Негова намера била да се зачува детската „оригинална перфектна природа“ преку внимателен воспитно-образовен процес заснована врз анализа на различни психо-физички стадиуми низ кои детето минува, почнувајќи од своето раѓање, па сè до станувањето возрасен (Stewart, D. S., 1987). Со ваквиот концепт кон децата и нивната блискост до природата Русо направил радикални промени во односот на општеството кон децата.

Русо се залага за подобрување на човековиот морал и според него моралното воспитание треба да биде темпераментен процес, а човекот треба да

биде слободен и самостоен во однесувањето, борец за ослободување од феудалната тиранија и сопственик на својот живот. Од некои свои современици Русо бил критикуван за филозофски идеализам. Овде пред сè се истакнале Хелвециј и Дидро. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 29).

Хелвециј се заложил за воспитување раководено од граѓанските цели кое ќе има за задача да формира граѓански морални добродетели. Според него моралното воспитание е најважниот фактор за формирање на човековата личност, а моралното воспитание е последица, т.е. истото е зависно од условите во кои расте и се формира човекот.

Своите погледи за моралното воспитание во воспитно-образовниот процес Дидро ги образложил во своето дело „План за општообразовен систем на Русо, управување или за општествено воспитание на врвот на сите науки“ објавено во 1776 година. Тој се заложил за сеопшто, задолжително и бесплатно образование на народните маси, но оваа идеја не била спроведена во пракса од тогашната политичка власт во Франција, конкретно од кралицата Екатерина Втора. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 30).

Сфаќањата за моралното воспитание, проследени со нови идеи, продолжиле и во XIX и XX век. Еден од најистакнатите педагози во ова време секако дека е Швајцарецот Јохан Хајнрих Песталоци (1746 – 1837).

Сл. Бр 6. Јохан Хајнрих Песталоци
Figure 6. Johann Heinrich Pestalozzi

Инспириран од идеите на Русо Песталоци создал метод на холистичко воспитание. Според ваквото воспитание детето било составено од хармонично единство на „главата, срцето и рацете“. Во оваа сликовита претстава „главата“ го означувала интелектуалното стимулирање на децата со тоа што требало да се предизвика нивната љубопитност кон она што се случува околу нив. Со ова кај децата требало да се создаде когнитивен капацитет за размислување. „Срцето“ во оваа сликовита претстава се однесувало на доброто суштество што се наоѓало во секој човек (Heafford, 1967) и таа добрина требало да биде сочувана. Во истата оваа симболична и сликовита претстава „рацете“ ја симболизирале вистината според која учењето претставува физички процес во кој е вклучено целото тело. Притоа било потенцирано дека „физичките вежби обезбедуваат развиток на духот“ (Heafford, 1967).

Во времето помеѓу 1781 и 1787 година Песталоци го објавил романот под наслов „Линхард и Гертруда“, со кој стекнал слава во целиот културен свет. Романот изобилува со сентименталност и народни илузии. Во неговата фабула се раскажува за ѕидарот Линхард и неговата сопруга Гертруда, кои иако живеат во тешка социјална состојба, сепак вешто успеваат да ги воспитаат своите деца. Најглавно средство во ваквото воспитување е работата. Тие живеат во село кое му припаѓа на благородникот Арнер, но кој живее во градот, додека со селото управува извесен управник Гумелија. Тој на народот му наметнува големи давачки, отвора меана каде селаните се опиваат и се збогатува. Но, Гертруда, со помош на останатите селани му ги отвора очите на сопственикот Арнер и го запознава со вистинската состојба во селото. Постепено сопственикот Арнер, заедно со Гертруда, учителот и свештеникот, работејќи заедно, во основа ја менуваат состојбата во селото. Со текот на времето во селото се отвораат болница и училиште. Во училиштето учителот ги применува истите принципи на воспитување како што ги применува Гертруда во своето домашно воспитување, а кои во суштина претставуваат вешта комбинација помеѓу образованието и продуктивната работа. Практично овде Песталоци сакал да ја промени состојбата во селото со помош на добриот благородник и свештеникот, а вистинската педагошка вредност на овој роман е во тоа што во него тој воведува нов систем

на воспитување во кој секоја мајка може и треба правилно да ги воспитува и учи своите деца (Јесипов, Гончаров, 1949, стр. 535).

Песталоци извршил најголемо влијание на целокупниот развој на педагошката мисла на XIX век при што обрнал внимание и на моралното воспитување во рамките на воспитно-образовниот процес. Големiot руски педагог К. Д. Ушински, истакнувајќи дека задача на училиштето е да ја развие способноста на децата, да се развие нивното согледување на околината и на природата на општествените односи и да ги оспособи за самостоен разумен живот и работа, пишува дека ваквата идеја била „големо откритие на Песталоци, откритие кое на човештвото му донело и му донесува повеќе корист отколку откривањето на Америка. Целиот страдалнички живот на овој, до фанатизам, голем ентузијаст одвај бил доволен да ја стави оваа идеја во редот на малиот број живи творечки идеи што го придвижуваат човештвото.“ (Ушински, 1875, стр. 333).

Што се однесува до односот на Песталоци кон моралното воспитување, тој смета дека формирањето на моралните норми е поврзано со елементарното образование. Тој го критикува општествениот морал во феудализмот што го задушувал доброто во човековата природа. Песталоци во суштина бил голем хуманист кој оставил силно влијание врз следните генерации.

Еден од неговите следбеници бил Адолф Вилхелм Дистервег (Adolph Wilhelm Diesterweg). Се родил во 1790, а починал 1866 година. Тој бил пруски мислител кој се занимавал со образовниот систем. Дистервег верувал дека луѓето се способни за почит кон другите и грижа за другите, како и за дејствување насочено кон напредокот и доброто на заедницата (Gunter, 1944). Дистервег се залагал за реформа во школството и ја истакнувал улогата на образованието во водењето на социјалните промени. Тој воедно сметал дека наставата треба да воспитува и морално да го воспитува воспитаникот.

Да го спомнеме и Ј.Ф. Хербарт, кој ја потенцирал нераскинливата врска помеѓу наставата и моралното воспитување при што истакнал дека тие два сегмента не можат еден без друг. Тој формилирал пет морални идеи и тоа: 1) идеја за внатрешна слобода, 2) Идеја за совршенство, 3) Идеја за благо

расположение, 4) Идеја за право и 5) Идеја за справедливост. Тие требало да бидат вклучени во образовниот процес. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 32).

Во Англија во XIX век со проблемите и темите на моралното воспитание се занимавал Спенсер (1820 – 1903). Тој се залагал и го форсирал моралното воспитание на децата на владеечката класа во Англија. Кога сме кај Англија да го спомнеме и утопистот Роберт Овен (1771 – 1858). Тој се заложил за поголеми права на работничката класа при што обрнал внимание и на моралното воспитание. Неговата утопија се согледувала во тоа што тој наивно сметал дека владеечките кругови сами од себе ќе одвојат поголеми средства за организираното воспитание на децата на припадниците на работничката класа. Но, неговите апели останале без одзив. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 32 и 33).

Како филозофи кои се занимавале со моралното воспитание во воспитно-образовниот процес да ги спомнеме и Карл Маркс и Фридрих Енгелс. Тие сметаат дека моралот зависи од материјалните односи меѓу луѓето и притоа ги критикуваат приврзаниците на буржоаската идеологија кои ги третираат моралните појави независно од условите на економскиот живот во општеството. Нивните идеи ги продолжуваат и другите идеолози на комунизмот (Ленин, Клара Цеткин и други). Сите тие на моралното воспитание му прилепиле класен карактер и се заложиле за морално воспитание на пролетерското семејство. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 35).

На крајот прегледот на сфаќањата за моралното воспитание во рамките на воспитно-образовниот процес во XX век, ќе ја спомнеме и „Новата школа“ која се состои од различни насоки на реформската школа од првата половина на XX век, кои се јавуваат под неколку имиња и тоа: работна школа, активна школа, школа за животот, продуктивна школа и други. На сите нив моралноста им е заедничка одлика.

И денес на почетокот на XXI век на моралното воспитание во воспитно-образовниот процес се посветува големо внимание како во светот, така и кај нас. Впрочем, истражувањето што го спроведуваме во овој труд е еден од доказите за посветеноста на нашиот образовен систем и воспитание кон значењето на

моралното воспитание на децата со цел нивно формирање како личности со високи морални квалитети.

4.2 Аспекти на моралното воспитание

Аспектите на моралното воспитание ќе ги разгледаме преку факторите кои овозможуваат исполнување на целта на моралното воспитание во воспитно-образовниот процес при што ќе се послужиме со истражувањето спроведено од страна на д-р Емилија Петрова Ѓорѓева во кое таа прави анализа на делата од неколку автори (поточно учебници по педагогија) кои се занимавале со оваа тема при што секој од нив определил свој редослед на важност на овие фактори. Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева ги анализира трудовите на: Теодосиќ, Патаки, Шимлеша, Крнета, Радашин, Поткоњак и други. Притоа, таа ги наведува сите фактори што тие ги спомнуваат при што означува кој од нив кои фактори ги потенцира. Збирно гледано овие фактори се: семејство, општествени институции, средства за информирање, издавачка дејност, културни институции, работни организации, влијание на слободно време, детски организации, поширока социјална средина, училиште, дом, друштво, родители, група врсници, други групи (клубови и сл.) и предучилишни организации (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 90).

Понатаму, моралното воспитание може да се разгледува и од аспект на различните принципи на моралното воспитание. Принципите се во тесна врска со содржината на моралното воспитание, а воедно тие се и темел на моралната дејност. При тоа може да се заклучи дека различни автори различно го определувале приоритетот на принципите на моралното воспитание. Така на пример, позначајни принципи кои ја изразуваат суштината на моралното воспитание се: поврзаноста на моралното воспитание со работата во општествениот живот, конкретност на моралните норми и постапки, потпирање на позитивното и совладување на негативното морално и други.

Во однос на споменатите автори, чии учебници по педагогија ги анализира д-р Емилија Петрова Ѓорѓева, се согледуваат следниве принципи на морално воспитание, кои таа поединечно ги наведува (кој од нив кај кој автор е застапен): принцип на свесна морална активност, конкретност и очигледност на морални норми и барања, принцип на постапност и систематичност, принцип на одмереност на морални барања, средства и мерки според возраст на учениците, принцип на почитување на детската личност, принцип на образование преку колективот, принцип на единство на воспитни влијанија, принцип на целисходност, принцип на позитивна ориентација, принцип на социјализација, принцип на активност, принцип на единственост, принцип на доследност, принцип на применетост, потпирање врз позитивното и почитување на индивидуалните возрасни можности.

Од анализата на сите овие принципи и нивна поделба, д-р Емилија Петрова Ѓорѓева доаѓа до заклучок дека најприфатлива е поделбата направена од Вукасовиќ во неговото дело „Морално воспитание“. Според него постојат следните принципи на морално воспитание: принцип на целисходност, принцип на активност, принцип на позитивна ориентација, принцип на единственост, принцип на доследност и принцип на одмереност. Во продолжение е предаден кратка анализа на секој од овие принципи (Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 92 – 93).

Според Поткоњак, мошне значајни морални принципи се и: потпирањето врз позитивното и уважување на индивидуалните и возрасни можности. Овие принципи влијаат врз ставовите и определувањата на учениците. Според принципот на позитивното наставникот треба да се ориентира кон потенцирање на позитивните артикулации кај учениците, а не да се дава предност на негативното. Според принципот за уважување на индивидуалните и возрасни можности треба да се имаат предвид индивидуалните сегменти на секој ученик (возраст, психо-физички особини и сл.), па според нив да се насочуваат и воспитно-образовните активности.

4.3 Цел и задачи на моралното воспитание

Одделни педагози во своите истражувања посветиле значајно место на определувањето на целите и задачите на моралното воспитание во рамките на воспитно-образовниот процес. Овде ќе ги спомнеме Деклева, Вукасовиќ, Франковиќ, Поткоњак, Теодосиќ, Радишин, Крнета и други (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 85). Кај сите нив постојат допирни точки, но и разлики во однос на определувањето на целта и задачите на моралното воспитание.

Разликите во определувањето на задачите на моралното воспитание се однесуваат на нивниот број и видови, иако овие разлики сепак не се суштински.

Овде повторно ќе го спомнеме Вукасовиќ, кој во својот учебник по педагогија моѓне концизно и прегледно ги определил задачите на моралното воспитание. Тие се:

- Запознавање на моралот и неговата историја
- Усвојување на моралните ставови и формирање уверенија
- Формирање навики и морално однесување и дејство
- Развивање позитивни особини на волјата и карактерот
- Формирање и негување на смислата на етички вредности

Првата задача, т.е. запознавањето на моралот и неговата историја се однесува на првата етапа на моралното формирање, а тоа е етапата на моралното спознание (се усвојуваат основните морални поими и сл.).

Втората задача која се однесува на усвојување на моралните ставови и формирање уверенија всушност значи обликување на моралните уверувања при што се развиваат позитивни морални ставови и мотиви.

Третата задача, која се однесува на формирање навики и морално однесување и дејство, доволно зборува сама за себе. Нејзината суштина е изградувањето навики на моралното однесување и на моралното дејство. Посебно внимание треба да се посвети на хигиенските навики, навиките на културно однесување и работните навики.

Развивањето позитивни особини на волјата и карактерот е логична последица на претходните три задачи, а на неа се надоврзува и формирање и негување на смислата на етички вредности.

Всушност сите овие задачи на моралното воспитание се сведуваат на: воспитување на моралната свест, моралните чувства, моралната свест и карактерните особини на личноста. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 86).

4.4 Методи на моралното воспитание

Методите на моралното воспитание се исклучително важни и тие служат за остварување на задачите на моралното воспитание. Од страна на позначајните светски педагози детерминирани се четири главни методи на моралното воспитание и тоа:

- Метод на уверување
- Метод на навикнување
- Метод на спречување
- Метод на казнување

Постојат и варијанти на овие методи, но суштината е таа. Методите, заедно со своите варијанти, според концизниот преглед направен од д-р Емилија Петрова Ѓорѓева (2005. стр. 95) од учебниците по педагогија на авторите: Теодосиќ, Патаки, Шимлеша, Крнета, Радашин и Поткоњак, се:

- Поучување
- Уверување
- Навикнување
- Спречување
- Етички разговор
- Поттикнување
- Барање и казна
- Натпревар
- Лично влијание на воспитувачот
- Влијание во ситуација

- Награда
- Казна
- Вежбање

Се разбира дека разликите во методите на моралното воспитание се јавуваат заради разликите во сфаќањата во однос на содржината и задачите на моралното воспитание.

Методот на поучување е соодветна со етапата обликување на моралното осознавање. Овој метод е соодветен за објаснување на основните поими и содржини на моралното воспитание. Според Вукасовиќ, постојат неколку варијанти на овој метод и тоа: објаснување, етички разговор, предавање и ученички реферат. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 96).

Методот на уверување е погоден за втората етапа на процесот на морално формирање, каде се форсира развивањето на интересите и мотивите и збогатувањето на моралните чувства. Овој метод има два облика и тоа: морално вреднување и создавање на идеали. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 96).

Методот за навикнување одговара за третата етапа на процесот на моралното формирање, а тоа е етапата на формирање на моралното однесување и делување. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 96). Овој метод има две форми и тоа: вежбање во моралните постапки и навикнување во процесот на работата.

Во третата етапа на процесот на моралното формирање се вклопува и методот на спречување. Задача на овој метод е да се спречат несаканите форми на однесување и да се изградат општоприфатливи норми. (Емилија Петрова Ѓорѓева, 2005, стр. 96).

Сите овие методи се тесно поврзани помеѓу себе и на нив не треба да се гледа одвоено.

5. РЕЗУЛТАТИ

Откако направивме преглед на сите позначајни сегменти поврзани со основните поими на овој труд, а пред сè на оние поврзани со моралот и моралните вредности, да поминеме и на резултатите од нашава анализа, т.е. на презентирање и анализа на текстови во кои се застапени содржини со морални вредности од учебниците по македонски јазик (предметна настава за основно образование), кои во текот на изработката на овој труд се актуелни во наставно-образовниот процес во Република Македонија.

5.1. Анализа на текстови

Како што веќе нагласивме во продолжение ќе ги разгледаме учебниците по македонски јазик и литература што се прифатени од Министерството за образование и наука за учебната 2010/2011 година и притоа ќе ставиме акцент на она што е предмет на нашето истражување, а тоа се моралните вредности, односно моралните поуки што можат да се извлечат од текстовите објавени во овие учебници.

Списокот на овие учебници го презедовме од веб-страната на Министерството за образование и наука www.mon.gov.mk на која беа објавени овие учебници заедно со нивната целосна содржина. Освен учебниците во овој список, анализиравме уште два учебника кои исто така се одобрени од МОН и се во употреба но, нивната содржина не ја најдовме на веб-страната. Така, ќе разгледаме вкупно девет учебници.

Пред да почнеме со претставување на резултатите да го кажеме и тоа дека ние овде нема да навлегуваме во подлабока анализа на содржините на текстовите кои ќе ги издвоиме затоа што тоа би ни одзело премногу простор, а и тоа сепак е работа на литературните критичари и аналитичари. Овде само ќе укажеме на моралните содржини и пораки што ги содржат овие текстови, што впрочем е целосно во склад со насловот на овој труд.

Заради поголема јасност и прегледност, но и заради просторот, некои од овие текстови ќе ги пренесеме во целост, некои ќе ги прераскажеме заедно со пренесени извадоци од нив, а некои само ќе ги прераскажеме.

5.1.1. Учебник по македонски јазик за петто одделение од Љубица Севдинска и Весна Настоска

Ќе почнеме од учебникот по македонски јазик за петто одделение, деветгодишно основно образование, од авторите Љубица Севдинска и Весна Настоска. Во него ќе издвоиме неколку текстови кои ќе ги анализираме.

На страна 46 се наоѓа текстот „Нови другарки” од писателот Кирил Темков, чија содржина ја претставуваме во целост.

НОВИ ДРУГАРКИ

Во класот пристигна ново девојче. Го донесе и го претстави директорката, наставничката му рече да седне на едно празно место во средниот ред. Децата го загледуваа, но и тоа нив.

- Да и посакаме добредојде на Ана – рече наставничката.

Ана стана и се поклони. Сите се насмеаја, и таа се насмевна. Ја прашаа каде живее. Ја кажа адресата.

- Па, таму живеам и јас. - извика Ангела и потскокна од радост.

- Значи, можете заедно да доаѓате на училиште – рече наставничката.

На големиот одмор Ангела ѝ пријде на Ана и ѝ подаде рака. Се поздравија гледајќи се в очи. Потоа разговараа за обични нешта – каде учела досега Ана, кога се доселиле и кого има дома. Ангела рече дека таа има мало братче Никола. Ана рече дека има мајка, баба и постар брат. Се вика Петар. Со таа кажа дека е болен и оди со патерици.

По часовите, наставничката им предложи да си одат дома заедно.

Забележа дека девојчињата се зближиле и ѝ беше мило

- Ајде да бидеме другарки, - рече Ангела на половина пат кон дома.

Ана радосно се согласи.

Во овој текст јасно се препознава моралната вредност *добрината*, која овде е експонирана преку другарството што Ангела ѝ го понудила на Ана. Ангела е свесна дека новодојдената ученичка Ана е осамена во новата средина. Ана изгледа збунето и како да не знае како да се однесува, па се поклонува кога наставничката ја претставила пред одделението што предизвикало смеење кај учениците. Но, ученичката Ангела, како девојче со високи морални вредности, ѝ пријдела на Ана, нудејќи ѝ другарство. Така тие двете станале другарки, а тој гест бил поздравен и од наставничката.

Освен добрината, во овој текст се препознава уште една морална вредност, а тоа е *искреноста*. А, за да бидеш искрен со некого треба да имаш доверба во него. Ана стекнала доверба во Ангела бидејќи таа прва ѝ пријдела и ѝ понудила другарство. На Ана, како на новодојдена ученичка во одделението, тоа многу ѝ значело. Истовремено и Ангела ја почувствувала искреноста на Ана преку разговорот за „обичните нешта“, па и таа во доверба ѝ кажала за своето семејство, посебно за болниот брат кој одел со патерици. Имајќи предвид дека овој текст е наменет за ученици од петто одделение (деветолетка) тие од него можат да научат да бидат искрени другари, да се почитуваат и сакаат меѓу себе, да се прифаќаат такви какви што се и да ги прифаќаат новодојдените ученици во одделението. Другарството е многу важно во текот на целиот живот, а основното училиште е место каде се стекнуваат поголемиот дел другари. Затоа преку текстови како веќе наведениот, учениците можат да учат за другарството и тоа да го применуваат во пракса.

Од истиот учебник, на стр. 48 е објавена песната „Ајде да се сакаме“ од поетот Томе Смоларски, во која исто така се препознаваат содржини со морални вредности. Ја пренесуваме во целост:

АЈДЕ ДА СЕ САКАМЕ
Зар не е добра желба
Во светот да нема делба...
Човек со човек
Да се сака,
Човек на човек

*Да си подаде рака.
Појакиот пред послабиот
да не се прави важен.
Секој да е весел,
да нема човек тажен.
Децата во светот
да не знаат за тага.
Секој да се прашува:
Што ли беше лага?
Зар е тешко да си чесен
и да минеш живот лесен.
Зошто ни се кавги, злоби,
Болки, маки и тегоби?
Кажете ми сега ајде
Има ли од тоа фајде?*

Во оваа интересна детска песна се препознаваат неколку морални вредности.

Најнапред, овде е верувањето во еднаквоста помеѓу луѓето. Преку стихот „Во светот да нема делба...” е дадена јасна порака дека луѓето насекаде во светот се исти и никој нема право да ги дели (според расна, верска, национална или каква било друга припадност). Напротив, авторот вели дека „човек со човек треба да се сака” и „да си подаде рака”. Значи овде се инсистира на најголемата морална вредност – љубовта меѓу луѓето, збогатена со заедништвото, солидарноста и соработката. Човекот е општествено суштество, не може да живее сам, опстојува во заедница со други луѓе. Затоа позитивниот меѓусебен однос е многу битен.

Стиот „Појакиот пред послабиот да не се прави важен”, исто така открива една голема вистина, а тоа е покажувањето сила на појакиот кон послабиот. Многу конфликти и проблеми се решаваат со употреба на сила, па оттаму повикот појаките да не се прават важни пред послабите исто така претставува повик од високо морален карактер.

Веќе следните стихови од песната укажуваат на тоа дека токму таа употреба на сила ги прави децата во светот тажни, а никој не сака да биде тажен, туку „секој да е весел“ сака.

Чесноста, како морална вредност, исто така е опфатена во песнава, затоа што само чесниот човек може да има добар живот („Зар е тешко да си чесен и да минеш живот лесен“).

На страна 144 во истиот учебник, се наоѓа приказната од познатиот италијански писател Итало Калвино под наслов „Кошулата на среќниот човек“.

КОШУЛАТА НА СРЕЌНИОТ ЧОВЕК

Кралот имал син и го сакал како очите. А принцот бил постојано незадоволен. Цели денови поминувал на балконот, гледајќи во далечината.

- *Што ти недостасува? – го прашал кралот – Што ти е?*
- *Не знам татко. Ни самиот не знам.*
- *Да не си заљубен? Ако сакаш некоја девојка, само кажи и јас ќе ти ја дадам за жена, па чија сака нека е.*
- *Не татко, не сум заљубен.*

Кралот се обидел да го развесели: театри, балови, музика, ама ништо. И од принцовото лице секој ден малку по малку се губела розовата боја.

Кралот разгласил и од сите страни на светот дошле најучени луѓе за да му помогнат. Тие го виделе принцот, размислиле и рекле:

- Височество, еве што треба да направите: побарајте човек кој е среќен во сè и за сè и сменете ја кошулата на вашиот син со неговата.

Уште истиот ден царот испратил свои поданици низ светот да го најдат среќниот човек. Му довеле некој свештеник.

- *Дали си среќен? – го прашал кралот.*
- *Сум, ваше височество!*
- *А сакаш ли да станеш мој владика?*
- *Ах, камо среќа, височество!*
- *Заминувај! Губи се оттука! Барам среќен човек и задоволен од својата судбина, а не некој кој сака да живее овде.*

Во соседството живеел некој друг крал за кој му рекле дека е баш среќен и задоволен: имал убава и добра жена, деца, земјата му живеела во мир. Полн со надеж, кралот пратил гласници да му ја побараат кошулата.

Соседот ги примил и: - Да, да, ништо не ми фали, ама зло е некој кој има толку добра да мора да умре и сè да остави. Тоа ме плаши и не можам да спијам! – и... гласниците се вратиле.

За да се смири, кралот отишол на лов. Погодил зајак. Кралот потрчал по него. Сред полето слушал глас кој пеел некоја народна песна. Кралот си помислил: „Тој што вака пее, мора да е среќен“. Па, следејќи ја песната навлегол во едно лозје и видел едно момче како пеејќи работи.

- Добар ден, височество – поздравило тоа – Што вака рано в поле?

- Мислам дека си среќен. Сакаш ли да дојдеш со мене во дворот? Ќе ми бидеш пријател.

- Ха, ха, височество, благодарам, но не ми паѓа на ум.

- Ама зошто? Така убаво момче...

- Не, не, ви вела. Вака ми е добро, среќен сум и точка.

„Најпосле еден среќен човек“, си помислил кралот.

- Момче, слушај, мораш да ми направиш услуга.

- Ако можам, од сè срце височество.

- Благословено момче, ќе ти дадам се што сакаш, само дај ми, дај ми...

- Што височество?

- Мојот син ќе умре. Само ти можеш да го спасиш. Дојди ваму, почекај! – го зграбил и почнал да му го соблекува палтото. Одеднаш застанал обесхрабрен. Среќниот човек немал кошула.

И од овој текст може да се извлече голема морална поука - среќата не е во материјалното богатство, туку треба да го цениме и почитуваме она што го имаме, затоа што само така можеме да бидеме среќни. Царскиот син имал сè што ќе посакал, но сепак не бил среќен.

Кога човек има сè не може да се радува на обичните, секојдневни работи, т.е. мали и ситни нешта.

На страна 77 од истиот учебник се наоѓа текстот „Незаслужениот подарок“ од авторот Фејзи Бојку. И овој интересен текст го пренесуваме во целост.

НЕЗАСЛУЖЕНИОТ ПОДАРОК

Беше тоа еден ден пред Нова година. Долгите улици на градот, градините, гранките на дрвјата, покривите на куќите и сè наоколу беше облечено во бело. Снегот паѓаше тихо, додека белите снегулки прилегаа на бели пеперутки. Низ улиците, продавниците и пред шарените излози беше преполно со луѓе.

Градските автомобили заминуваат и доаѓаат од различни правци. Пристигнува еден црвен автомобил и помнува бавно на главната улица. Зад него одат многу автобуси. И од другата страна на патот се протега долга колона автомобили. Без престан доаѓаат и заминуваат од градот.

Група дечиња се затскриле зад една зграда и се гаѓаат со грутки снег. Тие ги гаѓаат и минувачите по улицата. Едниот од нив фрла грутка снег кон прозорецот на градското возило. Крај прозорецот што не се затвараше добро, стоеше еден маж со две пакетчиња в раце. Грутката неочекувано го погоди. Му паднаа пакетчињата и тој офна болно. Возачот го запре автобусот. Детето потрча и побегна кон зградите од соседната улица. Залудно потрча едно момче по него.

Човекот што го погоди грутката снег слезе на третата постојка. Тоа беше таткото на Зани. Држејќи го едното око со рака стигна дома нерасположен. Пред куќата го пречекаа сопругата и ќерката Шпреса. Кога го виде Шпреса татка си потрча да го прегрне, но застапа скаменета: татко ѝ беше многу сериозен и со рака го држеше окото.

- Тато, зошто го држиш окото со рака?

- Едно лошо дете ме погоди со грутка снег додека се возев со автобус – и рече татко ѝ одејќи кон огледалото за да го види повреденото око.

- Но, кое беше тоа дете? – запраша мајка и на Шпреса.

- Не знам, побегна како стрела. Има и такви деца – рече таткото разлутен.

Додека разговараа, пристигна и Зани. Тој ден не замина на училиште зашто учителката заради кашлањето го беше ослободила од наставата. Штом го виде татака си како го држи окото со рака, се стаписа. Сакаше нешто да каже, но не успеа ништо да изустуи.

Сине, зошто си збунет? Дојди кај тато да ти го дадам новогодишното подароche – му рече таткото држејќи се за окото. Ја отвори едната кутија и од неа извади една малечка хармоника.

Зани тргна кон татка си и во моментот кога ја подаде раката да го земе подарокот, почнаа да му се тркалаат солзи по лицето. Раката му остана подадена напред и стоеше така насолзен без да рече ниту збор.

Мајка му се доближи да го теши:

- Не плачи сине, зошто плачеш? Зарем не ти се допаѓа подарокот?
- Подарокот, по-да-ро-кот е убав, мо...шне убав. Не го сакам... Не го заслужувам...јас сум лош! – рече плачејќи.

Таткото многу се изненади од неговото однесување. И Шпреса стоеше како скаменета со другото пакетче в раце. Мајка му беше изненадена оти не можеше да сфати зошто Зани наместо да се радува, плаче.

Но. Зани не престануваше да плаче. Го гледаше татка си во нозете. Немаше храброст да го погледне в лице. Липајќи рече:

-Не го заслужувам подарокот. Прости ми тате...Јас не го заслужувам подарокот...Двете пакетчиња дај ѝ ги на Шпреса! Јас те погодив со грутката снег. Сум го погодил татка си... - и почна уште понеутешно да плаче.

Сите ја дознаа грешката на Зани. Сега му стана полесно. Татко му воздивна длабоко и му се обрати на синот:

- Зени сине! Колку пати сум ти рекол. Не однесувај се како уличар и лошо дете. Ете што може да стори дете кое не размислува добро: за малку ќе го оставеше со едно око сопствениот татко. Но, подобро што ме удри мене отколку некој друг. Престани, немој да плачеш и ова нека ти биде прв и последен пат.

Зани го зеде новогодишниот подарок – малечката хармоника. Но, ниту таа ноќ, ниту наредната, две недели не ја допре со раце. Подоцна наместо да

фрла грутки снег, ја земаше хармониката и се учеше да свири. По извесно време се научи да свири многу песни и мелодии, но само што ќе ја земеше хармониката в раце, се потсетуваше на грешката што ја беше сторил, тој ден кога го доби подарокот и кога искрено се покаја за сторената грешка.

Преку драматичната содржина на овој расказ на суптилен начин се прикажани моралните вредности поврзани со искреноста, простувањето и покајувањето. Откако сфатил каква грешка направил, малиот Зени прво покажал висок степен на каење затоа што го повредил со топка снег сопствениот татко и тоа токму кога истиот сакал да му подари хармоника. Неговото покајување се гледа преку неговото однесување кога не сакал да го прими подарокот, велејќи дека не го заслужува и затоа што е лошо дете, а посебно кога почнал неутешно да плаче.

Потоа, кај Зени се јавува и искреноста кога им го признал на своите родители и сестра тоа што го направил. Неговата искреност и покајување сигурно дека го натерале неговиот татко да му прости за сторената грешка, што претставува уште една морална вредност застапена во овој текст.

Сметаме дека ваквите текстови кај децата оставаат големо влијание токму затоа што отсликуваат конкретни ситуации од секојдневниот живот во кои главна улога се ликови од нивната возраст.

На страница 122 во овој учебник се наоѓа текстот „Копнеж“ од писателот Јован Стрезовски. И него го пренесуваме во целост.

КОПНЕЖ

Љупчо, потпирајќи се на патериците, ќе станеше од креветот, ќе дојдеше до прозорецот, правеше птици од хартија, го отвоташе прозорецот и ги фрлаше надвор

Птиците кои беа и големи и мали, во зависност од хартијата што ја имаше, паѓаа и во дворот на зградата и на улицата и на покривите од пониските куќи и на автомобилите паркирани на паркиралиштето крај зградата и на дрвјата во дворот и паркчето. Од далеку заличуваа на вистински бели и шарени птици.

И еден ден, гледајќи од кој кат излетуваат птиците, и низ кој прозорец, луѓето се искачија во станот на Љупчо, тропнаа на вратата, им отвори лекарот кој во тој момент беше дојден кај Љупчо да направи визита и да му ги даде потребните лекови, и тие почнаа да викаат по Љупчо гледајќи го како држи в рака неколку направени птици за да ги фрли низ прозорецот.

-А, ти ли си тој што ги фрлаш овие книжишта, што ни правиш ѓубре по катовите и дворот? Што ѓавол те тера ова да го правиш? Ако те видат и другите деца и ако тргнат по твојот пример, ќе не затрупаат со книжишта...

Љупчо исплашен се собираше во креветот. Птиците ги криеше зад грбот.

Лекарот ги погледна разлутените луѓе и им рече:

- Смирете се – полека... Не се тоа книжишта... Тоа се птици...

- Нека се што сакаат...- викаа луѓето. – Зошто ги фрла? Зошто ни прави ѓубре?

- Желбата го тера тоа да го прави... – им рече докторот.

- Ама каква желба! – викаа луѓето. – Што ни е нам гајле... Да не го видиме повеќе.

- Чекајте да ви објаснам... – ги успокојуваше лекарот. – Детето е во таква ситуација што таа негова желба е и повеќе од тоа... Копнеж... Да, копнеж...

- Каква ситуација, каков копнеж... – го гледаа луѓето лекарот. А тој полека, со смирени зборови им рече:

- Детето има парализа... Приковано е да лежи в кревет... Кај такви болни се јавува желба да ја надминат болеста... А кога не можат, се јавува кај нив фантазија да имаат крилја, да летаат како птица... Разберете... Преку птиците се замислува себеси како лета. Преку овие птици што ги фрла...

Луѓето го гледаа лекарот скаменети, неми. Со сожалив поглед го гледаа Љупчо кој зад грб ги држеше птиците како најскапо нешто на светот, како нешто што е дел од него.

Луѓето прошепотуваа: - Жалиме... – и полека, назадечки, се повлекоа.

Птиците што продолжија да паѓаат на дрвјата во дворот, навистина личеа на вистински птици.

Со читањето и анализата на овој текст, децата треба да се насочат кон тоа дека треба да се има разбирање и да се сочувствува со оние што имаат здравствен или физички проблем. На таквите лица треба да им се помогне, затоа што кај нив постои огромна желба, копнеж по тоа што го немаат. Во ова четиво имаме пример за моралната вредност *сочувствување*, т.е. разбирање на проблемите што ги имаат болните, дури и ако прават нешто што донекаде им пречи на другите (како што било фрлањето хартија по улицата). Во случајов, соседите дале предност на сочувството и разбирањето на состојбата на болното дете пред валкањето на улицата со хартија со што покажале дека имаат високи морални вредности.

Приказната за девојчето и дванаесетте месеци ја знаат многумина. Таа исто така е сместена во спомнатата читанка за петто одделение затоа што тоа е една многу поучна приказна за тоа како треба да се однесуваме, какви зборови да употребуваме во меѓусебната комуникација и т.н.

ДЕВОЈЧЕТО И ДВАНАЕСЕТТЕ МЕСЕЦИ

Една вечер си седела во дворот една мајка, со ќерка си, облечена убаво, а покрај неа стоела нејзината пасторка, тажна, слабичка и парталава.

- Оди чумо да донесеш од изворот вода, та да не се вратиш!

Девојчето послушно зело две стомни и тргнало во ноќта кон изворот. Кога стигнало до него, гледа чудо: околу изворот седеле единаесет мажи, едни високи, други ниски, трети стари, сите наредени во круг на едно тркало. Тука била и една баба. Девојчето, исплашено и со трепет, им пришло и им рекло:

- Добравечер, добри луѓе!

Старата баба се намуртила, веднаш ја отворила устата и прашала:

- Ние сме девојче, дванаесетте месеци. Ајде кажи, кои месеци се поубави, а кои лоши во годината?

- Златна бабо – одговорило девојчето – сите месеци се од убави поубави...Нема лош месец во годината!

- Ај наполни вода и оди си, златно девојче – рекла бабата. – Да си благословено и од секој збор од устата да ти паѓа по еден златник.

Девојчето се вратило со водата кај маштеата, а нејзе јад ја фатило кога видела дека при секој збор од устата ѝ паѓа по една златна пара.

Утревечерта пак си седеле во дворот мајката, ќерката и пасторката. Кога се стемнило, мајката ѝ рекла на ќерката:

- Појди, чедо, сега ти по вода. Белки ќе се вратиш и ти со златна уста.

Ќерката ги зела двете стомни и пошла во ноќта кон изворот. Кога стигнало, гледа чудо: пак околу изворот седеле единаесетте мажи и една баба, наредени во круг на едно тркало. Исплашена, ќерката се стаписала та не рекла ни добровечер.

Тогаш отворила уста бабата, ја прашала:

- Ние сме, девојче, дванаесетте месеци. Ајде кажи кои месеци се поубави, а кои лоши во годината?

- Па и малите деца знаат кои месеци се полоши – одговорило девојчето.

Еднаш јануари и фебруари се најлоши, а Марта е најлуда, со триста умишта!

- Ај наполни вода и оди си, злобно девојче – му рекла бабата. На секој збор од устата да ти излегуваат змиулчиња!

Кога ќерката се вратила дома, едно прозборување – од устата почнале да и излегуваат змиулчиња.

Мајката, бесна, избезумена, почнала да вика и да ја тепа својата пасторка. А златното девојче, од што ја молело со милни зборови, се засипало во блесокот на илјадниците златници што му паѓале од устата.

Има една поговорка која гласи: „На доброто, со добро му се враќа“! Токму ова доаѓа до израз во приказната „Девојчето и дванаесетте месеци“. Во неа се потенцирани неколку морални вредности – добрината, чесноста, трпеливоста, љубовта. Девојчето, и покрај тоа што било навредувано од маќеата, секогаш послушно ги извршувало поставените задачи, иако тоа биле тешки работи во однос на нејзината возраст. Таа не знаела да одврне со лош збор и внимавала

никого да не навреди или повреди. Затоа бабата ја наградила нејзината добрина на таков начин што од нејзината уста излегувале златници со секој нејзин збор. За разлика од неа, нејзината посестра е полна со пакост и злоба, користи навредливи зборови и затоа бабата покрај огнот ја казнила така што од нејзината уста почнале да излегуваат змијулчиња.

На овој начин народниот раскажувач укажува на тоа колку е важна добрината, односно дека кога се дарува добрина, таа и се враќа.

Исто така во животот треба да се биде чесен и трпелив, и со љубов да се работи секоја работа Само така ќе бидеме наградени за нашиот труд.

Бидејќи приказните лесно допираат до децата, сметаме дека читањето на оваа приказна навистина позитивно ќе влијае кај петтоодделенците за кои е наменета и од неа ќе извлечат важни морални поуки.

*

Да заклучиме дека во учебникот по македонски јазик за петто одделение, деветгодишно основно образование, од авторите Љубица Севдинска и Весна Настоска се застапени доволен број текстови во кои се опфатени важни морални вредности. Овие морални вредности, преку спомнативе текстови, но и преку дополнителниот ангажман од страна на наставниците во насока на нивно дообјаснување, секако дека можат да дадат свој придонес во севкупното морално обликување на учениците на кои се наменети.

5.1.2. Учебникот „Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование“ од Косара Гочкова

Во продолжение ќе го разгледаме учебникот „Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование“ од авторката Косара Гочкова. Од содржинската анализа на текстовите што во него се застапени, ги издвоивме оние текстови во кои јасно се препознаваат морални содржини, т.е. пораки со морални вредности.

Ќе почнеме со драмската игра под наслов „Другарство“ од нашата позната писателка Ката Мисиркова – Руменова.

ДРУГАРСТВО (драмска игра)

(Лица: Цвета, Оливера, Ратка)

(Во станот на Цвета, во детската соба. Цвета вежба карате, а на подот ја има отворено книгата „Карате“.)

Цвета: Ха!... Хо!... Хоп!..

(Од надвор влегува Оливера)

Оливера: Здраво!

Цвета: Здраво!

Оливера: Да ја почекаме Ратка и заедно да вежбаме.

(Цвета вежба, со свиткано колено, вкочанети раце напред.)

Оливера: Нели така се договоривме?

Цвета: Јас сакам сега.

Оливера: Но, книгата е на Ратка.

Цвета: И јас си купив книга.

Оливера: Тоа не е другарски...

(Цвета прави некои смели вежби, се слизнува и паѓа на грб.)

Оливера: Цеца! Цеца! Што ти стана?

Цвета: Ми се врти таванот... Куката... (Се обидува да стане, но не може).

Држи ме, ќе паднам...

(Оливера се обидува да ја дигне).

Оливера: Ох, тешка си. Не ќе можам. Каде те боли?

Цвета: Овде, на темето.

Оливера: Ќе одам да викнам доктор.

Цвета: Не оставај ме сама, страв ми е.

Оливера: Се сетив. Ќе ја викнам Ратка по телефон. Таа има добро срце, веднаш ќе дотрча. Кој број имаше Ратка?

Цвета: Не знам.

Оливера: Се сетив...

(Ја дига слушалката, врти на бројченикот).

Оливера: Ало! Ти си Ратка? Доаѓај веднаш. Цеца падна...

(Телефонот се исклучи и од слушалката се шири: ту-ту-ту-ту!)

Оливера: (Ја спушта слушалката, зачудена.): Што и стана на Ратка? Ништо не ми рече, а ми го затвори телефонот...

Цвета: Ти реков дека е така

Оливера: Пак ќе ѝ се јавам. Тоа мора да е некоја грешка. (Додека Оливера ја дига слушалката, Ратка влегува, задишана).

Ратка: Трчав колку што ме држеа нозете... Што ѝ се случи на нашата другарка?

Оливера: Сакаше да ми ја покаже новата вежба на карате и падна...

Ратка: Каде се удри, мила Цеце?

Оливера: На темето се удри.

Ратка: Тоа е опасно. Нека лежи така. Јас ќе отрчам до амбулантата. Таму работи чичко ми. Ќе го доведам. А ти Оливера отвори го прозорецот да влезе чист воздух и покриј ја со ќебе да не настине... (Ратка истрчува надвор.)

Оливера: Тоа ти е другарство...

(Цвета скокнува на нозе.)

Цвета: Ништо не ми е... Ништо не ми... Ништо не ми е...

(Почнува да вежба.)

Цвета: Ха! Ху!...

Оливера: Цеца! Тоа не е убаво од тебе. Ратка трча кон амбулантата, а ти...

Цвета: Не ја молев. Почни и ти да вежбаш... Ху! Ха!

Оливера: Ќе ја чекам Ратка и...

(Оливера само што не заплака, влегува Ратка, диши длабоко.)

Ратка: Чичко ми не беше во амбулантата. Му оставив писменце штом ќе се врати да дојде...

(Ја здогледа Цеца како вежба.)

Ратка: Цеца, не смееш!...

Оливера: Остави ја. Да си одиме...

(Ја прегрнува Ратка и тргнуваат...)

Цвета: Еј, зошто си одите...

(Се слизнува и паѓа.)

Цвета: Помош! Помош! Паднав!

(Оливера и Ратка излегуваат, Цвета лежи на подот.)

Цвета: И тие ми се некои другари...

Крај

Во овој текст доаѓа до израз високиот морален лик на Ратка, која веднаш откако слушнала дека нејзината другарка е повредена, дотрчала за да ѝ помогне. Нејзината морална вредност е толку голема што дури и одбила да поверува дека Цвета ја лаже.

Висок морал покажала и Оливера, која ја укорила Цвета за нејзиното однесување и ѝ ја кажала на Ратка вистината.

Како нивни антипод, овде е Цвета, која покажала низок морал со тоа што лажела и манифестирала љубомора кон својата другарка Ратка. Но, на крајот и навистина паднала за време на вежбањето. Поуката во оваа драмска игра е дека оние кои неморално се однесуваат (во случајов лажат и покажуваат љубомора) на крајот ги стигнува казна.

Од овој учебник ќе ја издвоиме и народната басна под наслов „Лисицата и јарецот“.

ЛИСИЦАТА И ЈАРЕЦОТ

Лисицата паднала в бунар, па, не знаејќи како да излезе, била принудена да чека. Кога, некој јарец протеран од жедта, фатил да испитува дали водата е добра, криејќи ја својата неволја, таа почнала да ја фали водата, велејќи дека е прекрасна и така го намамувала да слезе. Тој слегол, зашто бил жеден, а кога се напил убаво, започнале заедно со лисицата да размислуваат како да излезат од бунарот. Лисицата рекла дека измислила нешто корисно за спасот на обајцата:

- Опри ги предните нозе на ѕидот и приближи ги роговите, па откако ќе се качам јас преку твојот грб горе, ќе те извлечам после и тебе. По долго наговорување јарецот се согласил, таа скокнала на неговите плеќи, стапнала врз роговите, излегла од бунарот и фатила да се оддалечува. Кога јарецот ја прекорил што го крши ветувањето, таа се свртела и му рекла:

- Убав мој, да имаше толку ум колку влакна на брадата, ти немаше ни да слезеш во бунарот пред да размислиш како ќе излезеш.

Во оваа басна имаме типичен пример на неморално однесување, конкретно од страна на лисицата, која ја злоупотребила наивноста и добродушноста на јарецот. Но, сметаме дека и ваквите текстови можат да придонесат во насока на позитивното морално воспитание токму преку негативното чувство на револт што го предизвикува кај читателите однесувањето на злобната лисица. Пораката со морална содржина овде е двојна – дека не смееме да бидеме наивни (како што бил јарецот) и дека не смееме да ја злоупотребуваме наивноста на другите (како што направила лисицата).

Од истиот учебник ќе ја издвоиме лирската песна под наслов „Мамо љубовта“ од поетесата Македонка Јанческа

МАМО ЉУБОВТА

Жити очите и виделината

не ме карај за кошулата скината

и не ме прашувај зошто одбивам да јадам

оти вечерва тагувам, вечерва страдам.

Многу сум несреќен и расположен лошо,

оти Елена од училиште се враќаше со Тошо

и ми е жал што е таа зелена и лита,

и не знае од очите да чита.

А само малку да е позрела и вешта

ќе прочита од нив најубави нешта

таму е напишано со срце, а не со рака,

колку јас неа искрено ја сакам.

Програмски, оваа песна е дадена како пример за анализа на лирска песна. Значи учениците петтоодделенци треба да ги откријат карактеристиките на лирските песни – емоционалност, сликовитост, музикалност. Но, и покрај ваквата анализа на песната, во еден дел од часот (воведниот или завршниот), наставникот може да разговара со учениците за љубовта, како најчест мотив во лирската поезија и постоењето на разни видови љубов – кон татковината, кон

родителите, кон саканите, кон пријателите и т.н. Во гореспомнатата песна станува збор за една искрена, наивна детска љубов. Момчето ѝ се доверува на својата мајка за своите љубовни „маки“. Девојчето Елена не можело од неговите очи да ја прочита неговата љубов, па затоа момчето тагува и страда.

Значи овде станува збор за една од најголемите морални вредности – љубовта воопшто. Таа треба да биде искрена и од срце. Исто така пораката овде е и дека децата треба да бидат искрени со своите родители, затоа што тие најдобро можат да ги сфатат нивните проблеми, какви и да се, и да им дадат најдобар совет и да им помогнат во сè.

Ќе ја спомнеме сказната под наслов „Сказна за жалната врба“ од познатата македонска писателка за деца Славка Манева, во која исто така се претставени морални вредности.

СКАЗНА ЗА ЖАЛНАТА ВРБА

Некогаш, многу одамна, во една стара воденица крај село, си живеел воденичар со двете дечиња. Жена му била одамна почината, а тој по цел ден зафатен во воденицата. Така, децата, братче и сестричка, биле постојано сами и сите игри им биле крај реката. Седеле на брегот и си пуштале ливчиња во водата, да ги носи реката како кајчиња, или се капеле во плитакот крај брегот. Растеле тие без мајка, но биле умни и милозливи дечиња, и многу се сакале.

Децата, бидејќи немале другарчиња, сами си раскажувале сè и сешто или пееле песни научени од селаните што доаѓале во воденицата. Тивки биле и натажени само во деновите кога оделе на мајчиниот гроб, да однесат свежи цвеќиња. Токму во еден таков ден, додека седеле на брегот и со нозете шлапкале во водата, братчето, кое било возрасно, ѝ рекло на сестричката:

- Ајде да се заколнеме дека секогаш ќе се сакаме и ќе си помагаме.

На девојчето му се насолзиле очите од возбуда и со русото косиче заприлегало на мало самовилче заскитано крај река. Го фатило братчето за рака и го гледало милно со сините очи.

- Јас се колнам дека ќе ти поамам секогаш кога ќе бидеш во неволја. Ако не - камен да се сторам! - рекло братчето.

- И јас се колнам дека секогаш ќе те сакам и нема никогаш да те излажам. Ако не - дрво да се сторам! – рекла сестричката.

И токму така, живееле братот и сестрата како што се заколнале. Времето си минело и тие веќе стасале за мажачка и за женидба. Прво се омажила девојката во едно далечно село, а потоа се оженил и братот...

Поминале неколку години од нивната разделба и, еден ден, пред воденицата запрела кола. Воденичарот излегол да види кој дошол. Од колата се симнала слаба жена што прилегала на сенка, и со бавен чекор тргнала кон него. Само по сините очи и русата коса братот познал дека е тоа сестра му. Се стрчал и ја гушнало силно, а потоа загрижено ја прашал:

- Се сеќаваш ли за клетвата што си ја дадовме? Кажу ми што те мачи? Дали некој те навредува и измачува? Ако не ти помогнам, камен да се сторам!

Таа се стаписала од зборовите што и ги спомнал и бргу-бргу, без размислување, му рекла:

- Не, брате, никој не ме навредува, ниту измачува, само сум малку болникава.

Тој час, кога го изговорила тоа, се престорила во нежна врба со гранки виснати долу кон реката, како што и биле русите коси. Несреќниот брат залелекал наглас, но веќе помош немало. Клетвата се исполнила.

Годините си минувале, но братот никако да ја прежали сестра си. Секоја вечер, по тешката работа, седнувал под врбата и мислено разговарал со неа. И раскажувал за сè што му се случило дента, како да е таа до него. Напролет, кога на врбата ќе се јавеле првите нежни листенца и цветови како жолти пискулчиња, таа уште повеќе му прилегала на сестрините коси. Тој ѝ рекол:

- Мила моја сестро, за тебе сестринската љубов беше поголема од желбата за живот.

Си ги бришел солзите што му капеле без запер, а врбата шумолела и го галела со своите меки, виснати гранки. Тогаш и неговите дечиња, кои цагореле везден, знаеле дека татко им многу тагува и не го задевале.

Оттогаш крај секоја река, крај секоја воденица расте тоа чудесно, нежно дрво што луѓето го нарекле жална врба.

Јасно е дека во оваа убава сказна главен акцент е ставен на несебичната љубов помеѓу братот и сестрата, како една од највисоките морални вредности. Силната љубов на сестрата кон братот дошла до израз кога таа го излагала дека наводно нема проблеми во животот сè со цел да го поштеди братот да не влегува во неволји заради неа. Таа била подготвена дури и животот да си го жртвува и да се престори во врба само за да оневозможи брат ѝ да влегува во судир заради нејзините проблеми. Ваквата сестринска љубов кон братот се среќава и во извесен број фолклорни творби.

Од друга страна, во оваа сказна јасно е опишана и љубовта на братот кон сестрата, која провејува низ целиот нејзин тек, а посебно доаѓа до израз по престорувањето на неговата сестра во врба, т.е. по нејзиното жртвување за да го поштеди него од непријатности.

Моралната порака на оваа убава сказна кон учениците од петто одделение е несебично да си ги сакаат своите браќа и сестри и да бидат подготвени да им помагаат во секое време и во секоја прилика, затоа што сестринската, односно братската љубов е единствена.

Продолжуваме со четивото под наслов „Погледот“ од авторот Јусуф Идриз, во превод на Видое Подгорец.

ПОГЛЕДОТ

Ми беше малку чудно, едно такво недораснато девојче како неа да ме замоли мене, непознат возрасен човек, да ѝ го исправам товарот што ѝ се издигаше на главата. Ме замоли просто и непосредно. Товарот беше голем: на главата ѝ стоеше тепсија со печени слатки компири, а озгора беше наместена тенекиена тава со банички. И таа тава секој миг можеше да падне. Слабичките рачиња на девојчето очајно се обидуваа да одржат рамнотежа, а високата камара врз главата се закануваше дека ќе се растури.

Јас не гледав долго во збунетото девојче и побрзав да му помогнам. Не беше многу лесно да се урамнотежи товарот: штом ќе ја исправев тепсијата, паѓаше тавата, на своето место, девојчето ќе си ја наведнеше главата, и се требаше да почне одново. Најпосле задачата беше успешно решена - камарата веќе не се нишаше.

Не знам што си помисли девојчето - товарот и го закриваше лицето, но таа се позабави малку, за да се увери дека нема да ѝ се растури товарот, тргна, откако брзо изговори неколку збора, од кои го разбрав само зборот „сити“...

Видов како ја пресече широката улица, по која летаа автомобилите еден по друг, ѝ ја видов старата износена облека, која можеше да служи само како мивка, ѝ ги видов нозете што личеа на долги клинци, виснати под искинатото здолниште. Таа подзапираше и одново тргнуваше, фрлајќи наоколу куси погледи. Правеше неколку чекори стабилно, потоа се колебаше и повторно тргнуваше. Секое нејзино движење ме тераше да се обеспокојам: несреќа можеше да се случи секој миг. Најпосле малата слугинка, сепак, ја помина реката од автомобили, спокојно, како опитна возрасна жена. Таа одеше сега од спротивната страна на улицата. Јас сè уште ја гледав. Но, ете, таа застана, плашејќи се да се помрдне.

Јас само што не паднав под еден автомобил, за да ѝ притрчам на помош. Но, кога се доближив до неа, видов дека мојата помош не ѝ е потребна. тепсијата и тавата – немаше опасност да паднат.

Девојчето стоеше и гледаше. Нејзините очи ја следеа гумената топка со која си играа таквите деца како неа, дури и поголеми од неа. Тие вревеа, викаа и се смееја.

Таа не ме забележа и тргна понатаму. Пред да скрине зад аголот запре, бавно се сврте со целото тело и фрли долг поглед кон децата што си играа со топката.

Работливоста и одговорноста кон извршување на доверената задача се моралните вредности кои се претставени во овој текст. Девојчето, иако желно за играње со останатите деца, не се откажало од работата што ја работело (носењето тепсија и тава) и продолжило да ја заврши доверената работа така како што ѝ било кажано. Моралната порака кон учениците преку овој текст е дека пред сè децата треба да ги исполнуваат зададените обврски и работни задачи од страна на возрасните, а потоа ако остане време, да се препуштат на играта.

Девојчето, иако со копнеж ги гледало децата што си играат, сепак продолжило со исполнувањето на работната обврска што му ја дале постарите.

Помошта што ја пружил набљудувачот на девојчето, кој ѝ помогнал во балансирањето на товарот, претставува приказ на уште една морална вредност застапена во овој текст. Моралната порака е дека треба во секое време и на секое место (се разбира ако е тоа можно) да се помага на оние на кои таква помош им е потребна.

Ќе го разгледаме и текстот „Писмо“ од авторката Ката Мисиркова Руменова:

ПИСМО

26.5.1991 година

Мила моја Сања,

Денот, кога се запознавме, ми се стори како да сонизме еден голем, заеднички сон.

Но, сонот, за мене, сè уште трае. Видов како сопира автобусот пред сиви скалила. Водеа право кон вашиот Дом. Ние, околу триесет жени, се симнавме со зрчени срца.

Надвор е студено, иако е месец мај. Образите ни се виврзуваат, најверојатно од свежината на планината.

Во еден миг почувствував како некој ме фаќа за рака. Твоего раче беше толку малечко, ми се стори пердувче стегнав. Не те познавав, не ме познаваше. А покрај тебе, незадржливо, рипкаше твојата другарка. Таа беше поинаква од тебе. Јас првпат видов девојче со дланки од рамениците. Изгубив здив. На твојата другарка, лицето ѝ беше црвено. Телото здраво. Целата расцветена. Те прашав како се викаш. Ми рече:

- *Тања!*
- *Колку години имаш?*

Ти се правеше дека не ме слушна.

Чекоревме по скалилата сите разрезени. Вие, домците, и ние жените гостинки. Стасавме до вратата. Тука нè чекаа децата што седеа во количките. Тие беа неподвижни. Срцето ми се зрчи. Ти ми ја стегаше раката и чекореше. Во еден миг, некој те оттргна од мене. Влеговме во салата. Седнав

на столот пред масата. Потоа ве внесоа и вас, бевте многу. Меѓу тој букет цвеќиња, те видов како седиш врз една витрина.

Те сака и љуби твојата Кат

Моралната порака од овој текст се однесува на љубовта кон сите, а посебно на љубовта и разбирањето што треба да се покажат кон децата со физички хендикеп, т.е. недостаток, затоа што тие се исклучително чувствителни и не треба никако да се остави впечаток пред нив дека тие се поразлични од другите. Со нив треба да се постапува многу внимателно како што сторила и авторката која испратила убаво писмо до хендикепираното девојче.

Пред да поминеме на следниот пример, треба да кажеме нешто и за подрачјето *медиумска култура* што последниве години се изучува во рамките на предметот македонски јазик, иако со релативно мал број часови. Ова подрачје исто така нуди можност за промовирање на моралните вредности. Медиумската култура ги опфаќа и печатените и електронските медиуми. А, познато е дека списанијата, весниците, радиото, телевизијата, а особено интернетот, во последно време нудат разноразни содржини, што секако им се достапни на сите, па и на учениците. Бидејќи на медиумите можат да се сретнат и содржини кои за жал се косат со вистинските морални вредности, многу е важно на учениците секојдневно да им се влијае за да тие правилно ги користат можностите што им ги нудат медиумите. Тука главна улога треба да одиграат родителите и, се разбира, наставниците. Токму затоа на часовите предвидени за изучување поими од медиумската култура, наставниците треба да водат сметка за изборот содржини и постојано да го потенцираат можното штетно влијание на некои содржини од медиумите, особено од интернетот и телевизијата.

Во продолжение ќе разгледаме какви морални вредности можат да се извлечат од понудениот текст во читанката од Косара Гочкова, за деветгодишното образование, што досега ја обработувавме. Имено, во подрачјето медиумска култура, во форма на наставна единица – претворање на драмски текст во театарска драма и филм, како прилог се нуди извадок од драмата „Македонска крвава свадба“ од Војдан Чернодрински. Со оваа драма петтоодделенците најверојатно ќе се сретнат за првпат и затоа наставникот треба да ги воведи

учениците во целосната содржина на драмата, за да знаат за што станува збор, а потоа преку содржинската анализа на извадокот, наставникот да им објасни што значи, и по цена на живот, да се задржи честа.

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА

X појава

...Сите (се смеат гласно).

Кумот: Ајде, моми, момци зафаќајте „Дафино - вино црвено” и завртете орото. Де, да ве видам кој сте готој за женење!...

Сите (играат и пеат)...

(Општа веселба. Неколку истрели загрмуваат. Сите се исплашуваат. Влегува Осман-бег со Шефкија, Расим, Исмаил и други Турци).

XI појава

Осман-бег: Држете тие гаури (Ги гонат свадбарите).

Гласови: Бегајте Турци!... (Сите пискаат и бегаат).

Цвета: Мајчице, мајчице! (се сокрива во куќата).

Спасе: Држете се браќа! Удрете!...

Дуко: (го вади револверот): Назад! (Пука во првиот Турчин).

Осман-бег: Вурнусус! (Го убива Дука и со Расима влегува во куќата).

Дуко: Оф! (Паѓа).

Спасе: Удрете! (Пука со револверот кон Турците). Удрете! (стрела со револверот кон Турците) Удрете! (Кој со што може од селаните излегува да се бие. Младите ги вадат револверите и стрелаат во Турците).

Трајан: (над Дука) Синко, синкооо! (Кон селаните) Удрете! Браќа! (Селаните кој со што може фрлаат кон Турците, но пак се повлекуваат).

(Осман-бег и Расим ја извлекуваат Цвета од куќата).

Осман-бег: Стој, молчи, гаурко!

Спасе: (со револверот в раце): Пуштете ја кучиња!

Осман-бег: (стрела во Спасета, но не го погодува) Давран, давран!...

Цвета (ја извлекува камата на Осман-бег и му ја забива в гради): На ти тебе, куче!

Осман-бег: Оф! (Паѓа).

Трајан: Удрете, браќа, машки да умреме!

Шефкија: (стрела во Цвета): На, гаурко!

Цвета: О-ох! (Паѓа).

Спасе: (го фаќа Шефкија за гуша и го убива со камата): Ах, куче!... (го соборува на земја) Цвето!

Трајан: (ја подига Цвета): Керко!...

Благуна (се фатила за коси и паѓа на колена до Цвета: Оф, ја сирота!...

Цвета: Умрев, ама Турчинка не станав! (Издивнува).

Дедо Кузман: Господи, али гледаш од небеси маките наши!...

(Завесата се спушта)

Високиот морал што го покажала Цвета во овој клучен и финален извадок од „Македонска крвава свадба“ е повеќе од очигледен. Таа не дозволила сосила да ѝ ја сменат верата дури и по цена на својот живот. Но, дали само од овој извадок ќе го сфатат ова појасно петтоодделенците, во многу ќе зависи и од наставникот. Неговата улога овде е многу важна затоа што тој треба дополнително да им објасни на учениците зошто Цвета постапила така, но и да им објасни во кое време се случувало ова и каква била тогашната состојба во Македонија, т.е. зошто на луѓето им било толку важно да си ја зачуваат својата вера. Љубовта кон народот, патриотизмот, но и правдољубивоста се моралните пораки што ги нуди овој извадок.

*

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование“ од Косара Гочкова е застапен доволен материјал, т.е. текстови со пораки посветени на пропагирање и валоризирање на моралните вредности. Текстовите се јасно презентирани, а за некои од нив потребен е и дополнителен ангажман на наставниците за дообјаснување на моралните пораки што тие ги нудат.

5.1.3. Учебникот „Македонски јазик за V одделение “ од Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова

Од аспект на нашето истражување односно анализа, во продолжение ќе направиме осврт кон учебникот „Македонски јазик за V одделение“ од авторките Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова.

Прва творба во учебникот (стр. 8) е песната „Силата на зборовите“ од Славка Арсова:

СИЛАТА НА ЗБОРОВИТЕ

Денот со убав збор

Секогш нека ти почне,

На прозорец нека дојде

В бело утро да ти шепне:

Животот е убав знај

со збор што се раѓа од цвет,

што извира од чист извор

и доаѓа со сила на ветрор.

Зборот може да зрее,

Може болка да ти смири

И каменот може да го стопи,

Ко вулкан знае да гори.

Нека свонат добрите зборови

ко звонца на јагненца бели,

а секој убав топол збор

в срце нека ти се всели.

Убав почеток со силна морална порака кон учениците, која целосно е во склад со народната мудрост дека „убавиот збор железни порти отвора“. Воедно,

оваа песна испраќа порака кон учениците колку е важно љубезно да се однесуваат, користејќи убави зборови.

Во иста насока е и песната „Убави зборови“ од Видое Подгорец (стр. 13):

(...)

Да биде радост наместо мака.

Сè што е насилно, свирепо, грубо –

Нека го носи името љубов!

Вистина ставаме наместо лага

Смеа и веселба, наместо тага.

Болката нека е ведрина сега,

а сите војни да станат шега.

Црното нека си остане боја

Но, да не тежи во душата твоја.

(...)

Овде имаме јасна порака – да нема насилството туку љубов, да не се лаже туку да се кажува вистината и т.н.

На стр. 16 и 17 во учебникот е објавена јапонската народна приказна под наслов „Најубавите вази“, во која исто така се препознаваат високи морални вредности. Во приказната се раскажува за некој цар кој бил многу моќен и богат. Негова најголема љубов биле вазите. Тој имал голема колекција вази постојано се восхитувал на нивната убавина. Во продолжение читаме:

Се случило еднаш некој од слугите ненамерно да скрши една ваза. Кога видел царот мошне се разлутил и веднаш наредил несреќникот да го обесат уште истиот ден.

Но, пред да го обесат, слугата го искористил своето право на последна желба и му рекол на царот:

- Господару, би сакал пред да умрам уште еднаш, за последен пат, да ги видам вашите скапоцени вази!

Во продолжение читаме:

Се зачудил царот на ваквата молба, но сепак решил да му ја исполни последната желба на сиротиот човек. Го внеле човекот во дворецот, а тој со еден стап ги испокршил сите вази што му се нашле под рака.

- Што стори несреќнику! – зачудено свикал царот.

Слугата спокојно се свртел кон својот господар и му одговорил:

- Секоја од овие вази може да одземе нечиј живот, исто како што ќе го одземе мојот! Ги испокршив господару за да не настрадаат уште несреќници како мене.

Во истиот час царот разбрал дека безмалку ќе направел големо злодело и се посрамил од мудрите зборови на слугата.

- Имаш право човеку – рекол царот. Ни една ваза не вреди повеќе од човечки живот. Те молам, остани во дворецов, зашто твоите совети ќе ми бидат од полза во иднина.

Не само со својата мудрост, туку слугата во оваа приказна се истакнал и со својата висока моралност – кога ги испокршил вазите за да не настрадаат други луѓе. Висок морал покажал и царот кој ја „проголтал“ својата гордост, па дури и пред слугата и останатите присутни ја признал својата вина. Токму овие сегменти од приказната можат да послужат како основа наставникот да им укаже на учениците на моралниот аспект од истата. Секој треба да биде самокритичен и да ги признава спопствените грешки зошто во тоа е големината на човекот.

На стр. 18 и 19 е објавен расказот „Кифа Кејзана“ од Виолета Коканда. Во овој расказ станува збор за едно гладно и сиромашно сираче по име Кифа Кејзана, кое се доближило до куќата на едно богато семејство. Една од ќерките на семејството го забележала, се натажила и го поканила да јаде со нив. Но, тогаш дошле нејзините сестри и брат кои почнале да му се потсмеваат и да го навредуваат сиромашното дете, по што ова побегнало и никогаш повеќе не го виделе.

Во овој расказ исто така имаме морална порака преку негативен пример. Конкретно однесувањето на сестрите и братот на девојчето, кое сакало да му помогне на сиромашното дете, е во целосна спротивност од хуманото однесување. Тие се однесувале спрема детето така како што не треба никој да се

однесува. Наместо да му помогнат, тие почнале да се потсмеваат со него и да го навредуваат, а тоа (иако гладно) побегнало не дозволувајќи никој да си поиграва со неговото достоинство. Сметаме дека ова четиво може да биде искористено од страна на наставникот за поширока дискусија со учениците од аспект на сегментите поврзани со моралните вредности што во него се содржани.

На стр. 20 е објавена песната „Приспивна“ од Блаже Конески, која е посветена на љубовта на мајката кон своето новороденче.

На стр. 21 е објавена македонската народна песна „Турци ја Јана плениле“, која исто така е посветена на безграничната љубов на родителот кон своето дете. Во песната, откако девојката Јана била грабната, нејзината мајка ја барала цели десет години. Кога ја нашла ѝ рекла верата да не си ја менува. Практично овде освен истакнувањето на љубовта имаме и порака насочена кон почит и зачувување на традицијата и културното наследство од нашите предци.

Љубовта кон својата рожба е навестена и во македонската народна песна „Самовилско зидање“ (стр. 36), додека љубовта на сестрата кон братот е претставена во расказот „Грутка мраз“ од Десанка Максимовиќ (стр. 34 – 35). Во овој расказ, сестрата одвај успеала да најде и да донесе грутка мраз (иако зимата веќе била помината) затоа што само така можела да го излечи своето болно братче и на крајот во тоа успеала.

Љубовта и почитта на детето кон своите родители е прикажана во расказот „Ќерката на дрварот“ од Ханади ар Римави, објавен на стр. 40 - 41. Во овој расказ еден сиромашен дрвар си живеел со својата сопруга и ќерка. Тој се мачел, работејќи по цел ден за да си го издржува семејството. Но, еден ден се разболел и изгледало дека нема да има ни што да јадат. Тогаш неговата ќерка, иако сè уште била дете, се вработила во селската фурна разносувајќи леб по куќите. Така, таа почнала да заработува пари и да си го издржува семејството, воедно купувајќи и лекови за својот татко. Сметаме дека и ова четиво носи јасна морална порака до учениците во насока да им помагаат на своите родители и да придонесуваат во решавањето на егзистенцијалните проблеми на своето семејство.

Љубовта, т.е. симпатиите кон припадник на спротивниот пол, се прикажани во македонските љубовни народни песни: „Чие е она девојче“ и „Ја опули се, моме“ , објавени на стр. 50.

Љубовта кон татковината е претставена преку песната „Татковина“ од Анте Поповски, која е објавена на стр. 105, како и преку песната „Те имаме само тебе“ од Славка Арсова (стр. 106).

Почитта кон нашето минато и борба на нашиот народ за слобода во овој учебник се претставени преку песните „Илинденска песна“ од Васил Куноски и познатата епска „Цветови“ од Славко Јаневски посветена на стрелањето на младинците во Ваташа.

На стр. 46 и 47 е објавен расказот „Дрвото на животот“ од Ристо Давчевски. Во него се раскажува за некој многу богат и скржав султан, кој во текот на својот живот ги собрал сите пари од своето царство и ги чувал кај себе. Кога наполнил 77 години наредил да биде жив закопан со своите пари за да не може друг да ги користи. Неколкумина најверни слуги го однеле заедно со неговите пари (кои ставени на едно место наликувале на море од златници) и го погребале жив заедно со парите. Во продолжение на расказот читаме:

Но, по некое време, на местото каде што се наоѓала султановата гробница, изникнало дрво. Тоа било најнеобичното дрво на светот. Најнапред од него расцутиле некакви розеви цветови, а потоа неговите гранки оплодиле толку пари што од нив можел секој сиромаш од империјата да кине и да се обогатува.

Но, султановит благајник забранил народот да доаѓа и да зема од парите. Меѓутоа, тогаш се вмешал синот на султанот по име Ќемал кој бил чесен човек, го удрил неколкупати благајникот и го повикал народот да зема од парите со зборовите:

- Татко ми не работеше, ниту мислеше на народот. Тој умре затруен од горчилото на парите собрано во вековната пот на сиромашите. Народе! Ова е дрвото на животот! Неговиот корен е нахранет од вашата мака и затоа плодот ви припаѓа само вам! Земјата ви го враќа одземеното!

На крајот читаме дека дрвото со години раѓало пари и откако ги извадило од земјата сите пари што ги собрал султанот, пресушило.

Пораката преку ова четиво е насочена кон чесноста како висока морална вредност. И овде имаме негативен лик (султанот) и негов пандан олицетворен во позитивниот лик на неговиот син Кемал, кој воедно е и високо морална личност. Тој е свесен за нечесноста и неморалноста на својот татко и затоа го повикува народот да си ги земе своите пари назад. Притоа дури и физички се пресметал со благајникот кој бил извршител на волјата на неморалниот султан.

На стр. 86 и 87 е објавена македонската народна приказна „Двајца другари“. Во оваа приказна се раскажува за двајца верни другари „кои живееле посложно и од браќа“. Но, мнозина им завидувале на слогата, па сакале да им го растурат другарството и да ги скараат. Едениот од другарите бил наклеветен на царот дека божем нешто лошо зборувал за него. Царот наредил тој да биде осуден на смрт со бесење. Во продолжение читаме:

Но, на неколку дена пред бесењето, дошол неговиот другар кај царот и го замолил три дена да го ослободат затвореникот за да биде со семејството, а тој самиот ќе остане в затвор место него. Дури и нека го обесат, ако не се појави другар му после три дена.

Царот се зачудил, но не рекол ништо. Го ослободил затвореникот, а на негово место го затворил другарот. Сакал да види дали навистина нивното другарство е толку големо. Навистина, по три дена осуденикот се појавил пред царот за да го обесат и да го ослободат неговиот другар, што место него останал в затвор.

Царот тогаш ги ослободил и двајцата и ги замолил и него да го земат за другар, штом е толку силно и верно нивното другарство. Другарите така и сторија, а сите што видоа и беа чуле, рекоа:

- Правина, планина турка!

И овде преку дополнително инициран разговор со учениците од страна на наставникот може да се дискутира за моралните вредности застапени во овој текст, а пред сè за верноста на другарите, т.е. за цврстината на нивното другарство. Другарот, кој се понудил како замена за затворениот, покажал и голем

степен на хуманост кога се согласил да остане во затворот за да може неговиот другар да се прости со своето семејство. Неговиот другар тоа не го злоупотребил и навреме се вратил во затворот со што и тој покажал висок морал, почит и благодарност кон другарот што го заменил.

Во овој текст е забележлива и чесноста на царот, кој ја сфатил својата грешка и не само што ја поправил, туку на крајот се понудил и тој да им биде другар.

Овде секако се и негативните ликови на тие што го наклеветиле едниот другар кај царот, преку кои, на учениците им се испраќа порака како луѓето не смеат да се однесуваат. Значи и овде се прави јасна разлика меѓу доброто и лошото

*

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за V одделение“ од Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова се застапени доволен број квалитетни текстови кои ги претставуваат најзначајните морални вредности.

5.1.4. Учебникот „Македонски јазик за VI одделение, основно образование“ од Билјана Димовска и Сузана Цветковиќ

Во продолжение ќе направиме преглед и на текстовите со морални содржини од учебникот за „Македонски јазик за VI одделение, основно образование“ од авторките Билјана Димковска и Сузана Цветковиќ.

На стр. 63 и 64 објавен е расказот „Нечисти раце“ од познатиот македонски писател за деца Видоје Подгорец.

НЕЧИСТИ РАЦЕ

Поминаа само неколку дена откако заврши учебната година. Една вечер кај нас дојдоа жена и дете.

- Ова се наши пријатели од градот, - рече мајка ми. - Лето во ќе ни бидат гости. Детето од градот внесе извесно освежување во мојот едноличен селски

живот. Прво: со книгите што ги донесе; беа убави, со прекрасни илустрации во неколку бои и со уште поубави приказни и песни. Но, морам да го кажам ова: уште кога го видов Дејана, скришум се насмевнав. Тоа дете беше толку симпатично и нежно - ми личеше на најубавата илустрација од неговите книги. Слабичко, со бледо и мило лице, со високо чело над кое се расцутеле прамени руса коса. Нозете му беа долги ковчести. Белите куси панталончиња не успеваа да му ги покријат коленцата. Од кусите ракави на небесносината кошула се протегаа, исто така, долги тенки раце. Додека не привикна да оди бос, носеше црвени сандали. Брзо се спријателивме.

Една квечерина се вративме со Дејана од играње. Бевме многу изгладнети.

- Целата планина да е леб, би ја изел ꝑ патем велеше тој.

Мајка ми штотуку се беше вратила од полето.

- Мамо, дај ни да јадеме!

Дејановата мајка се насмеа:

- Зинете да видам колку сте гладни!

Мајка ми влезе во кералот и наскоро се појави на прагот со две филии леб во рацете. Тие беа намачкани со пресен кајмак. Еве ви, гладници мои, јадете! - се насмеа таа, подавајќи ни го лебот. Лицето ѝ беше ведро, чисто, со нежност прелеано, со добрина осветлено. Но, Дејан не го зеде своето парче. Некако чудно се загледа во рацете на мајка ми, потоа се сврте кон својата мајка, го накисели лицето и рече:

- Не сакам... Не ѝ се чисти рацете!

Сите се изненадивме од таа негова постапка.

Јас веќе не се сеќавам со каков тон, со каков глас ги изговори тие неколку зборови. Залакот ми се заглави в грло. Погледот ми се прикова врз подадената мајчина рака: беше испукана, навистина, но не беше нечиста. Ѐ трепереше. Дејановата мајка пребледе. Беше збунета и не знаеше што да рече.

Во очите на мајка ми тогаш забележав едно бескрајно сино небо прелеано сосите бои на виножитото. Две солзи како два ненадејно долетани

облака одеднаш ја заматија ведрината. Јаболкцето на грлото ѝ заигра. Сакаше да рече нешто, секако - не весело. Беше тажна во тој момент. Беше многу тажна. Со секира некој да ѝ ја пресечеше раката - немаше да ја доболи толку.

Сепак, ја стегна својата испукана рака во која се наоѓаше парчето леб намачкано со кајмак и со онаа мајчинска воздржливост и сила за прошка, со глас сличен на шумолење на зрело жито, проговори:

- Земи, сине! Чисти се... Во моите раце има само земја. Ако не се такви, лебот што го јадеш не ќе биде толку мек и бел.

Не видов дали Дејан ја зеде филијата, зашто веднаш истрчав во дворот. Мајка му беше очајна. Чув како вика:

- Неблагодарнику...

Потоа нешто ѝ зборуваше на мајка ми:

- Ве молам, простете... Страшно ве навреди... страшно...

Дејан не беше лошо дете.

Неколку дена по тој настан беше вознемирен, несреден, очаен.

Го мачеше нешто. Совеоста му беше немирна, го гризеше.

Тој можеби и не сакаше да ја навреди мајка ми, но зборот „нечисти“ беше навредлив. Тој можеше да рече „со земја“, „испукани“, „груби“, дури и „грди“ раце и сето тоа немаше да биде навредливо. Но, тој рече *н е ч и с т и*.

Жолтата сончогледова китка на летото се стопи во сивата есенска магличавост. Нашите гости си отидоа. Настанот со Дејана почна да бледее. Наскоро, обземени од секојдневните грижи, ние речиси и сосема заборавивме на тоа.

Почна новата учебна година.

Еден ден учителот ме повика во канцеларијата и ми даде писмо.

Го зедев синиот плик. На грбот беше напишана адресата на Дејана. Побрзав да излезам и со нестрпливост го отворив. Читајќи го, не можев да се воздржам. Место мајка ми сега јас ги одронив тие две солзи, но како проштевање на детето кое не сакаше да навреди и кое не знаеше дека навредило една добра, тиха, кротка мајчина душа. Тој ми пишуваше:

„Помоли ја мајка ти да ми прости за постапката. Нејзината рака секогаш ми е пред очи и често ја полнам со солзи. Уште тогаш сакав да ја бакнам и да ја помолам да ми прости, но немав ни сила, ни смелост за тоа. Никогаш лебот не ми бил толку сладок, мек и вкусен како тогаш кога ми го даваше таа. Те молам, бакни ја место мене таа добра испукана рака! “

Овде авторот Видоје Подгорец на мајсторски и сликовит начин успеал да ја пренесе пораката за покајувањето и барањето прошка, кои се едни од највисоките морални вредности. Дејан, откако направил грешка со тоа што брзоплето го изговорил, притоа навредувајќи ја жената која му дала да јаде, се покајал, а доказ за тоа е што тој дури и неколку месеци по настанот сè уште интензивно размислувал за грешката што ја направил. Совеќта го гризела, па дури и по толку време напишал писмо до својот другар со молба да ја замоли мајката да му прости. Висока морална вредност покажала и мајката што му го подала лебот затоа што се воздржала од негативна реакција на навредата и наместо тоа се обидела на смирен начин да му објасни на Дејан дека нејзината рака не е нечиста. И мајката на Дејан реагирала исправно кога застанала на страна на мајката на селското дете при што го прекорила својот син за неумесната забелешка. На крајот и самото дете кое раскажува (селанчето) покажало висока морална вредност затоа што ем не реагирало негативно на неумесната забелешка кон својата мајка, ем на крајот му простило на Дејан откако овој искрено се покајал.

Сметаме дека овој краток расказ ќе одигра значајно влијание во насока на пренесувањето морална порака на учениците од шесто одделение – да бараат прошка и да се покајуваат ако некогаш згрешат, да се воздржуваат ако некој ги навредува, но и да знаат да простуваат кога некој, кој им погрешил, се покајал и им се извинил.

Од овој учебник ќе го издвоиме и текстот под наслов „Детето и Месечината“ од Бранко В. Радичевиќ.

ДЕТЕТО И МЕСЕЧИНАТА

Еднаш Месечината слезе на земјата. Убаво, како човек, слезе таа по сребрени скали. Нозете ѝ се во светливи чизми. Гази, а чизмите свечкаат и

светкаат топуците како златници. Слегува таа така, а луѓето подстануваат, гледаат и се чудат:

- Гледај ја Месечината! И раце има. Кој би рекол дека е толку убаво момиче!

Во селото само еден човек не излезе да го види ова чудо. Тоа беше познатиот скржавец, надалеку прочуен по своите пакости. Имаше дуќан и многу земја. Својот слуга, малиот Радоица, го тераше да работи најтешки работи. А, кога ќе дојдеше време за вечера, го тераше да пие многу вода, па детето потоа ништо да не касне од јадењето. Кришум во ноќта Радоица земаше свеќа, и горе, на таван, во својата соба читаше книги. Беше умно момче. Ја сакаше науката. Ама скржавецот еднаш го фати и го натепа. Тогаш, тресејќи се од лутина, рече:

- Ене ти ја Месечината, па таа нека ти свети. Не ја давам својата свеќа. И така попусто те хранам. Уште и штета ми правиш...

Радоица, уплакан и тажен, ја зеде книгата и седна крај прозорецот. Месечината светеше, ама нејзината светлина беше слаба. Залудно детето ги ширеше очите. Одвај ги разликуваше буквите. Го заблеа очите и ја остави книгата.

- Е, моја Месечино, - се пожали Радоица, гледајќи во небото - што не си Сонце да ја осветлиш оваа моја собичка, па да можам убаво да читам. И сите книги колку што ги има на светов би ги прочитал. Така би ја нашол и онаа најмудра книга во која пишува како се уништува бедата на земјава.

Спије скржавецот. Спије малиот Радоица. Тие не насетуваат дека Месечината слегува низ сребрените скали. А, таа полека, од последната пречка, скокна на земја, го фати патот и, давајќи околу себе топла светлина, се упати токму кон куќата на скржавецот. Затропа на вратата. Скржавецот, кој спиеше лесно, зашто се плашеше за своите пари, да не му ги украде некој, веднаш се разбуди и го отвори едното око.

- Кој си ти и што бараш? - праша, триејќи ги очите што му ги заслепи светлината од Месечината.

- Јас сум Месечината и, еве, дојдов да му посветам на малиот Радоица за да може да чита книги.

Скржавецот зачкрта со забите од пакост и од омраза.

- Не те оставам! - викна и уште подобро ја затвори вратата.

Месечината се насмеа зашто не ѝ требаше врата. Почна да се намалува. Наеднаш стана светлива топка која се вивна на покривоти влезе низ отворениот прозорец во собата на малиот Радоица. Во собата се закачи на еден клинец на таванот. Се заниша малку, како фенер на ветар. А тогаш силно свирна и го разбуди детето.

- Еве ме, дојдов! - рече Месечината. - Сега можеш мирно и спокојно да читаш.

Се израдува малиот Радоица. Сакаше да потскокне и да ја бакне, но се плашеше да не ги изгори усните.

- Можеш слободно да ме бакнеш, - рече разнежнетата Месечина. - не сум јас жешка ко што е жешко Сонцето. Еве! - и таа направи висински образ, кој го поднаду малку и го подаде. Радоица, целиот среќен, го бакна.

Оттогаш секоја ноќ светеше сопчето на детето. Радоица читаше, а Месечината понекогаш му раскажуваше за своите патувања. И начитана беше Месечината. Немаше книга во која таа не сирнала. Му даваше совети на детето. А некогаш строго го испитуваше. И детето напредуваше во науката. Наскоро со својот ум се прочу по целиот свет.

Скржавецот ќе пукнеше од мака. А, малиот Радоица, откако ја прочита и онаа најмудра книга, тргна по светот да ја уништува бедата. Месечината не го напушти. Кога ноќите се темни, таа брза, пробивајќи ги облаците, да стигне и да му го осветли патот на својот пријател, кој одамна порасна и не е веќе дете.

И во овој текст имаме пренесување на морална порака преку негативен пример, т.е. преку неморално однесување. Во конкретниов случај вакво е однесувањето на скржавецот, кој бил злобен, пакосен, скржав, па дури во неговото однесување кон малиот Радоица се препознаваат и елементи на садизам (кога принудно го терал да пие вода за да не бара јадење). Сметаме дека

ваквиот опис на (не)моралниот лик на скржавецот ќе предизвика револт кај читателите, а пораката што тој ја носи е насочена кон тоа како не треба да се однесуваме кон оние што, на еден или друг начин, зависат од нас.

Интересен е и ликот на Месечината, која му се спротивставила на скржавецот. Пораката што авторот ја упатува преку ова е јасна – против неморалните и зловни луѓе е дури и природата. Во случајов, Месечината целосно застанала на страна на малтретируваниот Радоица и му помогнала да го напушти скржавецот и да им помага на луѓето преку уништување на бедата.

Конечно, преку ваквата своја активност Радоица се истакнува како високо морална личност затоа што своето време го посветил на укинувањето на сиромаштијата.

Сè на сè и овде имаме еден интересен текст кој во себе содржи концизни пораки насочени кон позитивните морални вредности.

На стр. 80 е објавена песната под наслов „Ден без глад“ од поетот Џани Родари.

ДЕН БЕЗ ГЛАД

*Да сум некој волшебен пекар од Малаја,
Би замесил еден голем леб, од Синај
леб, и од Јужна Америка,
што би го надвисил сонцето та сложено
и би нараснал од сите страни
високо до ѕвездите, некој лебот би го изеле истиот ден,
леб а пак трошчињата
од кој до ситост би се најал секој. Би ги јаделе птичињата.
Мојот бел леб, би бил тоа голем ден!
Ден кога не ќе се работи
топол, (ниту во село, ниту во град),
со златна кора, а во календарот
од рерната - волшебница и во секоја книга
така би замирисал, со црвени букви
што би ги привлекол би блескал меѓу сите*

дечињата од Африка, како ДЕН БЕЗ ГЛАД!

Во оваа песна авторот покажува висока морална свест со експонирање на својот хуманизам преку желбата да замеси леб со огромни димензии со кој, не само што ќе се нахранат гладните луѓе, туку дури и птиците. Во суштина и овде (иако преку идеалистичка и нереална желба) имаме апел да им се помага на гладните и сиромашните. Авторот посебно ја потенцира Африка каде владее најголем глад, па освен моралната порака кон шестоодделенците, преку оваа песна имаме и нивна едукација во однос на економската состојба во Африка, конкретно преку нивно запознавање дека на овој континент владее голема глад среде децата и дека луѓето од побогатите земји треба да им помагаат.

На стр. 81 и 82 е објавен расказот „Гулбовото крило“ од Ахмет Хромаџиќ.

ГУЛАБОВОТО КРИЛО

Во една пештера на планината гулабицата изведе две гулапчиња. Штом доволно зајакнаа, ги поведе на првиот лет. Птиците беа восхитени од светот што се покажа пред нив. Наскоро, уморни, мораа да се вратат. Долеа до влезот на пештерата полни со впечатоци и уште еднаш се завртеа да го видат сонцето кое, како големо око, ги следеше од небото. Потоа влегоа во темната пештера по мајка им која прва долеа во гнездото и им довикнуваше:

- Наваму! Само полека додека очите не ви се навикнат на мракот!

Но, во истиот момент, само што го изговорила тоа, слушнала престрашен крик. Еден од малите гулаби падна на дното од пештерата. Снагата го издаде и крилјата неочекувано ја откажаа послушноста. Слета да му помогне, но веќе беше доцна. Малиот гулаб лежеше на каменот и пиштеше тажно и заглушно. Напрасно се обидувааше да се крене. Десното крило му беше повредено и крваво, немоќно му паѓаше на каменот.

Мајка му плачејќи леташе околу него. Но, брзо сфати дека падот беше судбоносен за малиот гулаб. Мораа да го остават на дното на пештерата и тука да го хранат и да го негуваат. Малиот гулаб беше тажен. И еднаш, кога мајка му го тешеше, рече:

- Многу ми е тешко што никогаш веќе не ќе можам да го видам сонцето и небото, што не ќе можам да летам како мојот брат. Зошто морало да ми се

случи ваква несреќа? Како ќе живеам без крилја во оваа темна пештера од која никогаш не ќе можам да излезам?

- Јас ќе бидам со тебе! - му велеше мајка му. - Кога твојот брат ќе одлета, ќе останам овде со тебе и ти никогаш не ќе бидеш гладен и жеден.

Младиот, ранет гулаб, не можеше да се утешу со тие зборови и секој ден стануваше сè потажен и потажен. Напразно брат му настојуваше да го развесели. Му носеше храна и му раскажуваше за сè што видел и доживеал. Тој слушаше и си мислеше: „Колку е среќен! Јас никогаш повеќе нема ништо да доживеам.“

Гулабот жалеше што брат му не може да одлета во ширината над земјата, да си поигра во синилото под сонцето и да се искапе во бистриот планински поток. Го жалеше, но не можеше да му помогне.

Еднаш кога остана сам, малиот гулаб реши:

- Морам да излезам од овој мрак на сонце. Уште еднаш, само уште еднаш да го видам овој убав свет на земјата и ќе бидам задоволен...

И почна да се качува по карпите. Знаеше дека секој час може да се стркала во длабочините каде бучеше водата и каде го чекаше смртта. Ама, зарем животот во влажната темна пештера, без радост, без надеж, не е како смртта! И извика:

- Сонце! Светлина! Уште само еднаш, па макар тогаш да дојде и крајот!

Се качуваше, качуваше упорно и непоколебливо. Уште еден напор, уште едно движење и тој е слободен. Кога на работ од пештерата застана да се одмори, беше најсреќен гулаб на светот.

- Колку е убаво сонцето! И небото! Колку пријатно шумоли лисјето и мириса воздухот!

Долго стоеше на карпата опиен од убавината, а потоа рече:

- Ако крилото ми е скршено, нозете ми се здрави. Ќе бидам гулаб што не лета, но ќе живеам слободно на земјата, во светло, а не во мрак. И се спушти од карпата на земјата. Потоа гордо тргна во новиот живот што му го нудеше природата...

И во овој убав расказ имаме јасно препознатлива лепеза од неколку високи морални вредности. Најсилна од нив секако дека е љубовта кон повредениот гулаб од страна на неговите мајка и брат. Оваа љубов е неограничена. Тие постојано се крај него, го хранат и материјално (носејќи му храна и вода), и духовно преку живописното опишување на природата која повредениот гулаб не може да ја види додека лежи ранет на дното од пештерата. Моралната порака кон учениците, извлечена од овој расказ (која секако дека наставникот треба дополнително да им ја објасни) е дека треба бескомпромисно да им се помага на беспомошните, т.е. на оние на кои помошта им е потребна и тоа не само материјално, туку и духовно.

Понатаму, висок морал покажал и ранетиот гулаб, кој не го загубил духот и волјата да остане во живот не само заради себе, туку и заради својата мајка и брат, кои секојдневно несебично му помагале. Моралната порака од неговото однесување кон учениците е дека никогаш не треба да се загуби надежта, која заедно со упорноста, може да доведе барем до делумно надминување на кризата во која некој се наоѓа. Притоа, исто како и ранетиот гулаб, секој кој се наоѓа во состојба на криза, може и треба да се прилагоди да го живее својот живот во склад со новите услови.

И во краткиот расказ „Добринa“ од Цане Андреевски (објавен на стр. 166 од учебникот) исто така се забележува присуството на позитивните морални вредности.

ДОБРИНА

Кога ќе го сретнеш слепецот, помини крај него и речи му: „Добар ден“. Тие два збора тој долго ќе ги повторува во себе како најсакана песна. И ќе верува дека тоа е песната на неговото истечено небо.

Кога ќе го сретнеш оној без рака, стегни му ја цврсто неговата здрава рака и задржи ја повеќе одошто е вообичаено. Тој ќе поверува дека и другата рака му израснала.

Кога ќе го сретнеш глувонemiот, не поматувај ги своите езера, туку над нив нека затрепери изгревот на твојата насмевка. Тој ќе поверува дека говорот не им треба на луѓето“.

Овде е прикажана моралната вредност *добринa* и тоа не каква било, туку упатена кон луѓето со физички хендикеп. Авторот потенцира колку им значи на овие лица поддршката што треба да им ја даваме дури и кога се состои од мали гестови, како што се поздравувањето, стискањето на раката и насмевката. Пораката до учениците овде не е симболична, туку е директна и конкретна во смисла дека претставува концизно укажување како да се однесуваат при средбата со луѓе кои имаат физички хендикеп. Во суштина и овде имаме порака за своевидна помош (во случајов – духовна) упатена на луѓе на кои таа им е потребна.

Познатиот македонски детски писател Видое Подгорец во овој учебник е застапен со песната „Ако имаш...“ објавена на стр. 167.

АКО ИМАШ...

*Ако имаш срце, срце да е,
срце топло песна нека пее,
да не чуваш в него јад и злоба
- такво срце за човека не е.
Ако имаш уста, уста да е,
да не пцуе, лошо да не збори,
уста – „мед и млеко“ нека лее
и на неа насмевка да гори!
Ако имаш очи, очи да се,
во нив сите братски да ги зрнеш,
да не гледаш на животот темно,
зашто дните ќе ти бидат црни.
Ако имаш раце, раце да се,
чисти раце, измиени, бели,
со нив топло да се поздравуваш,
со нив сегде правина да делиш.
Ако имаш срце, срце да е,
срце топло песна нека пее,*

да не чуваш в него јад и злоба

- такво срце за човека не е.

И во оваа творба имаме директни морални пораки до учениците во кои се потенцираат одредени морални вредности.

Најнапред во првите стихови, во кои прави осврт кон *срцето*, авторот става акцент на моралната вредност *добрина*. Тој повикува во срцето да не се чува „*јад и злоба*“, туку срцето „*песна нека пее*“, т.е. нека биде полно со позитивна енергија.

Следните стихови авторот ги посветува на *устата* при што најнапред порачува таа „*да не пцуе, лошо да не збори*“. Преку овие стихови на учениците им се испраќа морална поука да не зборуваат лоши работи кон другите луѓе.

Веќе во следните стихови „*уста – ‚мед и млеко‘ нека лее / и на неа насмевка да гори!*“ авторот кажува како треба да се однесуваат учениците – да се трудат да бидат што повеќе позитивни и љубезни (медот и млекото се симболи за позитивност, т.е. благосостојба, а насмевката е знак и симбол за љубезност).

Следните стихови посветени на *очите* испраќаат морална порака да се гледа позитивно кон сите и да се негува оптимизмот и надежта за да му биде животот на човека повесел.

Стиховите посветени на рацете имаат тројна морална порака. Првата е да се одржува личната хигиена („*чисти раце, измени бели*“), да се биде љубезен кон другите („*со нив топло да се поздравуваш*“) и да се прават добри и праведни дела („*со нив секаде правина да делиш*“).

Песната завршува со истите стихови со кои почнува затоа што *срцето* сепак е најважно!

На стр. 171 и 172 е објавен краткиот расказ „Волшебните зборови“ за кој пишува дека е преведен од К.М. Го пренесуваме и овој интересен расказ:

ВОЛШЕБНИТЕ ЗБОРОВИ

Еднаш, многу одамна, во една далечна земја, живееја две кралици. Секоја од нив имаше голема палата со широки, недогледни градини. Палатите беа толку големи, што на кралиците им беа потребни многу слуги околу одржувањето на градините и палатите.

Кралицата Зеленковска беше многу мрзлива. Цел ден седеше на својот кралски стол, викајќи со заповеднички тон:

- Исчистете го подот! Донесете го мојот појадок! Наместете ја постелата!

Нејзините поданици не можеа повеќе да слушаат, па си заминаа од палатата, наоѓајќи работа на друго место.

Така кралицата остана сама, без помош од никој и никаде. Целата градина беше во неред, а во кралската кујна немаше ниту една чиста чинија!

- Не можам да живеам во ваква нечистотија! - викаше кралицата на сет глас.

Но, немаше кој да ја слушне.

Еден ден реши да ја посети кралицата Розовска, која живееше од другата страна на ридот.

Палатата на кралицата Розовска изгледаше беспрекорно. Градината беше преполна со убави цвеќиња, а на масата под расцутената магнолија беше сервиран вкусен ручек. Слугите беа растрчани на сите страни, сакајќи да ѝ угодат на својата кралица.

- Како успеваш да воведеш ваков ред?! - се чудеше кралицата Зеленковска. О, па тоа воопшто не е тешко. Јас само ги употребувам волшебните зборови!

- Волшебните зборови?! Какви волшебни зборови?

- Тоа се зборовите „Ве молам“ и „Благодарам“.

Кралицата Зеленковска беше вчудовидена. Се помисли малку и сфати, дека таа, всушност, никогаш не ги употребила овие зборови. „Не е ни чудо што сите мои слуги си заминаа“, заклучи таа. „Никогаш повеќе нема да се однесувам така заповеднички“, си вети самата себеси, а своето прво „Благодарам“ ѝ го кажа на кралицата Розовска, која беше многу љубезна што ѝ даде толку вреден и корисен совет. Набрзу и палатата на кралицата Зеленковска изгледаше уредно и чисто.

Еве убав пример за претставување и промовирање на една од најзначајните морални вредности, а тоа е *љубезноста*. Нашиот народ рекол дека „*Убавиот збор и железни порти отвора*“, а оваа вистинита народна мудрост ја имаме и во овој расказ. Кралицата Зеленковска, заради нељубезното и грубо однесување, покажала дека поседува ниски морални вредности, па затоа и останала без своите слуги да се задушума во нечистотија. За разлика од неа кралицата Розовска со својата љубезност успеала да ги зачува своите слуги кои просто се натпреварувале како да ѝ помогнат токму заради чесниот однос што го имала со нив најмногу искажан преку љубезните зборови. Токму тие љубезни зборови „*Ве молам*“ и „*Благодарам*“ во случајов се зборовите кои „*железни порти отвораат*“ и токму тие „волшебни зборови“ кралицата Розовска ѝ ги кажала на кралицата Зеленковска со што ѝ ги отворила очите како треба да се однесува, по што и нејзиното кралство почнало да напредува. Сметаме дека пораката за моралната вредност *љубезност* преку овој расказ на едноставен и директен начин успешно е презентирана пред учениците од шесто одделение.

На стр. 177 е објавена песната „Човекување“ од поетот Перо Миленковски.

ЧОВЕКУВАЊЕ

Утринава сонцето

наместо во мојата

во друга градина

најпрвин сврати.

Ако, нека ја злати,

нека ја злати,

потем и во мојата

градина ќе сврати.

Утринава и реката бистра

потече кон други ниви

наместо кон нивите мои.

Ако, нека ги пои,

нека ги пои

утре ќе сврати и во нивите мои.

*Утринава и пчелата
наместо на мојот цвет
слета на други цветови мали.
Ако, нека ги гали,
нека ги гали,
потем и моите цветови
со нежност ќе ги гали.
Гледај, утринава
и славејот соседот
со песна го злати.
Ако, и мене утре
песна ќе ми прати.
Јас слушам и в шепот си велам:
„Најсреќен сум кога
среќата со други ја делама“!*

Овде е претставена моралната вредност која се однесува на споделувањето на добрината и среќата со други и чувствувањето задоволство поради тоа. Тоа е една од најголемите доблести на човекот. И во оваа песна моралната порака е директна и недвосмислена, лесно разбирлива и во насока на позитивното воспитание.

*

Да заклучиме дека во учебникот „Македонски јазик за VI одделение, основно образование“ од Билјана Димовска и Сузана Цветковиќ исто така има задоволителен број текстови со морални пораки, т.е. текстови со пораки во кои се промовирани моралните вредности. Сметаме дека овие текстови се целосно прилагодени кон возраста на децата (во случајот шестоодделенци) и дека истите ќе придонесат во оформувањето на моралниот лик на учениците. Секако дека и овде важна улога треба да одиграат и наставниците со своите дополнителни објаснувања и толкувања на содржината на моралните пораки од текстовите од овој учебник.

5.1.5. Учебникот „Македонски јазик за шесто одделение во осумгодишно основно образование“ од Раско Лозановски и Зорица Русевска

Од учебниците за шесто одделение во продолжение ќе направиме осврт кон текстовите со морални содржини застапени во учебникот „Македонски јазик за шесто одделение во осумгодишно основно образование“ од Раско Лозановски и Зорица Русевска.

Ќе почнеме со песната „Без јазик си никој и ништо“ од познатиот македонски писател Видое Подгорец, објавена на стр. 89.

БЕЗ ЈАЗИК СИ НИКОЈ И НИШТО
Родниот јазик е бисерен ѓердан
Од зборови - плодови сочни.
Мислите тие ти ги редат
Во слики јасни и точни.
Тој е врток непресушен, вечен,
Низ бистри капки - зборови тече.
Жубори, клокоти, звони, се лее,
Ко јасна ѕвезда секој збор грее.
Тој ни е завет од дедовците
Како тланикот на огништето.
Чувај го како црнка во окото,
Без јазик си никој и ништо.

Пораката овде е да се сака јазикот што ни е оставен од предците. Преку неколкуте метафори со кои го споредува мајчиниот јазик авторот им пренесува на читателите (во случајов на шестоодделенците) да го почитуваат она што им е оставено од родителите и предците. Љубовта и почитта (во случајов кон духовното наследство, т.е. јазикот) е моралната порака пренесена од оваа песна.

На слична тема во овој учебник е и извадокот од радиодрамата „Време за сеидба“ од Велко Неделковски (стр. 151). Всушност се работи за сцена од животот

на Јордан Хаџиконстантинов – Џинот. Во оваа сцена е прикажан претресот на неговата куќа од страна на турските заптии, откако претходно бил наклеветен дека работи против султанот. На заповедникот на заптиите Јордан му одговорил дека нема никакво оружје, туку негово единствено оружје се книгите преку кои сака да му помогне на народот да го зачува својот мајчин јазик. Практично овде се среќаваме со истата морална порака како и во песната „Без јазик си никој и ништо“.

Во овој учебник исто така се среќаваат текстови со морални пораки во насока на негувањето љубов како висока морална вредност. Овде се застапени песни посветени на љубовта кон татковината, но и на љубов кон саканата девојка.

На тема љубов кон татковината, т.е. патриотизам, во овој учебник се објавени пет песни. Тоа се песните: „Те имаме само тебе“ од Славка Арсова (стр. 112), „Родина“ од Никола Јонков Вапцаров (стр. 112) и „Љубов“ од Антон Попов (стр. 114), „Татковината се сака само ако се познава“ од Стево Симски (стр. 116) и „Татковина“ од Ванчо Николевски (стр. 118). Во сите овие песни секој автор на свој посебен и оригинален начин ја искажал својата љубов кон татковината, а оваа љубов, во форма на морална порака, е пренесена и до учениците. Како илустрација ги пренесуваме стиховите од песната „Те имаме само тебе“ од Славка Арсова:

ТЕ ИМАМЕ САМО ТЕБЕ

Ти си моето виножито од свила,

Ти си сонце од цветови во бои,

Ти си оро и песна мила,

Ти си вечен бедем што цврсто стои.

Волшебен поглед од Шара се шири,

од Бистра, Галичица и Китка,

слушам тивок езерски ветреџ свири,

Охрид, Преспа и Маврово ме вика.

А кога сонцето зад планините си оди,

кога месечината гордо над земјата броди,

Ти остануваш цврста ко бедем,

Татковино те имаме само тебе!

На љубовта (но овојпат кон саканата девојка) во споменатиов учебник се посветени три песни. Две од нив се народни, а нивните наслови се: „Ја опули се девојче” и „Девојче младо убаво” (објавени на стр. 106):

ЈА ОПУЛИ СЕ ДЕВОЈЧЕ

*Ја опули се, девојче,
на ваа тука планина,
што магла има на неа!
Да не ја речеш од бога,
туку да речеш од мене.
тоа се мојте здивови,
Што здивам јаска за тебе,
а ќе изгорам крај тебе.*

ДЕВОЈЧЕ МЛАДО УБАВО!

*Девојче младо убаво!
Немој ми мина през двори,
Не задевај ми јадове,
Малко ле, ми са мојите;
Та што да чине с твојите?
Девојче младо убаво!
Ти в мене гледај, ја в тебе,
да ти испишам лицету
На турцка бела хартија,
Да носе мајци да види,
Како сам љубоф заљубил,
Кату фиданче в градина
Пролетно време в маија
Кога цвеќето цафте.*

Песната „Девојче младо убаво“ е од пиринскиот крај на Македонија. Искрената љубов кон девојката е главен мотив на содржината на овие песни, кој воедно претставува и морална порака кон негување љубов кон саканата, т.е. кон промовирање на љубовта воопшто како една од највисоките морални вредности.

Третата песна посветена на љубовта кон девојката (иако таа е мртва, но сепак авторот копнее по неа), е песната под наслов „Мечтаење крај брегот на езерото“ од познатиот македонски поет Ацо Шопов. Оваа песна е преземена од неговата стихозбирка „Поетот и љубовта“, а во учебникот е објавена на стр. 108.

МЕЧТАЕЊЕ КРАЈ БРЕГОТ НА ЕЗЕРОТО

*Ти си мртва... И тебе те нема,
темен бурјан и тебе те скри!
Но ја чинам дека само спиеш,
чинам вечно со мене си ти.
Пробуди се! Покрај брегот мини,
мини леко и со копнеж тих
во очите небесни и сини,
што огреват пак во мојот стих.
Пробуди се! Морен поглед крени,
биди овде макар еден миг,
и миг само пак нека ме плени
твојот нежен и загрижен лик.
Крај езеро ќе те чекам, мила,
штом заспе бескрајната шир
и на ноќта бесшумните крила
распостелат таинство и мир.
Ќе се родат мечтаења нови,
нови чувства ќе развијат лет,
и срцето ко едро ќе плови
низ далечен и непознат свет.*

Во овој учебник се застапени и творби кои се во функција на почит кон историските настани од нашето минато. Таков е извадокот од драмата „Илинден“ од Никола Киоров мајски (стр. 125), потоа извадок од драмата „Македонска крвата свадба“ од Војдан Чернодрински (стр. 162), песната „Песна за солунските браќа“ од Душко Аврамов (стр. 121) и други.

Од драмата „Македонска крвава свадба“ е предаден извадок од кој овде пренесуваме само дел:

ЦВЕТА: Мајко. (Се прегрнуваат Благуна и Цвета)

ТРАЈАН: Аго, само тоа не може да биде.

ДУКО (разгневен кон Турците): Што сакате да правите вие, кучиња!

ОСМАН БЕГ: Бре!(Кон другите) Ал бу свиња бре. (Другите Турци го фаќаат Дуко и го тепаат.)

ДУКО (се спротивставува): Кучиња, пуштете ме, бре!

СИТЕ: Аман ага, пуштете го.

ОСМАН- БЕГ (кон другарите): Фатите другите, извадете јатаганите. И кој прави

инат, колете. (Турците ги тепаат селаните. Сите пиштат.)

ТРАЈАН: Што е ова да види Господ!

ОСМАН- БЕГ (грабнувајќи ја Цвета од рацете на мајка?): Ајде, мори, гаурко!

ЦВЕТА: Леле, мајчице, леле! Загинав!

БЛАГУНА: Цвето, ќерко!

ТРАЈАН: Ќерко, браќа селани, помагајте.

ДУКО: Сестро, немој, удри, не давај се!

ЦВЕТА: Брате, татко, стрико, откинете ме! (Сите се нафрлаат на Турците. Тие ги навратуваат пушките.) Стојте таму!

ОСМАН- БЕГ (ја грабнува Цвета): Сус!

(ЗАВЕСАТА СЕ СПУШТА)

Овој извадок несомнено дека нуди содржини посветени на моралната вредност *солидарност*, а овде секако дека е и одбраната на честа на девојката. Се разбира дека претходно наставникот треба да им даде дополнителни

објаснувања на учениците во врска со содржината на оваа драма, како и во врска со времето кога таа се случувала. Дури тогаш тие ќе можат поцелосно да ги сфатат моралните пораки што ги нуди оваа драма. Во краткиот извадок што овде го нудиме јасно се согледува солидарната помош од страна на роднините и пријателите на Трајан кои (иако знаеле дека и самите се ставаат во опасност) се нафрлиле на натрапниците за да ја одбранат честа на Цвета.

На стр. 166 од овој учебник е објавен извадок од книгата „Скопјанката Мајка Тереза“ од авторот Стојан Тренчевски.

МАЈКА ТЕРЕЗА ЗА СВОЈАТА РАБОТА

„Мојата работа во Калкута, ја почнав со луѓе од улица кои умираат. Тие немаа никого. За мене тоа беше првиот голем предизвик. Ги имаше многу. Повеќе од 36000. Починаа над 16000. Но, морам да кажам дека умираа мирно и достоинствено. Имавме и посебен дом, - не еден туку повеќе - каде што ги сместувавме осамените луѓе, ги храневме, се грижевме за нив и им овозможувавме во мир и спокој да го дочекаат крајот на својот живот.

Овој извадок повеќе претставува вовед за она што наставникот треба да им го соопшти и објасни на учениците во врска со ликот и делото на една од највисоките морални личности во историјата на светот - скопјанката Гонџа Бојациу, попозната под името Мајка Тереза. Како чесна сестра во Католичката Црква, таа успеала со текот на децениската добротворна работа да им ги спаси животите на илјадници гладни и сиромашни луѓе во Индија и во други земји од светот. Нејзиниот лик претставува вистинско олицетворение на високо морална личност, која својот живот го посветила за доброто кон другите.

На стр. 167 е објавен извадок од македонската народна приказна под наслов „Добрината за добрина“, кој го пренесуваме во целост:

ДОБРИНА ЗА ДОБРИНА

Едно време си била една баба. Таа си имала едно дете и си го праќала катаден на дрва. Бабата катаден испредувала по едно вретено преѓа, та го давала на детето си да го продава за по една пара, а парите наместо да ги носи мајце си, тоа со нив чинело добрини.

Еднаш одејќи си на дрва, сретнало едни деца каде биле едно кученце. Нему му се нажалило за кученцето, та го откупило од нив за една пара и така го откинало од биењето. Кученцето тргнало по дрварчето.

Другаш пак, одејќи си на дрва, дрварчето сретнало други деца каде биле едно маченце и ќе го опереле. Нему му се нажалило и за маченцето, та, со арно со лошо, дало си пара на децата и го откинало и него од биењето. Тогај и мачето тргнало по дрварчето и оттога веќе и обете - кучето и мачето, оделе с# по дрварчето, каде и да одело тоа.

Еднаш, пак, идејќи си в планина и берејќи си дрва, дрварчето догледало една бука каде горела, а на буката една змија пиштела и викала за помош. Детето се приближило до буката и змијата му се помолила да ѝ помогне, да ја откине од огнот.

„Ми е страв, рекло дрварчето, да не ме каснеш!“ - „Не, му одговорила змијата, немај страв, не те гибам, туку ќе ти дадам што сакаш“. И дрварчето пуштило еден сарак на буката, и змијата се завила околу саракот и се откинала од огнот. Тогај таа му рекла: „Сега однеси ме кај змејот, царот на змиите; тој ќе ти даде едно ќесе пари, а ти да не го земаш, туку да му сакаш прстенот што го има под јазик и, откако ќе ти го даде, и ти да си го кладеш под јазик и таму секогаш да си го држиш, та со тој прстен што ќе сакаш ќе ти се чини“.

Дрварчето отишло со змијата при змејот, змискиот цар и, како што го беше научила таа, му го посакало прстенот. Царот му го дал и тоа си го клало под јазик, та си отишло дома.

Кога си дошло дрварчето дома, рекло мајце си: „Мајко, да одиш кај царот, да му ја посакаш ќерка му“. И мајка му отишла и ја посакала царевата ќерка за сина си.

А царот ја истерал и рекол: „Ај оттука, ти, за дрварче ли ќе ја дадам ќерка ми? Нека син ти направи сараи како моите, та да му ја дадам!“.

Дрварчевата мајка си отишла дома си, и му кажала синое си што ѝ одговорил царот. Тогај дрварчето му рекло на прстенот: „Сакам куќава да ми се стори како царските сараи!“ И на часот се сторила како царските сараи. Ја пуштило

пак мајка си при царот повторно да му ја сака ќерка му и да му каже оти син и направил како неговите сараи, та дали ќе му ја даде или не? Таа отишла при царот, му кажала за сараите синое си и пак му ја посакала ќерка му. А царот пак ѝ рекол: „Нека сега син ти го постеле со злато патот каде што ќе помине ќерка ми, та да му ја дадам!“ Мајката си отишла пак дома си и му кажала синое си што ѝ рекол царот. „Царот ми рече, рекла таа, да го постелиш со злато патот од царевата врата до твојата, каде ќе помине ќерка му, та така да ти ја даде, така вели царот“. Детето со прстенот пак го послало сиот пат од царската врата до својата си со злато и пак ја пуштило мајка си при царот да му каже и да му ја сака ќерка му. Таа отишла и рекла царото му: „Честити цару, ете син ми пак го посла сиот пат од твојата до нашата врата си со злато, е, сега ќе му ја дадеш ќерка ти?“ Царот пак ѝ одговорил: „Нека направи син ти бавчи како моиве, да пеат билъбили и соколи како во мај, та тогај да му ја дадам“. Мајката си отишла дома и му кажала синое си што ѝ рекол царот. Детето пак му рекло на прстенот: „Сакам утре, кога ќе станам, да најдам бавчи како царскине си билъбили и соколи.“ И утрината се сторило по сакањето негово. Мајка му отишла пак при царот за да му ја сака ќерка му. Тогај царот ѝ рекол: „Да дојде син ти со сватои си со бели коњи и облечени во бели рутишта“. Син ѝ зел сватои си со бели коњи и облечени во бели рутишта, та отишол при царот, му ја зел ќерка му и си дошол дома со невестата.

Во оваа народна приказна на сликовит, директен и јасен начин, е прикажана моралната вредност поврзана со правењето добрини кон другите и помагање на оние на кои им е потребна помош. Во случајов дури и не се работи за помагање на други луѓе, туку на животни меѓу кои и змијата. Имено, змијата во народните култури на многу народи е третирана како „традиционален“ непријател на човекот, т.е. како „подмолно“ суштество, за што секако дека постои и извесна „оправданост“. Познато е дека многу луѓе имаат настрадано токму до каснувања на змии чиј отров е далеку поопасен од кое било друго распространето сувоземно животно. Ете затоа таа е третирана како негативно животно, а кон ваквиот третман (барем во Македонија и пошироко) секако дека придонело и библиското сфаќање на змијата како лукаво и подмолно животно (кое ја подлажало Ева да

касне од јаболкото и покрај предупредувањето од страна на Бог да не го прави тоа). Впрочем, доказ за ваквиот третман на змијата кај нас е и стравот на дрварчето, кој отпрвин се плашел да ѝ помогне, знаејќи за нејзината подмолна природа. Сепак кај него надвладае добра и тоа, како високо морален лик, одлучило да ѝ помогне. На крајот правењето добрина токму кон змијата било наградено кога дрварчето успеало да ја добие за жена царевата ќерка за што му помогнал змискиот цар во знак на благодарност што ја спасило змијата. Освен правењето добрина, оваа народна приказна нуди уште една морална порака, а тоа е да не се прави разлика и да не се има предрасуди кон оние на кои им се прават добрини, туку да му се помага секому кој е во неволја и кој искрено бара и моли за помош.

Кога ја спомнавме љубовта, веќе опишавме текстови во кои е застапено промовирањето на љубовта кон татковината и кон саканата девојка. Во овој учебник се објавени текстови и за промовирањето на взаемната љубов помеѓу мајката и рожбата. На тема љубов кон мајката од страна на рожбата е песната: „Очите на мајка ми“ (која всушност е јапонска народна песна, во препев на Георги Сталев, објавена на стр. 170).

ОЧИТЕ НА МАЈКА МИ

*На две езера како од бајка,
личат очите на мојата мајка.
Наоколу - стебла кршни...
Сред водите мирни, сјајни -
два острова, ко две тајни
Што не можам еднаш само
да го внесам чулот тамо?
Какво пиле шарноперо
пее тамо сред езеро?
Или златни рипки полно
во вода се гонат волно?
На две езера, како од бајка,
личат очите на мојата мајка.*

Што се однесува до љубовта од мајката кон својата рожба, во овој учебник се застапени басните „Мајка“ од Бошко Смаќоски (стр. 175) и „Мајчина солза“ од Ангел Карајличев (стр. 173). Во обете главна улога имаат птиците (ластовици) кои покажуваат несебична љубов кон своите рожби птичиња. И овде, на симболичен начин, на учениците им е потенцирана вистината за огромната љубов што мајката ја негова кон своите чеда, која љубов треба да биде двонасочна, т.е. и децата треба несебично да ги сакаат своите родители.

*

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за шесто одделение во осумгодишно основно образование“ од Раско Лозановски и Зорица Русевска се застапени доволен број квалитетни текстови со пораки насочени кон позитивните морални вредности. Притоа акцентот е ставен на љубовта при што се посочени различните видови љубов: љубов кон татковината, љубов и почит кон мајчиниот јазик, љубов оддетето кон мајката, љубов од мајката кон својата рожба, љубов кон саканата и сл. Посебно место е посветено и на правењето добрини и пружањето помош на оние на кои таа им е потребна.

5.1.6. Учебникот „Македонски јазик за VI одделение за основно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска

Ќе направиме преглед на текстовите со содржини посветени на моралните вредности и во учебникот „Македонски јазик за VI одделение за основно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска.

На стр. 7 објавена е песната под наслов „На Татковината“ од Миле Ангеловски, во чии четири строфи авторот, низ описите на географските и природни убавини, ја воспева својата љубов кон татковината.

На иста тема (љубов кон татковината) е и песната „Македонија“ од нашиот познат поет Анте Поповски, објавена на стр. 8 во овој учебник, како и песните:

„Родино моја“ од Ванчо Николески (стр. 12) и „Родна земја“ од Лазо Каровски (стр. 20).

На стр. 31, објавена е песната „Без јазик си никој и ништо“ од Видое Подгорец, во која авторот ја искажува својата љубов кон мајчиниот јазик со што испраќа порака да се почитува она што ни е оставено од нашите предци.

Во учебникот се застапени творби и посветени на љубовта кон спротивниот пол. На стр. 13 е објавена познатата песна „Бисера“ од Константин Миладинов, во која авторот се восхитува на убавините на девојката Бисера:

*Бисерто, моме Бисеро!
Даљ си у башчи растена,
Даљ си од бога дадена?
(...)*

На стр. 8 од овој учебник објавен е и текстот на познатата македонска народна песна „Билјана платно белеше“ (кој, поради познатоста овде нема да го пренесеме во целост). Во стиховите на оваа песна исто така се препознаваат морални вредности. Откако девојката Билјана ги предупредила винарите да внимаваат да не ѝ го згазат платното што го белела, тие ѝ одговориле дека ако се случи тоа, ќе ѝ платат со вино и со ракија, т.е. со стоката што ја имале и носеле на продажба. На тој начин тие недвосмислено ја покажале својата чесност. Во песната е спомната и љубовта на Билјана кон момчето што одело на чело на караванот.

На стр. 49 и 50 е објавен прозниот текст „Илевата мајка“ од Глигор Поповски во кој јасно е прикажана љубовта кон мајката (конкретно на ученикот Иле, кој својата љубов кон мајка си ја искажал во писмениот состав што го прочитал пред учениците).

На стр. 34 од овој учебник е објавен текстот „Малата жетварка“ од Горјан Петревски, од кој ќе пренесеме извадок.

Малата Иринка имаше само дванаесет години. Откако училишното звонче ќе го испееше крајот на учебната година, таа вредно им помагаше на домашните. Токму тие тешкотии ја искалија во истрајно, здраво селско девојче. На руменото лице секогаш и сјаеше насмевка. Нејзините очи со

небесна боја бистро ѝ играа како немирни изворчиња. Русосјајната коса ѝ беше собрана во две плетенки, а нејзината боја потсетуваше на зрели жита. Девојчето личеше на вистинските жетварки од песните што се разбудуваа во грлата на жетварките.

Иринка вешто ракуваше со српот. Дедо ѝ, огреан од радост, се гордееше што дочека да кнее со внука.

- Дедо, да побрземе... Кога ќе дојде мама, да се израдува – велеше девојчето.

- Ти си највредната момичка од сите твои врснички. Наша берикуница. – се смешкаше дедото.

Овој извадок е доволен за да се согледа моралната порака што во него е упатена, а тоа е помошта на децата кон своите постари во фамилијата. Во случајов малата Иринка (која е отприлика на иста возраст како шестоодделенците на кои е наменет овој текст, т.е. учебник), иако дете, успешно ја совладала тешката вештина на жнеење само за да им помага на нејзините мајка и дедо во напорната работа што тие ја работеле за доброто на фамилијата. И не само тоа. Ирина го повикала својот дедо да побрзаат со работата пред да дојде мајка ѝ за да ја израдуваат со што покажала висок морал олицетворен преку желбата за помош (преку која ќе предизвика задоволство) кон својата мајка.

На стр. 38 од овој учебник е објавена народната приказна „Девојчето и дванаесетте месеци“ (која претставивме во учебникот по македонски јазик за петто одделение од Љубица Севдинска и Весна Настоска).

На стр. 42 и 43 е објавена расказот „Нева Невичица“ од Ивана Брлиќ Мажураниќ. Овде се раскажува за едни лоши воденичар и воденичарка, кои секогаш за царот го мелеле житото бесплатно за му се додворат, додека на сиромашните им наплатувале скапо и притоа им земале по еден шиник брашно за себе. Еден ден им дошла бабата Мокош, која била волшебничка и кај која сонцето престојувало секоја зима. Таа ги замолила да ѝ го сомелат житото, но воденичарот ѝ го побарал половината од сомеленото. Таа му рекла дека ако му ја даде половината, житото нема да ѝ стаса за нејзините деца. Му рекла и дека е роднина на Сонцето, но тој не ѝ поверувал и ја избркал. Меѓутоа воденичарот

имал ќерка која се викала Нева Невичица и била целосна спротивност од него и неговата жена. Таа била милозлива и добродушна. Кога видела како татко ѝ ја избркал бабата, се нажалила и кришум тргнала по неа низ шумата. Ја стигнала и ѝ се претставила на бабата, велејќи ѝ да дојде утре кога таа бесплатно ќе ѝ го сомеле житото. Утредента воденичарот и воденичарката заминале в шума за да отсечат бадник за огништето, а Нева Невичица останала сама. Дошла бабата и таа, како што ветила, ѝ го сомлела житото бесплатно. Бабата Мокош се заблагодарила и ѝ рекла на Нева Невичица дека отсега натаму механизмот (лажиците) на воденицата ќе можат да работат само кога Нева Невичица ќе посака. Така и се случило. Воденичарот и воденичарката не можеле да ја активираат воденицата без Нева Невичица и оттогаш таа кажувала кому и како ќе се наплатува.

Од аспект на она што овде го обработуваме, јасно е дека во овој расказ се препознаваат неколку негативни човекови особености и тоа: грубост, алчност, дрскост и нечовечност (кои биле експонирани од страна на воденичарот и воденичарката). Меѓутоа, овде се прикажани и неколку позитивни морални вредности: добродушност, милозливост и љубезност (прикажани од Нева Невичица кон бабата), а секако овде е и благодарноста (која ја покажала бабата кон добрината од Нева Невичица). И во овој случај на крајот доброто победило.

На стр. 45 е објавена македонската народна приказна „Плата според работата“ во која исто така се препознаваат сегменти со морални вредности. Во оваа приказна еден човек кој бил „многу умен“ имал „тројца измеќари“. Но секој од нив земал различна плата. Па така: „Едниот земал двесте грошои на година, другиот петстотини, а третиот - илјада“. Оние што земале помалку, постојано се карале со човекот што земал илјада, велејќи му дека и тие работат исто како него. Еднаш газдата ги слушнал како се караат, но ништо не им рекол, туку одлучил самите да сфатат кој колку вреди. Во продолжение на приказнава читаме:

„Една вечер во зима тој имал гости. Тогаш му вели на тој слуга што земал двесте грошои: „Донеси една пењушка!“ Тогаш слугава донесува една пењушка и ја носи право на мајсторов. – Каде да ја кладам? – Арно, - му вели:

„Остави ја сега таму и постој малку тука!“ После му вели на другиов што земал петстотини грошои: „Ајде, му вели, донеси една пењушка!“ Тој оди, донесува пењушка и ја клава настрана. И нему му вели да постои малку. Тогај му вели и на третиов слуга што земал илјада грошои да донесе една пењушка. Тој ја зема пењушката, влегува во одајата каде што седеле гостите, видел оти биле за секнување фитилите на свеќите (зашто понапред гореле свеќи, а не газија како сега), ги секнува со една брзина и после ја наместува пењушката право на огнот каде што требало.

- Е, - им вели – вие сеедно се карате кој колку земал и зошто едниот земал повеќе, а другиот помалку. Видовте ли сега кој за колку чини? Ете зошто едниот зема повеќе, а другиот помалку. Уште еднаш да не ве чујам да се карате!...

Ете така умниот човек им дал да разберат кој колку пари чини.“

Во оваа приказна се препознава моралната вредност *праведност*, со која се истакнува мајсторот, кој соодветно ги наградувал измеќарите во склад со нивното залагање на работното место. Освен тоа, мајсторот на мудар и убедлив начин им ставил до знаење на двајцата измеќари кои се бунеле зошто нивните плати се помали во однос на третиот.

Со оваа приказна, на учениците им се испраќа порака да бидат вредни во животот и посветени на работата, затоа што колку повеќе ќе бидат посветени на својата работа, толку повеќе ќе бидат наградувани.

На стр. 52 е објавен расказот „Пејо со туѓи чизми на оро“ од Стале Попов:

На еден Велигден, Пејо немал чизми за на оро, та позајмил едни чизми од комшијата – чорбаџија. Дошол Пејо на сред село и се фатил на оро. Се разиграл Пејо, се разрипал, камења корни со чизмите.

Го видел чорбаџијата и му се сторило оти ќе му ги искине чизмите Пејо, па му рекол:

- Море Пејо, полека, ми ги искина чизмите! Што ќе обујам јас утре?

Слушал Пејо, ама слушнале и сите на оро то оти Пејо игра со туѓи чизми. Се навредил Пејо и веднаш ги собул и му ги фрлил на чорбаџијата.

Тоа го здогледал друг чорбаџија, го повикал Пеја настрана и му шепнал да отиде кај него дома и да ѝ рече на жена му да му ги даде неговите чизми.

Отишол Пејо кај чорбаџијата и за еден час пак се вратил со нови чизми. Се вратил и пак го повел танецот.

Кога поминал пред чорбаџијата, тој уште посилено од првиот почнал да вика:

- Рипај, Пејо, нарипај се, искини ги, стопанка им, јас не ги жалам. Ми дал Господ, нови ќе си купам!

Кога Пејо го слушнал, веднаш застанал, ги собул и овие чизми и му ги фрлил и на овој чорбаџија како и на првиот, велејќи му:

- На ти ги, чорбаџи, твоите чизми! Јас ќе си играм со моите! – и го повел танецот бос.

Пораката од овој текст е дека оние што имаат повеќе материјални богатства и им помагаат на оние кои немаат, не смеат да се фалат со тоа пред други затоа што ќе ги навредат, па исто како да не им ни помогнале. Во случајов обата чорбаџии се пофалиле јавно за чизмите што му ги дале на Пејо, заради што тој се навредил и им ги вратил назад.

Исто така, порака од овој расказ кон учениците е и да се трудат што помалку да бараат материјална помош ако за тоа нема којзнае каква потреба (факт е дека Пејо можел да игра оро и без чизми), туку да го користат тоа што го имаат за да не ризикуваат да се најдат во евентуални непријатни ситуации да бидат навредени и понижени од оние кои им помогнале.

На стр. 127 е објавен текстот „Со петка до училиште“ од Соња Јовановска:

Будилникот тоа утро засвони цел час порано. Не беше грешка, така намерно го намести татко ми. Преселбата заврши и таа ме оддалечи неколку километри од моето училиште, па морав да патувам со автобус. Возбудата растеше. Подготвен се најдов пред зградата каде ме сретнаа новите соседи, а јас љубезно ги поздравив:

- Добро утро и среќен ви ден!

Следуваше љубезен одговор:

- Да си жив и здрав, среќа да те следи на училиште!

Некако добив елан и тргнав кон автобуската станица. Мојата „петка“ итотуку пристигнуваше полна со патници како торба полна со одлични оценки. Вратата се отвори и јас се качив, обраќајќи му се на возачот.

- Ќе ве молам еден билет, но за повеќе возења. Од денес сум ваш редовен муштерија.

Повели момче, за десет возења. – ми го подаде билетот возачот.

- Благодарам! – му реков и се упатив кон средината на возилото.

Се возев неколку минути кога ја здогледав училишната зграда.

- Извинете! – ѝ реков на жената пред мене. Тоа е моето училиште, морам веднаш да слезам!

- Повели момче, помини. – љубезно ми се насмеа и јас слегов.

Весел дојдов во училиштето и веднаш им се пофалив на другарите дека сега патот до училиштето ми е поинтересен.

- Ќе ни го покажеш ли твојот нов дом? – ме запрашаа соучениците.

- Секако, само повелете, ќе појдеме заедно, ќе ви го покажам моето новоизградено катче, полно со предизвици. – се насмевнав со загадочен израз кој веднаш морав да го сменам зашто веднаш наставничката. Станавме и во еден глас ја поздравивме – Добар ден!

Таа отпоздрави и часот започна. Потонав во светот на новите знаења што се пластеа во мојот ум.

А, забавата со другарите? Таа ќе дојде како награда. Ќе им предложам да појдеме во театар. Ќе ми се придружите ли и вие?

Ах, да, заборавив, на час не се зборува.

Иако најверојатно наменски напишан (специјално за учебникот), овој текст претставува јасна и децидно артикулирана порака кон учениците како треба да се однесуваат во својата околина. Љубезноста треба да е присутна на секое место и во секое време (за време на средбата со соседите, во автобусот, во училницата...). Само со љубезното однесување можеме да се надеваме дека и другите со нас така ќе се однесуваат. Истовремено главниот лик од овој текст е свесен и дека за време на часовите не треба да се зборува со што и овде

покажува морална свест, т.е. почит кон нормите за однесување за време на часовите.

* * *

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за VI одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска се застапени доволен број текстови кои во себе содржат морални содржини. Љубовта кон татковината, љубовта на родителот кон детето и обратно, љубовта кон припадниците на спротивниот пол, почитта кон јазикот, помошта кон постарите, добродушноста, милосрдноста, љубезноста, правдољубивоста и други морални вредности се претставени во овој учебник. Посебно внимание е обрнато и на љубезното однесување на учениците.

5.1.7. Учебникот „Македонски јазик за VII одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска

Во продолжение ќе направиме осврт на некои од текстовите со содржини посветени на моралните вредности од учебникот „Македонски јазик за VII одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска.

На стр. 62 е објавена народната песна под наслов „Заљубиле се две луди млади“:

ЗАЉУБИЛЕ СЕ ДВЕ ЛУДИ МЛАДИ
Заљубиле се, душо две луди млади,
две луди млади, две аџамии,
не ми умеат как да се љубат:
мома ја љуби со црни очи,
лудо го љуби со сувогрозје.
Ми ги дочула кучка маштеа,
та ми отишла на нови пазар,
та ми купила горка вода,

та ми отрула две луди млади.
Лудо ми умре кун пладнината,
мома ми умре кун квечерина.
Та ми дочула кучка маштеа,
та ми прегнала четворна кола,
та ги однесла меѓу два друма;
мома закопа меѓу два друма,
лудо закопа меѓу три друмје.
Мома излезе долга лозница,
лудо излезе црвен трендафил.
Одошто љубов што си имале,
мома ми пушти лоза кун лудо,
лудо ми пушти мишка трендафил,
мишка трендафил кун мала мома.
Одошто љубов што си имаа,
двајцата млади ми се здружија.
Пак си дочула кучка маштеа,
та си отишла дури дома е,
и та си зела остроно сорче,
та ми отишла меѓу два друма,
та ми исекла долга лозница;
пак си отиде меѓу три друмје,
та ми исекла црвен трендафил.
Та ми отишла дури дома си,
та ми запали два силни огна,
та ми изгоре долга лозница,
та ми изгоре црвен трендафил,
та ми се стори белана пепел.
Та ја собрала белана пепел,
та ја фрлила во градинчето;
та ми излезе рамен босиљок,

*што ми го носат све јуначиња,
све јуначиња под фесоине,
а девојкине под пазуине,
а дечињана во рачињана.*

Како што напредува возраста на учениците, толку повеќе во учебниците се јавуваат текстови со (условно кажано) „поекстремни“ содржини. Таков е текстот и на оваа народна песна наменет за седмодделенците. Сепак и преку неговата исклучително сурова содржина, кон учениците се праќаат одредени пораки. Една од овие пораки е поврзана со монструозниот лик на маќеата, која ги убила двајцата вљубени само затоа што се сакале и притоа немале никаква вина. Сметаме дека пораката овде е тесно поврзана со револтот што се јавува кај секој конзумент на овој текст кон чудовишниот лик на маќеата и сочувството кон безграничната љубов на младите која продолжила и по нивната физичка смрт.

Да го кажеме и тоа дека учениците за прв пат во седмо одделение се среќаваат со волку суров лик и сигурно дека тоа не е случајно. Поради тоа, порака од овој текст може да биде и самото психолошко подготвување на учениците (кои се на возраст на прагот од пубертетот) дека во животот понекогаш можат да се сретнат со секакви личности, меѓу кои и такви кои се опседнати со злоба, па треба да се подготват како да се однесуваат и заштитат од таквите.

Значи, овде имаме пораки кон учениците преку еден исклучително негативен лик.

Сигурно дека висока морална порака претставува и самата безгранична љубов помеѓу двајцата млади која постојано пркосела на злобата на маќеата.

Кога сме кај љубовта помеѓу двајца млади, ќе ја спомнеме и народната песна (романса) под наслов „Питал ја Стојан Бојана“, објавена на стр. 66. Во оваа песна е прикажана љубовта помеѓу младите Стојан и Бојана. Но, нејзината мајка се спротивставувала на оваа љубов поради што Бојана тешко се разболела и умрела. Тогаш мајка ѝ паднала во очај и длабоко се покајала. Во разговор со своите синови (браќа на Бојана) барала начин како да ја оживее. По неколкуте безуспешни обиди, еден од синовите ѝ рекол да го доведат Стојан затоа што

Бојана поради него умрела. Така и направиле. Го довеле Стојан кој, откако седнал до Бојана, таа оживеала на радост на сите присутни.

Од аспект на моралните пораки, овде јасно се препознава љубовта (која е еден од темелите на секоја морална вредност). Прво, овде е љубовта на Бојана кон Стојан, која била толку голема што таа дури и се разболела и умрела. Потоа овде е љубовта на Стојан кој Бојана кој, веднаш откако бил повикан, дошол кај неа и помогнал во нејзиното оживување. Секако дека овде е и силната љубов на мајката кон Бојана, која направила се за да ја оживее својата ќерка, а овде е и љубовта на браќата кон Бојана, кои исто така помагале за нејзиното оживување. На крајот да го спомнеме и покајувањето на мајката, која ја сфатила својата грешка и со сите сили се обидувала истата на ја поправи.

Како илустрација за темата љубов помеѓу двајца млади во учебникот се објавени и други творби, како на пример: песната „Вечна љубов“ од Јован Јовановиќ – Змај (стр. 67), македонската народна песна „Ајде Милке да бегаме“ (стр. 72), песната „Бисера“ од Константин Миладинов (стр. 75) и општо познатата песна „Македонско девојче“ (стр. 72).

Љубовта на сопругата кон сопругот кој е заминат на печалба во туѓина е прикажана и во извадокот од драмата „Чест“ од Васил Иљоски (објавена на стр. 99 – 101). Во овој извадок е прикажан копнежот на невестата Милка по својот сакан, кој заминал во туѓина на печалба. Тој копнеж бил толку голем што таа дури посакала да се престори во птица и да одлети кај него. Овде е прикажан и ликот на сестрата на печалбарот Магда, пред која Милка си ја искажувала тагата. Покрај љубовта, може да се каже дека во овој извадок е прикажана и високата моралната вредност на Магда, преку пружањето утеха (како еден вид духовна помош) на својата снаа Милка во тешките мигови кои ги преживувала.

Во учебникот што го обработуваме, на стр. 81, објавена е песната „Песна за татко ми“ од Видое Подгорец (стр. 81),

ПЕСНА ЗА ТАТКО МИ

Секоја вечер уморен тој ни се враќа

кога денот кон залез јазди

и секоја приквечер лицето негово добро

*нова брчка го бразди.
И започнувајќи ја својата приказна нова
донесена од полето,
тој ми ја открива вистината за лебот и земјата
и убавината на пролетта.
Потоа долго е замолчан и со испукана рака
ја гали мојата коса,
а јас го чувствувам немиот тек на приказната
како здив на ливада в роса.
Секоја приквечер уморен тој ни се враќа
сонцето кога зајдува
и в секоја брчка лицето што му го бразди
по една добрина најдувам.*

Оваа песна е посветена на искажувањето почит и љубов на синот кон таткото, кој со најголем пиетет зборува за својот татко.

Од стиховите може да се согледа и високиот морален лик на таткото, кој секојдневно се враќал дома уморен од работа, па сепак наоѓал време да покаже нежност кон својот син. Значи, една од моралните пораки овде е да се сака и почитува родителот, кој се грижи за децата. Истовремено имаме и морална порака кон децата како треба да се однесуваат кога тие ќе станат родители, во смисла секогаш (дури и кога се уморни) да покажуваат нежност и љубов кон своите деца.

*

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за VII одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска се застапени содржини во кои се препознаваат пораки посветени на моралните вредности. Притоа, овде доминираат содржини посветени на различните видови љубов и почитта кон родителите.

5.1.8. Учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски

Ќе направиме преглед на тектовите со содржини посветени на моралните вредности и во учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски.

На стр. 53 објавена е песната под наслов „Треба да бидеме подобри“ од познатиот македонски поет Ацо Шопов:

ТРЕБА ДА БИДЕМЕ ПОДОБРИ

Треба да бидеме подобри.

Треба да бидеме подобри.

Подобри од црвеното срце на лебот

од кој ни мириса сета соба

на Сонце, Земја и Глад.

Треба да бидеме подобри.

Треба да бидеме подобри.

Подобри од белите усни на водите

кои, љубејќи ги твоите колена,

шепотат за сите суводолици

и сите грла што сонуваат вино.

Треба да бидеме подобри.

Треба да бидеме подобри.

Во песната, преку метафори, е упатена јасна порака кон сите луѓе, колку и да се добри во своето однесување, да бидат уште подобри, во смисла дека добрината не смее да има граници.

На стр. 60 од учебникот е објавен извадок од романот за млади „Марта“ од Горјан Петревски. Во овој извадок е прикажано разгледувањето на стариот албум со фотографии од страна на Марта и нејзината мајка. На некои од тие

фотографии е и таткото на Марта, кој живеел одвоено од нив и воопшто не знаел дека има ќерка. Всушност, овој извадок треба да послужи само како вовед во запознавањето на учениците со целата содржина на романот (кој впрочем е застапен и како лектира за седмо одделение). Конкретно, од аспект на темата што ја обработуваме, учениците треба да се запознаат со високиот морален лик на таткото кој, откако разбрал дека има дете (за што го известиле преку писмо другарите на Марта), веднаш се вратил од странство и останал да живее со семејството.

На стр. 86 е објавена песната под наслов „Верноста на билките“ од Науме Радически.

ВЕРНОСТА НА БИЛКИТЕ

Одамна се вратија неколкуте бели кокичиња во нашиот двор

и веќе ги наведнаа главчињата од чекање и - од жал

Ете ја дури и единствената жолта качунка

што премолчувала не една, а две - три зими

откако беше пренесена од дабовските ридишта.

И таа сега - во надеж - весело чека.

Колку ли ќе издржи

и кој кого ќе го надвиши

во оваа верност што не можеме да ја насетиме,

та ја изневеруваме небрежно или грдо.

Ама најверни

и пред сите и пред с# први

тука се моите пламнати јаглики -

мојата најскриена болка

и мојата радост.

Тие уште од век

*и пред век ме болуваат само мене
Тоа се боите што го исполнуваат мојот астрален сон
и што викаат пред бескрајните патишта на мојата сенка.
Нивната заумна верност уште пред нас е таму
бесповратно каде што ќе се најдат
нашите души - а не ние.*

Низ различни текстови и низ различни учебници досега сретнавме поголем број творби посветени на различните видови љубов. Веќе разгледавме текстови во кои е опишана љубовта кон: татковината, саканата девојка, саканото момче, мајката, таткото, децата, па дури и животните. Овде сега за прв пат се среќаваме со уште еден вид љубов, а тоа е љубовта кон цвеќињата, т.е. растенијата. Со ова практично имаме уште една морална порака – да се сакаат и да се негуваат растенијата кои исто така се живи и беспомошни суштества, но кои им го разубавуваат животот на луѓето, а во крајна линија и помагаат во одржувањето на животот на Земјата.

На стр. 113 – 115 и во овој учебник е објавен извадок од „Македонска крвава свадба“. Конкретно овде е предадена сцената со сослушувањето на Цвета пред валијата и пред рускиот конзул (а секако и пред нејзиното семејство и селаните) кога таа јавно требало да изјави дали била сосила грабната или доброволно заминала кај бегот. Во оваа сцена како лик со висока морална вредност е претставен ликот на Турчинот Орхан кој исто така јавно посведочил против бегот. И останатите селани тоа го направиле, а на крајот и самата Цвета кажала дека е грабната и дека бегот ѝ се заканувал дека, ако го каже тоа, ќе го ослепе брат ѝ. Се разбира дека и во овој случај наставникот треба да им даде дополнителни објаснувања на учениците во врска со целата содржина на драмата и времето во кое се случува дејствието за да можат што подобро да ги сфатат моралните пораки од нејзината содржина.

На стр. 131 е објавен извадок од романот за млади под наслов „Збунети години“ од Велко Неделковски. Извадокот е објавен под наслов „Првото писмо“ и главна тема во него е симпатијата што детето Борче ја негува кон девојчето

Виолетка. Овде е и ликот на Димитар (другар на Борче од одделението) кого Борче го замолил да ѝ однесе љубовно писмо на Виолетка. Но, потоа кај Борче се јавила морална дилема дали постапил правилно кога му се доверил на Димитар, т.е. почнал да се сомнева дали Димитар кришум ќе го прочита писмото до Виолетка. Од аспект на темата што ја обоботуваме, наставникот би требало да им ја раскаже на учениците целата содржина на романот, а потоа да поведат дискусија во врска со моралниот аспект на некои ликови и ситуации.

*

Да заклучиме дека и во учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски се застапени текстови со морални вредности, во кои доминираат: љубовта, добрината, чесноста, верноста и сл.

5.1.9. Учебникот „Македонски јазик за 8 одделение на осумгодишно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска

Во продолжение ќе го разгледаме и учебникот „Македонски јазик за 8 одделение на осумгодишно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска.

На стр. 49 е објавен извадок од познатата поема „Сердарот“ од Григор Прличев. Со дополнителни објаснувања од страна на наставникот во врска со содржината на поемата, на учениците, меѓу другото, треба да им се потенцира и високиот морален лик на Кузман Капидан, кој дури и својот живот го жртвувал поради одбрана на сиромашните и угнетуваните. Воедно, преку оваа поема и на учениците од осмо одделение им се сугерира да го почитуваат своето минато и борците за правда каков што впрочем е случајот и со претходните одделенија.

Творба за борбата на нашите предци против духовното поробување е објавена и на стр. 101 и 102. Тоа е извадок од биографијата за Константин

Миладинов од Ѓорѓи Абаџиев, во која е спомната борбата на Миладинов против грчкото духовно влијание во Македонија.

Творба преку која се испраќа порака за почит кон нашето минато се и текстовите од Лазо Каровски под наслов: „Климент“, што претставува извадок од книгата „Климент Охридски“ и „Кај царот Ростислав“ што претставува извадок од книгата „Наум Охридски“. Во овој контекст може да се смести и текстот „Мерак по книга“ што претставува извадок од „Автобиографија“ од Марко Цепенков, како и текстот „Мост на епохите“ (објавена на стр. 120 – 121) што претставува извадок од „Животописот“ на Коста Солев Рацин..

Творби во кои се потенцира љубовта кон татковината се застапени и во овој учебник. На стр. 54 во целост е објавена познатата песна „Т’га за југ“ од Константин Миладинов, а на стр. 57 е објавена песната „О, таа земја“ од Љубен Ташковски.

Љубовта на сестрата кон братот е претставена во извадокот од епската народна песна „Болен Дојчин“ (стр. 157 – 158).

Творба посветена на љубов кон спротивниот пол е извадокот од романот под наслов „Снеговите на Климентина Евин“ од Горјан Петревски. Тоа всушност е љубовен роман во кој ученичката и спортист Климентина Евин се вљубува во својот професор по физика.

На истата тема (љубов кон спротивниот пол) е и текстот „Писмо“ од Велко Неделковски (објавен на стр. 87), кој претставува извадок од неговиот роман „Збунети години“. Овој текст веќе го претставивме во учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски.

На оваа тема е и песната „Рането срце“ од Коле Неделковски, објавена на стр. 149.

На стр. 141-143 е објавен извадок од светски познатото дело „Ромео и Јулија“ од Вилијам Шекспир. И овде би требало наставникот, со помош ма дополнителни објаснувања во врска со содржината на ова дело, да им укаже на учениците за моралните пораки што ги содржи ова ремек-дело на светската литература.

На стр. 93 – 96 е објавен извадок од драмата „Бегалка“ од Васил Иљоски. И овде наставникот треба да им го претстави на учениците целиот текст за да се осознаат и сфатат моралните пораки што истиот ги содржи.

На стр. 98 и 99 е претставен извадок и од „Македонска крвава свадба“, за кое дело исто така претходно коментиравме.

На стр. 124 и 125 се објавени три кратки текстови посветени на комуникација со службени лица и институции. Поради нивната тематска сличност, ќе ја предадеме содржината на само еден од нив:

ВО БИБЛИОТЕКА

Ученик приоѓа на пријавница на влезот во Градската библиотека:

Добар ден, дали може да ме упатите во детскиот оддел на библиотеката?

Службеник: Добар ден. Ќе ве упатам во детскиот оддел, но прво треба да ми ја дадете вашта ученичка легитимација.

Ученик (ја вади легитимацијата и ја подава): Еве, повелете.

Службеник: Благодарам (ја разгледува и ја враќа). Повелете на првиот кат, лево.

Ученик: Благодарам (заминува).

(Кај библиотекарката)

Ученик: Добар ден. Би сакал да ја зема книгата „Исти очи“ од Горан Петрески.

Библиотекар: Може, но дајте ми ја членската карта.

Ученик: Повелете.

Библиотекар: (заведува податоци) Момент, сега ќе ја донесам. (Бара по полиците и се враќа). Повели, позајмувањето чини десет денари.

Ученик: Повелете.

Библиотекар: Благодарам и довидување.

Ученик: Довидување.

И овде (исто како и во учебникот за шесто одделение од истите авторки Снежана Велкова и Соња Јовановска) имаме специјално напишани текстови, чија содржина е насочена кон љубезното и културно однесување на учениците какво

што треба да поседува секоја личност која ги негува позитивните морални вредности.

На стр. 161 - 163 е објавен расказот „Огледалца“ од Јован Стрезовски. Во овој расказ детето Војче се обложило на парче алва со својот другар Стојче дека ќе прескокне некоја голема дупка. Војче се залетал, мислејќи дека лесно ќе ја прескокне, но непосредно пред да скокне, некој му ставил сопка и тој паднал во дупката при што си ја скршил раката. Војче не успеал да види кој му ставил сопка. По неколку дена, додека лежел дома со раката во гипс, под прозорецот на неговата соба дошол Стојче и го повикал да се симне. Војче се симнал и меѓу нив започнал разговор:

(...)

- *Како ти е раката? – ме прашува Стојче.*

- *Уште два-три дена ќе можам да ја мрдам.*

- *Верувај ми, Војче, премногу бев загрижен. Сиве денови мислев: ах, дали ќе ти помине... Мнозина ми велее: Му отиде раката! У- ха, сета е искршена. Ќе го носат в болница за да му ја сечат. Ќе заплачев, верувај ми, Војче. Мајка ми ја терав да те види како си. „Ајде, вели, што ме тераш мене! Тебе ти е другар.“ И еве дојдов. Само те молам нешто да ми простиш. И... и нема да се луташ?*

- *Боже пази, зошто да се лутам?*

- *Јас те турнав... Сакав само така... да направам смеа. Не помислив што може да стане. А потоа премногу се уплашив. Немав смелост... Ми простуваш, Војче?*

Го гледам, подголтнува. Намовнат е целиот. Ја наведнувам главата и гледам пред нозете:

- *Ти простувам. – велам.*

- *Сега ми е полесно. Многу ти благодарам. Еве ти ја алвата: заслужено ја имаш. Ако не ти попречев, знам ќе ја рипнешеш...*

Обата лика од овој расказ покажале дека имаат висока морална вредност. Откако направил непромислен потег Стојче, со денови немал мир во мислите. Совеќа го гризела и постојано мислел на состојбата на својот другар кому му нанел сериозна телесна повреда поради сопствената грешка (иако немал таква

намера). И конечно, дошол кај својот другар Војче при што не само што му признал дека тој го турнал, туку истовремено и побарал прошка од него. Веднаш потоа му ја дал и алвата поради која се обложиле.

Висока морална вредност покажал и самиот Војче кој, иако повреден, сепак му простил на Стојче откако видел дека тој искрено се кае.

Моралната пораката кон учениците овде е јасна и недвосмислена. Грешките што случајно ги правиме и со кои некого повредуваме, треба да ги признаваме и да бараме прошка од страна на повредениот.

Исто така, ако некој нам ни направи ненамерно некоја штета и ако притоа искрено се извини, тоа треба да го прифатиме и да му простиме.

6. ЗАКЛУЧОК

Од прегледот и анализата на девет учебници по македонски јазик наменети за основните училишта во Република Македонија (предметна настава) за учебната 2010/2011 година од аспект на темата на овој труд, а тоа е застапеноста на текстови со содржини посветени на моралните вредности, можат да се извлечат следниве заклучоци:

1) Во сите учебници без исклучок застапени се текстови со содржини посветени на моралните вредности.

2) Текстовите со содржини посветени на моралните вредности се прилагодени според возраста на учениците (што, впрочем, е случај и со сите останати содржини од учебниците). Така, на пример, во некои текстови за седмо одделение, опишаните ликови во нив исто така се ученици во седмо одделение и сл. Ова е многу важно и е целосно во склад со методите на моралното воспитание кои веќе ги објаснивме и кои исто така укажуваат на значењето на етапноста во моралното воспитание, која пак е во склад со возраста на учениците.

3) Текстовите со содржини посветени на моралните вредности се објавени во различни литературни жанрови и тоа:

а) Прозни текстови. Среди нив се забележуваат кратки раскази (кои се предадени во целост) и извадоци од поголеми текстови (романи, биографии и сл.).

б) Поезија, која воглавно се состои од кратки песни, но и извадоци од поеми.

в) Драмски текстови, кои исто така воглавно се извадоци од драми.

4) Од аспект на авторите на текстови со содржини посветени на моралните вредности, се забележуваат:

а) Авторски текстови

б) Текстови од народното творештво

5) Кај авторските текстови се забележуваат:

а) Автори со потекло од Македонија (Македонци, Албанци...)

б) Странски автори (повеќе или помалку познати, припадници на разни народи)

6) Кај текстовите од народното творештво се застапени:

а) Македонски народни умотворби

б) Народни умотворби од други народи

Сметаме дека ваквата широка лепеза од автори од разни поднебја и народи исто така има свое значење и тежина затоа што на учениците им се испраќа порака дека најзначајните морални вредности се универзални без оглед за кој народ станува збор или за кој временски период, т.е. дека автори од разни земји и временски периоди пишувале и ги третирале подеднакво општочовечките заеднички морални вредности.

7) Од аспект на ликовите во текстовите со содржини посветени на моралните вредности моралните пораки се пренесни преку:

а) Позитивни ликови и нивни дејства

б) Негативни ликови и нивни дејства

Позитивните ликови и нивните високо морални дејства доминираат во текстовите со содржини посветени на моралните вредности. Тоа се деца или возрасни кои прават добри и чесни дела што треба да им послужат како пример на учениците.

Негативните ликови и нивните дејства се претставени како антипод на позитивните ликови. Преку нивното очигледно негативно, неморално и нечесно однесување, на учениците им се испраќа порака како не треба да се однесуваат во животот. Затоа сметаме дека и претставувањето на вакви ликови има свој придонес во моралното воспитание на учениците.

8) Од аспект на јасноста во пренесувањето на моралните пораки од текстовите со содржини посветени на моралните вредности, сметаме дека постојат текстови кои сами по себе, јасно и недвосмислено со самата своја содржина упатуваат недвосмислени морални пораки без потреба да бидат дообјаснувани.

Наспроти нив постојат и текстови за кои, за да бидат правилно и целосно сфатени, потребно е дополнително објаснување од страна на наставникот. Ова посебно важи за текстовите кои претставуваат извадоци од поголеми дела, па така наставникот треба да им ја раскаже накратко содржината на целото дело. Освен тоа, за некои дела од минатото (како што е, на пример, извадокот од „Македонска крвава свадба“) наставникот, не само што треба да им ја раскаже целата содржина на учениците, туку треба и да им ги објасни условите кои владееле во тоа време за да можат да сфатат зошто било толку важно неменувањето на верата.

9) За правилно сфаќање на пораките на сите текстови со содржини посветени на моралните вредности (без оглед на тоа колку јасно истите се презентирани) многу важна улога треба да одигра наставникот, кој треба (освен потребните дообјаснувања за самата содржина и за моралните пораки застапени во неа) да иницира и разговори со учениците посветени на моралниот аспект на текстовите, за време на кои учениците ќе бидат поттикнувани и насочувани кон правилно сфаќање на моралните пораки што текстот ги нуди.

10) Во текстовите со содржини посветени на моралните вредности се среќаваат следниве морални вредности:

а) Љубов, која е основа за секоја морална вредност. Претставена е љубовта: на родител кон својата рожба и обратно; на брат кон сестра и обратно; љубов кон припадник на спротивниот пол; љубов кон татковината, љубов кон животните и растенијата и т.н.

б) Почит. Претставена е почит кон постарите, почит кон минатото и борбата на нашиот народ, почит кон културното наследство и т.н.

- в) Праведност.
- г) Љубезност
- д) Хуманост
- ѓ) Добродушност
- е) Милозливост
- ж) Добродетелност
- з) Покајување за направената грешка
- с) Простување
- и) Одговорност кон извршувањето на задачите
- ј) Помагање на послабите и на оние на кои им е потребна помош
- к) Верност
- л) Трудољубивост
- љ) Искреност

11) Не е едноставно да се одговори на прашањето дали претставените текстови со содржини посветени на моралните вредности се во доволен број застапени во учебниците по македонски јазик во основното образование (предметна настава) во Република Македонија. Ова, заради фактот што сметаме дека во процесот на морално воспитување во воспитно-образовниот процес не е важен квантитетот, туку квалитетот на ваквите текстови. Неколку добри и квалитетни текстови со јасни и недвосмислени морални пораки можат да остават поголем ефект во однос на поголем број текстови чии морални пораки не се сосема јасно артикулирани. Во овде наведените учебници сметаме дека постојат квалитетни текстови со содржини посветени на моралните вредности.

Токму поради ова причина сметаме дека нема да биде од полза евентуалното табеларно претставување на застапеноста на моралните вредности пеодинечно во текстовите во спомнативе учебници. На пример, во некој учебник, може да има пет текстови посветени на чесноста, а во друг само два. Ако го претставиме ова табеларно, ќе испадне дека првиот учебник е *подобар* за моралното воспитување на учениците во врска со чесноста (затоа што има пет текстови посветени на чесноста). Но, тоа не мора да е така. Имено, двата текста

објавени во вториот учебник можат да бидат посилни и поубедливи во однос петте објавени во првиот, па така вториот учебник практично ќе биде подобар за моралното воспитување на ученицитево врска со чесноста. Ете затоа сметаме дека табеларното прикажување на поединечните морални вредности не мора да биде одраз на вистинската состојба и слика на учебниците од аспект на нивната улога во процесот на моралното воспитување на учениците.

12) За моралните вредности може да се зборува не само на часовите по литература туку и на часовите од граматика, медиумска култура, писмени и говорни вежби, лектира, па и за време на неформалните разговори со учениците.

Да го земеме на пример подрачјето Граматика. Во овие лекции главно е опфатено изучување на граматички и правописни правила и дефиниции. Но, сите тие правила и дефиниции, за да бидат сфатени и разбрани од страна на учениците, треба да се илустрираат со примери. Па токму овие примери, кои наставникот ги пишува на табла, а учениците ги запишуваат во тетратките, можат да даваат морални поуки, а истовремено да одговараат на барањата од лекцијата.

Да ја земеме за пример лекцијата за прилози. На учениците може да им се даде следниот пример: *Во реченицата „Илјада пријатели се малку, а еден непријател е многу“, пронајди ги прилозите.* Откако учениците ќе ги пронајдат прилозите за количина, „малку“ и „многу“, наставникот може да поразговара со нив и за значењето на запишаната поговорка.

Или, на пример лекцијата „Глаголски именки“. Откако наставникот ќе ја предаде лекцијата, во делот од часот посветен за вежби, може да побара од учениците да напишат неколку глаголски именки со кои ќе бидат означени позитивни човекови особини (на пример: толерирање почитување, помагање, разбирање, давање, сакање...), за кои исто така може да се поведе разговор.

Примери можеме да набројуваме многу. Значи, освен подрачјето Литература, и подрачјето Граматика нуди можности за промовирање на моралните вредности.

Моралните вредности можат да се промовираат и преку соодветно одбрани текстови во подрачјето Медиумска култура. Самото име Медиумска култура значи дека учениците добиваат сознанија за печатените и електронски медиуми. За таа цел во учебниците по македонски јазик се застапени одредени текстови како илустрација за она што се учи, но наставникот може да посочи и други текстови (написи во весници, списанија, извадоци од Интернет, радио или телевизиски снимки и слично), кои нудат јасни морални пораки.

Писмените и говорни вежби се одлична можност учениците да размислуваат, пишуваат или говорат на тема поврзана со некоја морална вредност. Еве неколку можни наслови за писмена или говорна вежба:

Се покајав за направената грешка

Искреноста на мојот другар ме натера да размислам

Праведноста, чесноста и хуманоста го прават човекот голем

Денес направив добро дело

Нејзината љубезност ги освои сите и сл.

Во погорните одделенија особено интересни часови за учениците се говорните вежби во вид на дебата. И тогаш наставникот може да сугерира или да извлече од учениците некоја интересна тема, посветена на моралните вредности, на која тие ќе дебатираат.

Читањето лектури е исто така многу важно за учениците. Лектирите го збогатуваат нивниот речнички фонд, ја развиваат нивната фантазија, им овозможуваат да патуваат низ времето, да среќаваат различни ликови и т.н. Исто така соодветно одбраната лектира од страна на наставникот може да понуди содржини со различни морални вредности.

На крајот од сето досега изнесено апелираме и во иднина во учебниците по македонски јазик во предметната настава - деветгодишното образование во Република Македонија да бидат застапени квалитетни текстови чие изучување ќе придонесе во оформувањето на моралниот лик на ученикот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

„All About Philosophy - The Big Questions“ (2002 – 2011)
<http://www.allaboutphilosophy.org/moral-values-faq.htm>, AllAboutPhilosophy.org

Bezic, Zivan (2010), *“Etika i Mora”*.

Bentley, Jerry H. (2006). *Traditions & Encounters a Global Perspective on the Past*.
New York: McGraw-Hil.

Библија (на македонски) <http://www.mkbible.net/>

"Bulling, Anti-bullying Legislation, and School Safety". Schoolsecurity.org.
<http://www.schoolsecurity.org/trends/bullying.html>. Retrieved 2009-10-03.

Vukasovic, A. (1974) *Moralni odgoj*, Zagreb, Liber

Grgin , T. (1996), *Edukacijska psihologija*, Jastrebarsko, Naklada Slap.

Gunther, K. H. (1994), Friedrich Adolph Wilhelm Disterweg, *Thinkers on Education*,
Paris , UNESCO.

Јесипов Г. К. Гончаров, Н. К. (1949) *„Педагогика“*, Знање, Београд,

Конески, Блаже (1966), *„Книга за Климент Охридски“*, Кочо Рацин, Скопје.

Куран http://gusic.tripod.com/kuran_bos/index.htm

Merson, J.,(1990) *The Genius That Was China: East and West in the Making of the Modern World*, (Overlook Press).

M. R. Heafford (1967), *Pestalozzi: His Thought and Its Relevance Today*

Online Etymology Dictionary; H.G. Liddell & R. Scott, A Greek-English Lexicon

Peterson, Christopher, and Martin E. P. Seligman (2004). *Character Strengths and Virtues*. Oxford: Oxford University Press.

Петрова Ѓоргева, Емилија (2005), „Современото училиште и моралното воспитание“, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип.

Петрова Ѓоргева, Емилија (2010). „Основи на педагогија“

Plutarch, Lives

Riché, Pierre (1978): "Education and Culture in the Barbarian West: From the Sixth through the Eighth Century", Columbia: University of South Carolina Press, ISBN 0-87249-376-8.

Rizzolatti, Giacomo (1996), *Premotor cortex and the recognition of motor actions*, Cognitive Brain Research

Rot, N. (1987) *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd, Zavod za udjbenike i nastavna sredstva

Shermer, Michael (2004), "*Transcendent Morality, The Science of Good and Evil*." ISBN 0805075208

"School Vandalism Takes Its Toll". Wrensolutions.com. <http://wrensolutions.com/EducationBlog/tabid/532/EntryID/55/Default.aspx>. Retrieved 2009.

Soothill, William Edward (1910), *The Analects of Confucius* by (Yokohama: Fukuin Printing.

Stewart, D. S. (1987) *Adult Learning in America. Eduard Lindeman and his agenda for lifelong education*, Malabar, Florida: Krieger.

"Survey confirms student stress, but next step is unclear (May 06, 2005)".
Paloaltoonline.com. 2005-05-06.

Talmud

"Teacher Support for England & Wales". Teachersupport.info.
<http://www.teachersupport.info/>. Retrieved 2009-10-03.

"Teacher Support for Scotland". Teachersupport.info.
<http://www.teachersupport.info/scotland>. Retrieved 2009-10-03.

Темков, Кирил „Основните вредности на заедничкото живеење“, „Нова Македонија“, бр. 2879

The Jewish Encyclopedia

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=699&letter=C&search=compassin>

Waley, A. (1958), *The Way and Its Power: A Study of the Tao Te Ching and Its Place in Chinese Thought*, Grove Press. ISBN 0-8021-5085-3.

Watters. Thomas (1904), *On Yuan Chwang's Travels in India*. Vol. I, London

"Work-Related Stress in teaching". Wrsrecovery.com. <http://www.wrsrecovery.com/>. Retrieved 2009-10-03.

http://www.paloaltoonline.com/weekly/morgue/2005/2005_05_06.stress06.shtml. Retrieved 2009-10-03.

Учебник по македонски јазик за петто одделение од Љубица Севдинска и Весна Настоска

Учебникот „Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование“ од Косара Гочкова

Учебникот „Македонски јазик за V одделение “ од Нада Николовска, Лилјана Ефтимова и Анастасија Стојанова

Учебникот „Македонски јазик за VI одделение, основно образование“ од Билјана Димовска и Сузана Цветковиќ

Учебникот „Македонски јазик за шесто одделение во осумгодишно основно образование“ од Раско Лозановски и Зорица Русевска

Учебникот „Македонски јазик за VII одделение за основно образование“ од авторките Снежана Велкова и Соња Јовановска

Учебникот „Македонски јазик за седмо одделение на осумгодишното основно образование“ од Томе Богдановски

Учебникот „Македонски јазик за VI одделение за основно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска

Учебникот „Македонски јазик за 8 одделение на осумгодишно образование“ од Снежана Велкова и Соња Јовановска

Ушински К. Д. (1875), „Избрана педагошка дела“.

Heafford, Michael (1967). *Pestalozzi: His Thought and Its Relevance Today*. London: Methuen.

Хомер, „Илијада“

"*Children & School Anxiety, Stress Management*". Webmd.com.
<http://www.webmd.com/parenting/guide/school-stress-anxiety-children>. Retrieved 2010-03-28.

<http://www.mon.gov.mk/>

http://www.katolici.org/nauk.php?action=c_vidi&id=10188

<http://www.linkelearning.com/linkdl/elearning/jedinica.php?IDJedinice=4295>

http://www.know-britain.com/general/education_in_england_2.html